

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

**Н. А. Гусятинська,
Т. М. Чорна,
О. В. Дашковська**

**ОХОРОНА ПРАЦІ
В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

**За загальною редакцією доктора технічних наук,
професора Н. А. Гусятинської**

**Ірпінь
2015**

УДК 331.45:336.221.4(477)(075.8)

ББК 65.9(4Укр)248я73

Г96

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету ДПС України
(протокол № 11 від 26 червня 2014 р.)*

Рецензенти:

Г. С. Калда, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності Хмельницького національного університету;

В. С. Гуць, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Національного університету харчових технологій.

Гусятинська Н. А.

Г96

Охорона праці в органах Державної фіскальної служби України: навчальний посібник / Гусятинська Н. А., Чорна Т. М., Дашковська О. В.; за ред. Н. А. Гусятинської. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. – 326 с.

ISBN 978-966-337-378-2

У навчальному посібнику висвітлено правові та організаційні засади охорони праці в органах Державної фіскальної служби України, зокрема розглянуто основні положення міжнародних та національних нормативно-правових документів; питання щодо організації системи управління охороною праці, загальних вимог безпеки та основ пожежної профілактики на галузевих об'єктах; травматизму, професійних захворювань та розслідування нещасних випадків; соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання.

Структурно посібник складається з восьми розділів, кожен з яких містить поряд з теоретичним матеріалом, питання для самоконтролю, тестові завдання, а також практичну частину, термінологічний словник, перелік рекомендованої літератури.

Видання рекомендовано як навчальний посібник для підготовки фахівців податкових та митних органів України за галузями знань «Економіка і підприємництво», «Менеджмент і адміністрування», «Право», «Інформатика та обчислювальна техніка». Крім того, посібник може бути використаний для підвищення кваліфікації керівників, менеджерів та спеціалістів галузевих об'єктів.

УДК 331.45:336.221.4(477)(075.8)

ББК 65.9(4Укр)248я73

ISBN 978-966-337-378-2

© Гусятинська Н. А., Чорна Т. М.,
Дашковська О. В., 2015

© Видавництво Національного
університету ДПС України, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	8
1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ	12
1.1. Трудові норми Міжнародної організації праці	13
1.2. Основні директиви ЄС у галузі охорони праці	19
1.3. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці у країнах ЄС	23
1.4. Міжнародні норми соціальної відповідальності	26
Питання для самоконтролю	29
Тестові завдання	30
2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАКОНОДАВЧОГО ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І КОНТРОЛЮ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	33
2.1. Державна політика в галузі охорони праці	33
2.2. Загальна характеристика основних національних законодавчих актів з охорони праці	35
2.3. Нормативно-правові акти з охорони праці	37
2.4. Загальні принципи та структура державного управління охороною праці	41
2.5. Основні принципи державного нагляду за охороною праці	45
2.6. Громадський контроль за охороною праці	57
2.7. Засади соціального партнерства в Україні	59
Питання для самоконтролю	64
Тестові завдання	65

3. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ОРГАНІЗАЦІЇ	69
3.1. Міжнародні стандарти у галузі управління охороною праці	69
3.2. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці суб'єктів господарювання в Україні	74
3.3. Організація та управління охороною праці в органах ДФС	80
3.4. Планування, фінансування та стимулювання заходів з охорони праці в органах ДФС	88
Питання для самоконтролю	94
Тестові завдання	95
4. ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ	98
4.1. Загальні положення у сфері виробничого травматизму і професійних захворювань	98
4.2. Гігієнічні критерії оцінки умов праці працівників ДФС	101
4.3. Організаційно-правові основи розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, що сталися з працівниками на підприємствах, в установах та організаціях	105
4.4. Звітність та інформація про випадки виробничого травматизму і професійних захворювань	123
4.5. Методи аналізу виробничого травматизму і професійних захворювань в установі (організації, підприємстві)	126
4.6. Заходи щодо запобігання випадкам травматизму та професійних захворювань в установі (організації, підприємстві)	129
Питання для самоконтролю	131
Тестові завдання	133

5. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ У ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДФС	137
5.1. Загальна характеристика умов праці працівників органів ДФС	138
5.2. Інструкції з охорони праці	140
5.3. Вимоги безпеки під час експлуатації електронно-обчислювальних машин	147
5.4. Вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду	156
Питання для самоконтролю	177
Тестові завдання	178
6. НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ	181
6.1. Організація наукових досліджень та основні наукові проблеми в галузі охорони праці	181
6.2. Науково-практична діяльність ННДПБОП	182
6.3. Єдиний міжгалузевий банк даних безпеки праці	184
6.4. Нормотворча діяльність у галузі охорони праці	186
6.5. Програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища	189
6.5.1. Державні програми	189
6.5.2. Галузеві програми	190
6.5.3. Регіональні програми	193
6.5.4. Інформаційне забезпечення громадськості з питань охорони праці	194
Питання для самоконтролю	196
Тестові завдання	196
7. ПОЖЕЖНА ПРОФІЛАКТИКА НА ОБ'ЄКТАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	200
7.1. Державний пожежний нагляд	201
7.2. Класифікація пожеж та характеристика їх шкідливих та небезпечних факторів	202

7.3. Поняття про вибухо- та пожежонебезпечність об'єктів.....	205
7.3.1. Категорії будівель і приміщень за вибуховою та пожежною небезпекою.....	205
7.3.2. Вогнестійкість будівельних матеріалів і конструкцій.....	205
7.3.3. Класи приміщень за вибухо- та пожежонебезпечністю.....	208
7.4. Основи пожежної профілактики на об'єктах господарської діяльності.....	209
7.5. Забезпечення безпечної евакуації людей та майна	213
7.6. Загальна характеристика засобів пожежогасіння.....	217
7.6.1. Первинні засоби пожежогасіння	217
7.6.2. Автоматичні засоби пожежогасіння. Протидимний захист.....	219
7.6.3. Протипожежне водопостачання	221
7.7. Забезпечення пожежної безпеки на об'єктах ДФС України.....	222
7.8. Навчання працівників ДФС з питань пожежної безпеки	233
Питання для самоконтролю	234
Тестові завдання	235
 8. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ	238
8.1. Соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві: основні поняття, принципи та завдання	239
8.2. Права та обов'язки суб'єктів страхування від нещасних випадків	241
8.3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.....	246
8.4. Страхові тарифи та страхові виплати	250

8.5. Державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	256
Питання для самоконтролю	257
Тестові завдання	259
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	263
1. Розрахунок штучного освітлення в приміщені	263
2. Розслідування нещасного випадку в галузі	272
3. Визначення факторів, що впливають на розмір виплат у разі нещасного випадку на виробництві	278
4. Оцінка впливу класу професійного ризику виробництва на розмір єдиного соціального внеску	286
5. Аналіз заходів пожежної профілактики на галузевих об'єктах	294
6. Опрацювання розділу «Охорона праці» у колективному договорі	296
ДОДАТКИ	299
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	311
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	320

ВСТУП

Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України. Проголошене в міжнародних актах та національному законодавстві одне з основних трудових прав людини – право на здорові та безпечні умови праці, реалізується за допомогою комплексу правових норм, які традиційно включаються до інституту «Охорона праці» як складової системи трудового права.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

На сучасному етапі розвитку технологій важливого значення набуває формування нових підходів до вирішення проблем, пов'язаних з безпекою праці на основі підвищення загального рівня знань з охорони праці посадових осіб і спеціалістів усіх категорій. Одним з основних індикаторів стану охорони праці на підприємстві, в установі чи організації є показник травматизму, професійної захворюваності та аварійності. Необхідно зазначити, що існуючий в Україні рівень виробничого травматизму ще досить високий порівняно з більшістю розвинених країн світу. Так, за даними Міжнародної організації праці, показник смертельного травматизму в Україні з розрахунку на 100 тис. працівників, порівняно з Німеччиною, вищий у 2,5 рази, США – у 2 рази, Італією – в 1,3 рази. Такий стан зумовлений, у першу чергу, особливостями сучасного вітчизняного виробництва, яке характеризується наявністю шкідливих і небезпечних умов праці. Найбільш травмонезбезпечними галузями залишаються вугільна, хімічна промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт та будівництво. Наразі високим також є рівень професійної захворюваності, що безпосередньо пов'язано з незадовільним станом медицини праці та санітарно-гігієнічними умовами праці на виробництві. Отже, сьогодні від неувважного ставлення до питань безпеки та охорони праці втрати в економічному сенсі набагато більші, ніж вигоди

держави та роботодавців внаслідок економії за рахунок зменшення витрат на створення безпечних і належних умов праці.

Ефективність реалізації завдань щодо створення безпечних умов праці обумовлюється рядом факторів організаційного, правового, техніко-технологічного, психофізіологічного характеру. Тому під час підготовки фахівців економіко-правового спрямування важливо забезпечити набуття спеціальних компетенцій, вмінь та практичних навичок, зокрема й у сфері охорони праці, що в майбутній професійній діяльності стане основою під час прийняття управлінських рішень, спрямованих на створення безпечних умов праці в органах Державної фіскальної служби України.

Метою національної політики у сфері охорони праці є запобігання нещасним випадкам і ушкодженню здоров'я, що виникають у результаті роботи, зведення до мінімуму причин небезпек, властивих виробничому середовищу. Світова практика успішного ведення бізнесу та розвитку національної економіки свідчить про актуальність питання створення необхідних і комфортних умов для роботи, що є критерієм високого рівня менеджменту.

Рівень безпеки трудового процесу в першу чергу залежить від стану його правового забезпечення, тобто від якості та повноти розробки відповідних законодавчих та нормативно-правових актів. Визнаючи актуальність проблеми, Міжнародна організація праці приділяє значну увагу питанням безпеки і гігієни праці. Процеси глобалізації та кризові явища, що відбуваються у світовій економіці, потребують вирішення соціальних конфліктів, які виникають у суспільстві, на основі соціального партнерства, тобто компромісу, узгодження інтересів працедавців і найманих працівників шляхом мирних переговорів і взаємних поступок для розв'язання проблем у соціально-трудовій діяльності людей.

Стратегічний курс України на євроінтеграцію підтверджує пріоритетність безпеки праці як напряму державної політики, що вимагає не тільки вирішення проблем у сфері охорони праці та промислової безпеки, але й формування культури безпечної праці.

Метою вивчення дисципліни «Охорона праці в галузі» є формування у майбутніх фахівців умінь та компетенцій для створення ефективної системи управління охороною праці та поліпшення

умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду.

Необхідно зазначити, що всі види економічної діяльності належать до *сфери матеріального виробництва* або *сфери послуг* (раніше їх називали виробничою і невиробничою сферами). До сфери матеріального виробництва входять промисловість, сільське господарство, будівництво і транспорт. У *сфері послуг*, до якої належать освіта, наука, культура, медицина, сфера фінансів, юстиції, управління, зв'язок, торгівля, житлово-комунальний комплекс, створюються духовні блага та послуги невиробничого та виробничого характеру.

Державна фіскальна служба України (далі – ДФС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Останнім часом у системі управління, зокрема в органах ДФС, приділяється все більша увага питанням охорони праці, що зумовлено новими підходами до ідентифікації ризиків для здоров'я працівників, службові обов'язки яких пов'язані з використанням сучасних комп'ютерних технологій та обладнання і супроводжується напруженістю й можливими стресами. Крім того, до обов'язків працівників митних органів належить безпосередній контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами установленого законом порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України. Зазначена діяльність супроводжується рядом ризиків, пов'язаних з дією небезпечних факторів фізичного, хімічного та біологічного походження. Отже, трудова діяльність працівників податкових та митних органів ДФС України повинна бути надійно захищена відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Навчальний посібник з дисципліни «Охорона праці в органах Державної фіскальної служби України» розроблено відповідно до програми дисципліни «Охорона праці в галузі». Поданий матеріал ґрунтується на базових положеннях нормативних дисциплін: «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» та ряду спеціальних дисциплін професійного спрямування. Засвоєння знань з дисципліни «Охорона праці» сприятиме формуванню індивідуальної та корпоративної культури безпеки праці та підвищенню ефективності функціонування системи охорони праці у структурних підрозділах ДФС України.

1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Під час реалізації програм, пов'язаних із поліпшенням стану охорони праці в Україні, важливим є врахування міжнародного досвіду та його адаптація в контексті глобалізаційних соціально-економічних процесів. Передумовою для забезпечення комплексного вирішення завдань щодо реалізації права на безпечні умови праці є розгляд та вивчення міжнародного досвіду нормативно-правової діяльності в галузі охорони праці. Важливою умовою успішної інтеграції України до Європейського Союзу є підвищення соціальних стандартів на основі гармонізації національної системи охорони праці.

Сучасні положення в галузі охорони праці пройшли тривалий шлях еволюційного розвитку і є результатом спільної діяльності міжнародних організацій, працівників та роботодавців.

До найважливіших міжнародних документів, що визначають основні права людини, належить *Загальна декларація прав людини*, ухвалена і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 року. *Загальна декларація прав людини* є основоположним документом щодо основних прав людини, включаючи й сферу праці. Дотримання норм *Загальної декларації прав людини* та інших міжнародних документів, ухвалених на її розвиток, постійно контролюють спеціальні органи Організації Об'єднаних Націй. Україна, як член ООН, зобов'язана докладати всіх зусиль для реалізації на своїй території відповідних рекомендацій.

Документом, в якому поглиблено та закріплено основні положення щодо прав людини, є *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права*, ухвалений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року (набув чинності 3 січня 1976 року). Документ має статус міжнародно-правового договору, яким визначено основні права у сфері праці, проголошені *Загальною декларацією прав людини*. Держави, що беруть участь у цьому пакті, зобов'язуються гарантувати здійснення проголошених у

ньому прав, не допускаючи жодної дискримінації, зокрема щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини. Україною ратифіковано цей документ 12 листопада 1973 року.

До провідних міжнародних організацій, діяльність яких стосується охорони праці, належить Міжнародна організація праці (далі – МОП). Крім МОП, суттєвий внесок у формування міжнародного правового поля з охорони праці зроблено Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ), Міжнародною організацією по стандартизації (далі – ISO), Міжнародним агентством з атомної енергії (далі – МАГАТЕ), Міжнародною організацією авіації (далі – ІКАО) та ін.

Міжнародні організації через свої документи (декларації, хартії, пакти, стандарти, протоколи, конвенції, рекомендації тощо) впливають на національне законодавство окремих країн з метою закладення в ньому чітких вимог щодо дотримання загально-визнаних основних прав і свобод людини. З погляду міжнародного права, відповідальність за дотримання та будь-яке порушення міжнародного права покладено на державу як на сторону, що повинна виконувати ухвалені міжнародні зобов'язання.

1.1. Трудові норми Міжнародної організації праці

Міжнародна організація праці (ILO – *International Labour Organization*) створена у 1919 році в рамках Версальського договору і з 1946 року є спеціалізованою установою ООН. Пріоритетним завданням МОП є встановлення та поширення принципів соціальної справедливості та визнаних світовою спільнотою трудових прав людини. Основною формою діяльності МОП, до якої входить понад 170 країн, є проведення наукових та аналітичних досліджень у галузі виробничої безпеки й гігієни праці; збір, узагальнення і розповсюдження інформації з охорони праці; технічна допомога та ін. Міжнародні трудові норми МОП формулюються у вигляді конвенцій та рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних прав працівників.

За значущістю конвенції МОП поділяють на фундаментальні та пріоритетні. До **фундаментальних** конвенцій, згідно з переліком, обумовленим Декларацією МОП про основні принципи та права у сфері праці (1998 р.), належать:

- *Конвенція № 29* про примусову чи обов’язкову працю (1930 р.);

- *Конвенція № 87* про свободу асоціації та захист права на організацію (1948 р.);

- *Конвенція № 98* про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів (1949 р.);

- *Конвенція № 100* про рівне винагородження чоловіків і жінок за рівноцінну працю (1951 р.);

- *Конвенція № 105* про скасування примусової праці (1957 р.);

- *Конвенція № 111* про дискримінацію в галузі праці та заняття (1958 р.);

- *Конвенція № 138* про мінімальний вік для прийому на роботу (1973 р.);

- *Конвенція № 182* про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.).

Список пріоритетних конвенцій визначає і може періодично змінювати Адміністративна рада МОП. Наразі до **пріоритетних** належать:

- *Конвенція № 81* про інспекцію праці у промисловості й торгівлі (1947 р.);

- *Конвенція № 122* про політику в галузі зайнятості (1964 р.);

- *Конвенція № 129* про інспекцію праці в сільському господарстві (1969 р.);

- *Конвенція № 144* про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм (1976 р.).

Загалом конвенції та рекомендації МОП з питань безпеки і гігієни праці поділяють на чотири категорії:

1. Загальні положення, що визначають керівні принципи дій (*Конвенція МОП №155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище* (1981 р.); *Конвенція МОП №161 про служби гігієни праці* (1985 р.); *Конвенція МОП №174 про запобігання великим*

промисловим аваріям (1983 р.), *Конвенція МОП № 187 про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці* (2006 р.) та ін.).

2. Охорона праці в окремих сферах діяльності.

3. Захист від окремих ризиків (наприклад, від іонізуючої радіації, окремих хімічних речовин та ін.).

4. Захисні заходи (наприклад, медичні огляди працівників, запобігання нещасним випадкам на борту суден, запобігання забрудненню повітря, шуму та вібрації у виробничому середовищі та ін.).

Однією з базових конвенцій МОП є *Конвенція № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище»* (1981 р.), яку ратифіковано Законом України № 3988-VI від 02.11.2011 (набрання чинності для України – 04.01.2013). У тексті конвенції виокремлено сферу її застосування та основні визначення (статті 1–3). У статтях 4–7 сформульовано засади національної політики в галузі безпеки й гігієни праці та виробничого середовища з метою запобігання нещасним випадкам і завданню шкоди здоров'ю. Серед основних заходів **на національному рівні** визначено:

- втілення в життя нормативно-правових актів, які стосуються безпеки й гігієни праці та виробничого середовища та забезпечення ефективної системи контролю їх реалізації;

- застосування відповідних санкцій за порушення нормативно-правових актів;

- консультування роботодавців і працівників щодо питань безпеки та гігієни праці;

- визначення переліку виробничих процесів, речовин та агентів, контакт з якими підлягає забороні або обмеженню;

- встановлення й застосування процедури розслідувань та повідомлень про нещасні випадки на виробництві й професійні захворювання;

- щорічна публікація статистичної інформації щодо нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань, які виникли у ході роботи або у зв'язку з нею, та звіту про заходи з метою їх попередження.

Крім того, у статті 12 визначаються обов'язки осіб, які розробляють, виготовляють, імпортують, постачають або передають механізми, обладнання або речовини для професійного використання. Зокрема, зазначені особи повинні:

1) пересвідчитися, що механізми, обладнання або речовини не зумовлюють загроз безпеці й здоров'ю за умови дотримання правил експлуатації (використання);

2) надавати інформацію щодо правильного монтажу й використання механізмів та обладнання, а також правильного використання речовин, а також інформацію про небезпеки, пов'язані з механізмами й обладнанням, а також про шкідливі властивості хімічних речовин та фізичних і біологічних агентів або продуктів, а також інструкції щодо того, як необхідно уникати відомих небезпек;

3) проводити вивчення й дослідження або на основі існуючих досягнень науково-технічних знань обґрунтовувати необхідні рекомендації для виконання зазначених вище положень.

У статті 13 визначено, що «працівнику, який залишив робочу ситуацію, яку він мав достатні підстави вважати такою, що становить безпосередню й серйозну небезпеку для його життя або здоров'я, забезпечується захист від неправомірних наслідків згідно з національними умовами та практикою».

Серед основних заходів національного рівня статтею 14 *Конвенції №155* визначено пріоритетність залучення питань безпеки й гігієни праці та виробничого середовища на всіх рівнях освіти й професійної підготовки, зокрема вищої технічної, медичної та професійної освіти, у спосіб, що відповідає потребам у галузі професійної підготовки всіх працівників.

На **рівні підприємства** *Конвенцією №155* передбачено (статті 16-21) такі заходи:

– забезпечення роботодавцями безпечності робочих місць, механізмів, обладнання та процесів, які перебувають під їхнім контролем;

– забезпечення роботодавцями відсутності загрози здоров'ю внаслідок дії хімічних, фізичних та біологічних речовин й агентів;

– надання роботодавцями, у разі необхідності, відповідного захисного одягу і засобів для недопущення загрози виникнення нещасних випадків або шкідливих наслідків для здоров'я;

– передбачення заходів для вирішення питань, пов'язаних з виникненням аварійних ситуацій та нещасних випадків на виробництві;

– обов'язкове співробітництво між керівництвом і працівниками (їхніми представниками) як елемента організаційних та інших заходів.

Для конкретизації окремих питань, зазначених у *Конвенції*, розроблено *Протокол до Конвенції № 155* (20 червня 2002 року), який деталізує питання системи реєстрації та повідомлення про нещасні випадки на виробництві, професійні захворювання та аварії, а також встановлює вимоги щодо ведення національної статистики із зазначених питань. Аналіз статистичних даних щодо нещасних випадків, професійних захворювань та аварій слугує підґрунтям для розроблення та впровадження системи попереджувальних та профілактичних заходів, а також використовується для надання працівникам відповідної інформації. Важливим положенням є необхідність передбачення відповідальності роботодавця за переслідування працівника, який повідомив про нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання чи аварію.

На 95-й сесії Генеральної конференції МОП (15 червня 2006 р.) прийнято *Конвенцію № 187* про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці, доповнену відповідною *Рекомендацією № 197*. Кожна держава, що ратифікує *Конвенцію*, сприяє постійному вдосконаленню безпеки і гігієни праці з метою попередження випадків виробничого травматизму, професійних захворювань і загибелі людей на виробництві. Для цього розробляється національна політика, національна система та національна програма на основі консультацій із найбільш представницькими організаціями роботодавців і працівників, а також з урахуванням принципів, закладених в актах Міжнародної організації праці (далі – МОП), які мають відношення до основ, що сприяють безпеці та гігієні праці (у додатку до Рекомендацій № 197 наводиться перелік відповідних актів МОП).

У *Конвенції № 187* надається визначення ряду термінів, зокрема – «національна політика у сфері безпеки і гігієни праці та виробничого середовища», «національна система забезпечення безпеки та гігієни праці», «національна програма з безпеки та гігієни праці» і «національна культура профілактики у сфері безпеки та гігієни праці» та розкрито їхній зміст.

Так, термін «національна культура профілактики в галузі безпеки та гігієни праці» означає культуру, в якій право на безпечне й здорове виробниче середовище дотримується на всіх рівнях, якщо уряди, роботодавці і працівники беруть активну участь у забезпеченні безпечного й здорового виробничого середовища за допомогою системи встановлених прав, відповідальності і обов'язків і надають принципам профілактики найвищого пріоритету.

Серед принципів **національної політики** слід виділити: оцінку професійних ризиків або небезпек; боротьбу з професійними ризиками або небезпеками в місці їхнього виникнення; розвиток національної культури профілактики в галузі безпеки та гігієни праці.

Відповідно до *Конвенції № 187* **національна система** безпеки та гігієни праці містить:

- законодавчі та нормативні правові акти, колективні договори (у відповідних випадках) і будь-які інші акти з безпеки та гігієни праці;
- орган або відомство (органи або відомства), відповідальні за питання безпеки та гігієни праці;
- механізми для забезпечення дотримання національних законодавчих і нормативно-правових актів, включаючи системи інспекції.

Крім того, до національної системи безпеки та гігієни праці належать:

- національний тристоронній консультативний орган або органи, що займаються питаннями безпеки та гігієни праці;
- інформаційні та консультативні послуги з питань безпеки та гігієни праці;
- професійна підготовка з питань безпеки та гігієни праці;
- служби гігієни праці відповідно до національних законодавства й практики;

- науково-дослідні роботи в галузі безпеки та гігієни праці;
- механізми здійснення збору і аналізу даних про випадки виробничого травматизму і професійних захворювань (відповідно до актів МОП);
- положення, які передбачають співпрацю з відповідними системами страхування або соціального забезпечення, що охоплюють випадки виробничого травматизму і професійних захворювань.

Національна програма повинна сприяти розвитку національної культури профілактики в галузі безпеки та гігієни праці шляхом ліквідації або зведення до мінімуму виробничих ризиків і небезпек на основі аналізу національної ситуації у сфері безпеки і гігієни праці. Обов'язковими складовими структури національної програми є завдання, цілі та показники результативності.

Таким чином, за умов дотримання відповідної процедури, конвенції та рекомендації МОП стають частиною національного законодавства. Зокрема, Україною ратифіковано понад 50 конвенцій МОП, які отримали статус міжнародно-правових договорів та входять до системи національного законодавства і є обов'язковими до виконання.

1.2. Основні директиви ЄС у галузі охорони праці

Питання безпеки праці та соціальних відносин є одними з найважливіших у діяльності політичних органів європейської спільноти – Ради Європи (далі – РЄ), Європейського парламенту (далі – ЄП) і спеціальних комісій. Нормативно-правова база ЄС щодо соціальних питань постійно доповнюється та вдосконалюється.

18 жовтня 1961 р. РЄ ухвалила *Європейську соціальну хартію* (далі – ЄСХ) (набула чинності 26 лютого 1965 р. після її ратифікації у країнах-членах РЄ), яка визначає нормативні стандарти захисту соціальних і економічних прав людини.

► Хронологічний перелік основних доповнень до Європейської соціальної хартії:

– 5 травня 1988 р.: *Додатковий протокол до ЄСХ* – удосконалення системи захисту соціально-економічних прав людини, зокрема права на соціальний захист осіб похилого віку;

– 21 жовтня 1991 р.: *Протокол про поправки (так званий Туринський протокол)* – реформування процедур контролю за здійсненням прав, передбачених Хартією;

– травень 1996 р.: *«Європейська соціальна хартія (переглянута)» (European Social Charter (revised))* – міжнародна угода, яка поєднала всі права, закріплені в Хартії 1961 р., Додаткових протоколах 1988 та 1995 рр., а також поправки, що стосуються цих прав, та нові права. Всього переглянута Європейська соціальна хартія містить гарантії захисту тридцяти одного права людини;

– 1 червня 1998 р.: *Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії* – встановлення процедури колективних скарг.

Положення *Європейської соціальної хартії (переглянутої, 1996 р.)* відповідають вимогам положень конвенцій МОП, а також поліпшують їхній зміст або врегульовують питання, неврегульовані конвенціями МОП. *Європейська соціальна хартія (переглянута)* ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року № 137-V.

► Окремі статті щодо норм у сфері трудових прав людини відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»:

Стаття 1. Право на працю.

Стаття 2. Право на справедливі умови праці.

Стаття 3. Право на безпечні та здорові умови праці.

Стаття 4. Право на справедливу винагороду.

Стаття 6. Право на укладання колективних договорів.

Стаття 7. Право дітей та підлітків на захист.

Стаття 8. Право працюючих жінок на охорону материнства.

Стаття 20. Право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі.

Стаття 24. Право на захист у випадках звільнення.

Стаття 26. Право на гідне ставлення на роботі.

Стаття 27. Право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них.

Стаття 29. Право на інформацію та консультації під час колективного звільнення.

Так, зокрема у статті 2 «Право на справедливі умови праці» визначено обов'язковість усунення ризиків, властивих роботам із небезпечними або шкідливими для здоров'я умовами праці. У випадках неможливості усунення або достатньою мірою зменшення таких ризиків передбачено встановлення для працівників, зайнятих на таких роботах, скороченої тривалості робочого часу або додаткових оплачуваних відпусток.

Забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці гарантуються в статті 3 «Право на безпечні та здорові умови праці». Основною метою є поліпшення охорони праці та виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам і травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу. Для цього передбачається:

- розроблення, здійснення і періодичний перегляд національної політики в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища;
- прийняття правил з техніки безпеки і гігієни праці та забезпечення виконання таких правил шляхом заходів нагляду за дотриманням вимог.

Крім того, стаття 7 «Право дітей та підлітків на захист» зобов'язує на державному рівні:

- встановити мінімальний вік прийняття на роботу – 15 років, за винятком дітей, які залучаються до виконання робіт, що визнані легкими та не завдають шкоди здоров'ю дітей, їхній моралі або освіті;
- встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу, де умови праці визнано небезпечними або шкідливими для здоров'я, є 18 років;
- заборонити застосування праці осіб, які ще здобувають обов'язкову освіту, на роботах, що можуть порушити процес їхнього повного навчання;
- встановити, що працівники, яким не виповнилося 18 років, мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів;
- заборонити застосування праці осіб, яким не виповнилося 18 років, на роботах у нічний час, за винятком деяких робіт, визначених національними законами чи правилами;
- передбачити, що особи, яким не виповнилося 18 років, праця яких застосовується на роботах, визначених національними законами чи правилами, підлягають регулярному медичному оглядові;
- забезпечити особливий захист дітей і підлітків від фізичних і моральних ризиків, на які вони наражаються, і зокрема від тих ризиків, що безпосередньо або опосередковано впливають з виконуваної ними роботи.

У статті 8 регламентовано права працюючих жінок на охорону материнства, зокрема:

- забезпечення працюючим жінкам відпустки на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги на соціальне забезпечення, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів;
- регламентування залучення до робіт у нічний час вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують немовлят;
- заборона застосування праці вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують немовлят, на підземних гірничих роботах і всіх інших роботах, які мають протипоказання щодо виконання жінками у зв'язку з небезпечними, шкідливими для їхнього здоров'я або важкими умовами праці.

Законодавство Євросоюзу у сфері охорони праці включає директиви, які умовно поділяють на дві групи:

- директиви ЄС щодо захисту працівників;
- директиви ЄС щодо випуску товарів на ринок (включаючи обладнання, устаткування, машини, засоби колективного та індивідуального захисту, які використовують працівники на робочому місці).

Основним законодавчим актом про охорону праці, відповідно до статті 118а Римської угоди, є **рамкова Директива 89/391/ЄЕС** «Про введення заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників», що набула чинності 1 січня 1993 року. Метою Директиви 89/391/ЄЕС є впровадження заходів для заохочення удосконалення у сфері безпеки і захисту здоров'я працівників під час роботи. Відповідно до цього вона містить загальні принципи щодо запобігання професійним ризикам, захисту безпеки і здоров'я, виключення ризику і нещасних випадків, інформування, консультацій, пропорційної участі відповідно до національного законодавства та практики, навчання працівників та їхніх представників, а також загальні правила впровадження названих принципів.

Рамкова Директива містить такі основні положення:

- загальне завдання з поліпшення виробничого середовища та відповідні обов'язки покладаються на держави-члени ЄС і роботодавців;

- поняття виробничого середовища охоплює поряд із традиційною фізичною безпекою також організацію роботи, соціальні відносини на робочих місцях;

- завданнями охорони праці є не тільки запобігання фізичної шкоди (нещасні випадки та професійні захворювання), але й зниження навантаження на працівників і створення належних умов праці.

У *рамковій Директиві* встановлено загальні обов'язки роботодавців і працівників, спрямовані на поліпшення охорони праці, а також права працівників, пов'язані з їхньою участю у вирішенні питань охорони праці.

1.3. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці у країнах ЄС

Соціальне партнерство – це система колективних відносин між найманими працівниками, роботодавцями, виконавчою владою, які виступають сторонами соціального партнерства, у ході реалізації їх соціально-економічних прав та інтересів. Метою соціального партнерства є досягнення громадянської злагоди в суспільстві шляхом узгодження соціально-економічних інтересів сторін соціального партнерства як необхідної умови сталого економічного розвитку, підвищення життєвого рівня народу. Рівень ефективності соціального партнерства залежить від ряду соціально-економічних та політичних факторів, серед яких найбільш вагомими є ступінь демократизації суспільства; рівень життя населення; психологічні передумови і культурні традиції в суспільстві, які сприяють пошуку соціальних компромісів, шляхів розв'язання суспільних проблем за допомогою норм, визначених законами.

► Процес законодавчого закріплення колективно-договірної системи в більшості країн Заходу розпочався на початку XX століття. Зокрема, окремі норми колективно-договірної системи включені до датського Цивільного кодексу в 1907 р., швейцарського Кодексу зобов'язань у 1911 р.

Нині у країнах з розвинутою ринковою економікою ідеологія соціального партнерства стала пріоритетною в соціально-трудових відносинах. У світовій практиці існують дві моделі системи соціального партнерства, що відрізняються організаційно-правовим механізмом – біпартизм і трипартизм. **Біпартизм**, або двостороння співпраця між об'єднаннями роботодавців і організаціями працівників, функціонує в країнах, де роль держави в регулюванні трудових відносин невелика (США, Канада, Великобританія). Роль держави в такій соціальній моделі полягає в забезпеченні арбітражних або посередницьких функцій при виникненні соціальних конфліктів. **Трипартизм**, або тристороння співпраця, найбільш поширена модель соціального партнерства у більшості країн Європи – Франції, ФРН, Швеції, Австрії. За моделі трипартизму держава відіграє активну роль соціального партнера у вирішенні питань соціального захисту працівників та створення безпечних умов праці.

► В історії формування і розвитку нормативно-правової системи соціального партнерства (*соціального діалогу*) в країнах ЄС виділяють шість періодів.

Перший: 1960-ті – початок 1970-х рр. – створення механізмів та принципів свободи пересування найманих працівників і координації соціального забезпечення працівників-мігрантів.

Другий: друга половина 1970-х рр. – перші директиви законодавства про працю, яким встановлювалися рівні можливості для чоловіків і жінок, а також норми щодо забезпечення охорони здоров'я і безпеки на робочому місці, врегулювання питань масових скорочень працівників і збереження за ними трудових прав при переведенні підприємств на нове місце.

Третій: 1980-ті рр. – вдосконалено законодавчі норми щодо створення рівності в галузі праці для чоловіків і жінок, забезпечення охорони здоров'я і безпеки на робочому місці, зокрема захисту від шкідливого впливу фізичних, хімічних і біологічних чинників, а також на загальноєвропейському рівні законодавчо визнано соціальний діалог формою соціального партнерства з питань праці.

Четвертий: 1990-ті рр. – підписання країнами-учасниками ЄС Хартії Європейського Союзу з основних соціальних прав працівників, на основі якої прийнято 15 директив ЄС з питань: охорони праці, гендерної рівності працівників, надання відпусток працівницям у зв'язку з народженням дитини; заборони звільнення жінок у період вагітності; про обов'язок роботодавців щодо ознайомлення працівників з колективним договором; про

організацію робочого часу; про захист прав молодих працівників; про інформування та консультації працівникам на транснаціональних підприємствах.

П'ятий: 1994–1999 рр. – після прийняття Маастріхської угоди, складовою якої був протокол із соціальних питань, соціальні партнери отримали право вносити пропозиції щодо вдосконалення соціального законодавства ЄС. Прийняті в цей час директиви ЄС (про відпустки для догляду за дитиною; про неповний робочий день; про роботу за короткотерміновими угодами) сприяли укладенню угод із зазначених питань між соціальними партнерами. Крім того, Маастріхський протокол забезпечив більш сприятливі політичні, інституційні та правові умови для виконання пропозицій щодо основних соціальних прав працівників, закріплених у Хартії ЄС.

Шостий: з 1999 р. і донині – для цього періоду характерним є підписання Амстердамського договору, який сприяє поширенню правових і нормативних актів в усіх країнах-членах ЄС і забороняє здійснювати соціальні ініціативи, якщо вони знижують встановлені соціальні стандарти. За останні роки в ЄС значно вдосконалено правову та нормативну базу з питань: прийняття на роботу; боротьби з дискримінацією в трудових відносинах за етнічними й іншими ознаками; рівних можливостей для праці чоловіків і жінок; підвищення ролі соціального партнерства.

Соціальне партнерство у країнах ЄС відбувається на двох рівнях: національно-державному та союзному і виражається у двох традиційних формах. Першою формою соціального партнерства є двосторонній соціальний діалог між підприємцями (роботодавцями) та профспілками. Метою такого діалогу є вироблення та прийняття рішень щодо врегулювання соціальних питань, розроблення нормативних актів і навіть законів, що сприяли б широкому впровадженню норм відповідних соціальних стандартів, а також положень, задекларованих у міжнародних документах. Партнерами соціального діалогу виступають галузеві організації, які представляють підприємців і працівників. Іншою формою соціального партнерства в ЄС є тристоронній соціальний діалог, у якому беруть участь також і громадські та політичні організації. На рівні ЄС його учасниками є: політичні інститути (Постійний комітет Ради Європи з питань зайнятості (SCE) та Комісія соціальних партнерів ЄС), представники роботодавців і працівників. Основною формою тристороннього діалогу є Тристороння соціальна рада.

► Вперше в Європі інститут соціального діалогу у формі тристороннього органу створено у Швеції в 1930-х рр. (уряд – конфедерація роботодавців – профспілки), який погоджував основні параметри економічної і соціальної політики, умови праці та рівень її оплати. Тристоронній діалог у цій країні став основою розвитку соціально-економічного устрою.

Європейський соціальний діалог містить різні види колективної співпраці у вигляді: переговорів, консультацій, обміну інформацією між профспілками та роботодавцями з проблем економічної і соціальної політики. Серед актуальних питань соціального діалогу в країнах ЄС слід виділити: стабільність пенсійного забезпечення, соціальну єдність, перегляд наявної регуляторної бази ринку праці; забезпечення ефективного застосування чинного законодавства у сфері безпеки та гігієни праці; посилення гарантій щодо рівних можливостей для жінок та чоловіків у трудовій діяльності та інш. Одним із напрямів розвитку соціального діалогу є вдосконалення та впровадження механізмів соціального захисту населення за рахунок системи соціального страхування. Механізм соціального забезпечення ґрунтується на нормах міжнародного права, зокрема визначених Європейською хартією про основні соціальні права трудящих. Результатом соціального діалогу в країнах-членах Євросоюзу стали проведені реформи трудового законодавства з метою його більшої адаптації до змінних потреб ринків праці; підвищення продуктивності і безпеки праці. Ефективність правового механізму регулювання системи охорони праці в країнах ЄС обумовлена наявністю діючого механізму контролю за дотриманням правових норм в означеній сфері. Провідну роль тут відіграє Суд Європейських Спільнот (*Court of Justice of the European Communities*).

1.4. Міжнародні норми соціальної відповідальності

Сучасні процеси глобалізації та інтеграції світової економіки визначили необхідність встановлення єдиних правил та критеріїв з метою впорядкування діяльності щодо створення безпечних умов праці та соціальної відповідальності бізнесу. Стандарт є нормативним документом, який встановлює обов'язкові

для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються різних видів діяльності чи її результатів.

Міжнародний стандарт *SA 8000 «Соціальна відповідальність»* був розроблений міжнародною неурядовою організацією «Соціальна відповідальність» (*Social Accountability International*, США, опубл. у 1997 р., переглянуто – у 2001 р.). Метою стандарту є сприяння постійному поліпшенню умов трудової діяльності відповідно до етичних норм цивілізованого суспільства. Стандарт *SA 8000* базується на принципах Конвенцій МОП, Конвенції ООН з прав дитини, Конвенції ООН про усунення всіх форм дискримінації жінок, Всесвітньої декларації прав людини і є універсальним засобом для практичної реалізації моральних і етичних норм у діяльності адміністрації підприємства.

► Соціальним стандартом *SA 8000 «Соціальна відповідальність»* встановлено вимоги за такими напрямками:

1. Дитяча праця.
2. Примусова праця.
3. Охорона праці.
4. Свобода об'єднань і право на колективний договір.
5. Дискримінація.
6. Дисциплінарні заходи.
7. Робочий час.
8. Заробітна плата.
9. Система управління.

Система менеджменту, що базується на вимогах *SA 8000*, має загальні вимоги з *ISO 9001*. Компанії, у яких менеджмент здійснюється відповідно до вимог стандарту *SA 8000*, мають конкурентну перевагу, що полягає у високій мотивації персоналу при виконанні трудових обов'язків.

Запровадження інструментів *SA 8000* дає можливість комплексного вирішення завдань щодо:

- підвищення якості послуг, які надають громадянам та іншим категоріям споживачів;
- оптимізації функціонування органів виконавчої влади і введення механізмів протидії корупції в сферах діяльності органів виконавчої влади.

- збільшення прозорості діяльності органів державної влади;
- збільшення мотивації та задоволеності персоналу за рахунок кращої організації його роботи;
- підвищення рівня соціального та матеріального захисту державних службовців;
- підвищення престижності державної служби.

Міжнародний стандарт ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності». Стандарт ISO 26000 – це добровільна настанова з соціальної відповідальності. Цей міжнародний стандарт надає Інструкції щодо основних принципів соціальної відповідальності, ключових тем та питань щодо соціальної відповідальності, а також шляхів впровадження соціально відповідальної поведінки до існуючих стратегій, систем, практик та процесів організації.

► У розробці стандарту взяли участь 397 експертів з 76 країн світу, зокрема і представники України.

Соціальна відповідальність, за визначенням стандарту ISO 26000, – це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності (а саме через продукцію і послуги) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору і етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, поширена в усій організації і не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки. Відповідальність за внесок у добробут суспільства та вплив на навколишнє середовище, так звану соціальну відповідальність, несуть організації всіх типів: комерційні, неприбуткові, громадські, органи управління та інші.

Поширення норм соціальної відповідальності бізнесу. У 1999 році ООН ініційовано Глобальний договір, покликаний об'єднати зусилля бізнесу і діяльність агентств ООН, трудових, громадських організацій, державних органів для підтримки та застосування 10 універсальних принципів у сфері захисту прав людини, забезпечення стандартів роботи, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Він є найбільшою у світі добровільною ініціативою в сфері корпоративної соціальної відповідальності.

► Принципи Глобального договору:

Права людини

Принцип 1. Комерційні компанії повинні забезпечувати та поважати захист прав людини, проголошених на міжнародному рівні.

Принцип 2. Комерційні компанії повинні забезпечувати, щоб їхня власна діяльність не сприяла порушенню прав людини.

Принципи праці

Принцип 3. Комерційні компанії повинні підтримувати свободу зібрань і дієве визнання права на колективні угоди.

Принцип 4. Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню примусової праці.

Принцип 5. Комерційні компанії повинні сприяти ефективному викоріненню дитячої праці.

Принцип 6. Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню дискримінації у сфері зайнятості та працевлаштування.

Екологічні принципи

Принцип 7. Комерційні компанії повинні дотримуватися превентивних підходів до екологічних проблем.

Принцип 8. Комерційні компанії повинні ініціювати поширення екологічної відповідальності.

Принцип 9. Комерційні компанії повинні стимулювати розвиток і розповсюдження екологічно чистих технологій.

Антикорупційні принципи

Принцип 10. Комерційні компанії повинні протидіяти будь-яким формам корупції, включаючи здирництво.

В Україні Глобальний договір був започаткований у квітні 2006 року. Учасники Глобального договору в Україні заснували національну мережу з метою поширення ініціативи корпоративної соціальної відповідальності, обміну досвідом, освіти та спільних дій.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть найбільш важливі міжнародні документи, що закріплюють основні права людини.
2. Перерахуйте міжнародні організації, діяльність яких стосується охорони праці.
3. Охарактеризуйте фундаментальні конвенції Міжнародної організації праці.

4. Дайте характеристику пріоритетним конвенціям Міжнародної організації праці.

5. У чому полягає мета рамкової Директиви 89/391/ЄЕС «Про введення заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників».

6. Назвіть основні положення рамкової Директиви 89/391/ЄЕС «Про введення заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників».

7. Розкрийте суть поняття «соціальне партнерство».

8. У чому полягає різниця між такими моделями соціального партнерства як «біпартизм» та «трипартизм»?

9. Визначте основну мету та загальні принципи стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність».

10. Дайте характеристику міжнародному стандарту ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності».

Тестові завдання

1. Одним із найважливіших міжнародних документів, що закріплюють основні права людини, є:

- а) Конвенція МОП № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище»;
- б) Закон України «Про охорону праці»;
- в) Загальна декларація прав людини.

2. Міжнародні трудові норми формуються Міжнародною організацією праці у вигляді:

- а) рекомендацій;
- б) конвенцій;
- в) норм;
- г) резолюцій.

3. За значенням конвенції МОП поділяють на:

- а) фундаментальні та пріоритетні;
- б) базові та першочергові;
- в) нормативні та правові;
- г) національні та міжнародні.

4. Право працівника залишити роботу, якщо він вважає, що вона становить безпосередню й серйозну небезпеку для його життя і здоров'я, передбачене в:

- а) Конвенції № 105 «Про скасування примусової праці»;*
- б) Конвенції № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище»;*
- в) Конвенції № 98 «Про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів»;*
- г) Конвенції № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю».*

5. Директиви Євросоюзу у сфері охорони праці умовно поділяють на:

- а) директиви щодо захисту працівників і директиви щодо захисту роботодавців;*
- б) директиви щодо захисту працівників і директиви щодо випуску продукції;*
- в) директиви щодо захисту роботодавців і директиви щодо надання послуг;*
- г) директиви щодо забезпечення належних умов праці та директиви щодо зниження ризиків.*

6. У країнах ЄС форма соціального партнерства, у якому беруть участь підприємці (роботодавці), профспілки та громадські і політичні організації, називається:

- а) двостороннім соціальним діалогом;*
- б) тристороннім соціальним діалогом;*
- в) біпартизм;*
- г) трипартизм.*

7. Форма соціального партнерства, у якому беруть участь підприємці (роботодавці) та профспілки, називається:

- а) двостороннім соціальним діалогом;*
- б) тристороннім соціальним діалогом;*
- в) біпартизм;*
- г) трипартизм.*

8. У світовій практиці розрізняють такі моделі системи соціального партнерства:

- а) двосторонній соціальний діалог;*

- б) біпартизм;
- в) трипартизм;
- г) тристоронній соціальний діалог.

9. На ефективність соціального партнерства впливають такі фактори:

- а) тривалість робочого дня найманих працівників;
- б) ступінь демократизації суспільства;
- в) рівень життя населення.

10. Система колективних відносин між найманими працівниками, роботодавцями, виконавчою владою у ході реалізації їх соціально-економічних прав та інтересів – це:

- а) охорона праці;
- б) соціальне партнерство;
- в) соціальний захист.

2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАКОНОДАВЧОГО ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І КОНТРОЛЮ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Формування галузевої політики у сфері охорони праці ґрунтується на загальнодержавних принципах законодавчого та нормативно-правового забезпечення і контролю. Роль держави та її інститутів в охороні праці полягає не тільки у створенні правових норм і здійсненні адміністративного нагляду, але й розробленні та реалізації заходів, спрямованих на створення цілісної системи державного управління охороною праці, організації контролю за виконанням відповідних законодавчих і нормативних актів, координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері, ініціюванні розробки конкретних програм у галузі безпеки та гігієни праці, нагляду за їхнім виконанням (розділи VI, VII ЗУ «Про охорону праці»).

2.1. Державна політика в галузі охорони праці

Охорона праці і здоров'я громадян є пріоритетним напрямом соціальної політики України, що визначається конституційним правом на безпечні та нешкідливі умови праці. Державна політика в галузі охорони праці визначається, відповідно до Конституції України, Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництва, те-

хнологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони довкілля;

- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;

- адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;

- використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;

- інформування, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

- забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;

- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Національне законодавство в галузі охорони праці враховує основні міжнародні стандарти у цій сфері та встановлює пріоритетність життя та здоров'я працівників над результатами виробничої діяльності.

2.2. Загальна характеристика основних національних законодавчих актів з охорони праці

Основним Законом, що гарантує право громадян на безпечні та нешкідливі умови праці, є Конституція України. Реалізація проголошених Конституцією прав здійснюється через виконання вимог, викладених у законодавчих актах щодо охорони праці. До основних законодавчих актів України з охорони праці належать: Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992; Кодекс законів про працю (далі – КЗпП) від 10.12.1971; Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012; ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992, «Про використання ядерної енергії та радіоактивний захист» від 08.02.1995, «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999. Питання щодо охорони праці включені до Цивільного, Кримінального та Адміністративного кодексів України.

Охорона праці є окремим розділом **Кодексу законів про працю**, в якому визначено гарантії створення здорових і безпечних умов праці; основні трудові права та обов'язки працівників; умови договорів про працю; тривалість робочого часу та умови його скорочення; обов'язки адміністрації щодо поліпшення й оздоровлення умов праці, розслідування та обліку нещасних випадків; засади контролю і нагляду за дотриманням вимог інструкцій з охорони праці; проведення медичних оглядів; матеріальну відповідальність за збитки, завдані працівникам внаслідок ушкодження їхнього здоров'я під час виробничої діяльності тощо. Окремо розглядається охорона праці жінок та молоді, права професійних спілок, функції органів державного соціального страхування, нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, відповідальність за порушення законодавства про працю та інші питання.

Центральне місце у системі законодавства України про охорону праці займає Закон України «**Про охорону праці**». За-

кон містить дев'ять розділів, що встановлюють загальні положення з охорони праці, гарантії прав працівників на охорону праці, організацію охорони праці на виробництві, стимулювання охорони праці, державне управління охороною праці, державний нагляд і громадський контроль за охороною праці, відповідальність за порушення законодавства про охорону праці. Окремий розділ визначає порядок прийняття, опрацювання та скасування нормативно-правових актів про охорону праці. Закон України «Про охорону праці» встановлює як загальні гарантії права на безпечні та нешкідливі умови праці всім працівникам (статті 5, 6), так і передбачає додаткові гарантії для певних категорій працівників, що зумовлено підвищеними вимогами охорони їх здоров'я. До таких категорій належать працівники, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах праці (стаття 7), неповнолітні особи (стаття 11), жінки (стаття 10), особи з пониженою працездатністю (стаття 12).

► Україна першою серед країн СНД прийняла 14 жовтня 1992 року Закон України «Про охорону праці» і виконала вимоги Міжнародної організації праці про організацію незалежного державного нагляду з охорони праці.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з Закону України «**Основи законодавства України про охорону здоров'я**» та інших прийнятих відповідно до нього законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я. Законодавством України у сфері охорони здоров'я визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я, напрями щодо забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, які шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності тощо.

Закон України «**Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення**» регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного

благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні. У законі визначено ряд положень щодо забезпечення права громадян на безпечні для здоров'я і життя умови праці, розглянуто права та обов'язки підприємств, установ і організацій щодо забезпечення санітарних умов праці. У статті 26 визначено порядок проходження обов'язкових медичних оглядів.

Кодекс цивільного захисту України визначає, зокрема, й загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їхньої діяльності та форм власності. Забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища.

Закон України «**Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку**» встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, а також визначає правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії.

2.3. Нормативно-правові акти з охорони праці

Крім законодавчих актів, правові відносини у сфері охорони праці регулюються підзаконними нормативно-правовими актами, указами і розпорядженнями Президента, рішеннями Уряду, нормативними актами міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

Нормативно-правові акти з охорони праці (далі – НПАОП) – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання. За сферою

дії нормативно-правові акти про охорону праці поділяються на міжгалузові та галузові. До державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці належать акти загальнодержавного користування, дія яких поширюється на всі види економічної діяльності. Наприклад, до міжгалузевих НПАОП належать:

- Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві (від 30.11.2011 № 1232);
- Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки (26.10.2011 № 1107).
- Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці (01.08.1992 № 442).

До державних галузових нормативно-правових актів про охорону праці належать акти, дія яких поширюється на підприємства, установи, організації, певного виду економічної діяльності.

Спеціальними законодавчими актами є Державні стандарти Системи стандартів безпеки праці (далі – ССБП), Державні будівельні норми (далі – ДБН), Державні санітарні норми і правила (далі – ДСанПіН), правила влаштування електроустановок (далі – ПУЕ), норми радіаційної безпеки (далі – НРБ), правила будови та безпечної експлуатації вантажопідйомних кранів та інші.

Особливістю законодавства України про охорону праці є те, що значна частина питань з охорони праці регулюється нормативно-правовими актами, прийнятими на конкретному підприємстві, в установі, організації. Внутрішні НПАОП спрямовані на побудову чіткої системи управління охороною праці в організації (на підприємстві) та забезпечення в кожному структурному підрозділі та на кожному робочому місці безпечних і нешкідливих умов праці. Нормативні акти підприємства повинні відповідати чинному законодавству, державним стандартам України, нормативно-правовим актам з охорони праці, державним санітарним нормам. Вони затверджуються посадовою особою, якій надано це право, або наказом з датою впровадження акта на підприємстві і не підлягають реєстрації в органах Держстандарту.

► До основних нормативних актів організації (підприємства) належать:

- Положення про систему управління охороною праці в організації (підприємства);
- Положення про службу охорони праці організації (підприємства);
- Положення про комісію з питань охорони праці в організації (на підприємстві);
- Положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці;
- Положення про навчання, інструктажі і перевірку знань працівників з питань охорони праці;
- Положення про організацію і проведення первинного та повторного інструктажів;
- Наказ про атестацію робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці;
- Положення про організацію попереднього та періодичного медичних оглядів працівників;
- Інструкції з охорони праці для працюючих за професіями і видами робіт;
- Інструкції про заходи пожежної безпеки;
- Перелік робіт з підвищеною небезпекою;
- Перелік посад посадових осіб організації (підприємства), які зобов'язані проходити попередню і періодичну перевірку знань з охорони праці;
- Наказ про організацію видачі працівникам певних категорій лікувально-профілактичного харчування;
- Наказ про порядок забезпечення працівників спецодягом та засобами індивідуального захисту.

Крім того, у випадку необхідності роботодавець може затверджувати інші нормативні акти з урахуванням специфіки виду діяльності та чинного законодавства.

Внутрішні нормативні акти приймаються роботодавцем самостійно або за погодженням з працівниками організації (підприємства) та їх представниками; а також загальними зборами найманих працівників. З метою опрацювання, узгодження та затвердження нормативних актів організації (підприємства) наказом керівника створюється комісія або робоча група, визначаються відповідні строки, виконавці та відповідальні особи. Розробляється план опрацювання нормативного акта, який затверджується керівником

організації (підприємства). Проект нормативного акта організації про охорону праці узгоджується із службою охорони праці відповідної організації (підприємства) та юрисконсультom, а у разі необхідності – з іншими зацікавленими службами. Реєстрація та облік нормативних актів про охорону праці, що діють у межах організації (підприємства), здійснюється у порядку, встановленому керівником, якщо інше не передбачено чинним законодавством.

Внутрішні НПАОП можуть бути класифіковані за предметом правового регулювання та зовнішньою формою вираження (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Класифікація внутрішніх НПАОП

Установи органів ДФС України повинні бути в повному обсязі забезпечені нормативною, розпорядною, звітною та обліковою документацією з питань охорони праці. До розпорядної документації належать: накази (наприклад, накази про призначення

комісії з перевірки знань працівників з питань охорони праці; про призначення комісії з атестації робочих місць; про призначення осіб, відповідальних за електрогосподарство; про призначення осіб, відповідальних за використання і облік коштів фонду охорони праці тощо), а також розпорядження, положення, інструкції. Звітна документація містить форми офіційної статистичної звітності. Облікова документація відображає діяльність з охорони праці в установі та включає журнали, переліки, графіки, протоколи, плани, схеми тощо.

Нормативно-правові акти з охорони праці (правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи) є обов'язковими для виконання для організацій, підприємств та установ незалежно від форми власності.

2.4. Загальні принципи та структура державного управління охороною праці

Засади державного управління охороною праці визначено в розділі VI Закону України «Про охорону праці», відповідно до якого управління здійснюють: Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Кабінет Міністрів України:

- забезпечує проведення державної політики в галузі охорони праці;
- подає на затвердження Верховною Радою України загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- спрямовує і координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення безпечних і здорових умов праці та нагляду за охороною праці;

- встановлює єдину державну статистичну звітність з питань охорони праці.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці:

- здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі та здійснює контроль за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

- розробляє за участі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, всеукраїнських об'єднань роботодавців та профспілок загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;

- здійснює нормопроєктну діяльність, розробляє правила, норми, положення, інструкції та інші нормативно-правові акти з охорони праці або зміни до них та вносить відповідні пропозиції на розгляд центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у зазначеній сфері;

- координує роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності в галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- одержує безоплатно від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів статистики, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності відомості та інформацію, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

- видає дозволи на початок виконання робіт підвищеної небезпеки та початок експлуатації (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки;

- бере участь у міжнародному співробітництві та в організації виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід з цих питань, опрацьовує та подає у встановленому порядку пропозиції щодо удосконалення і поступового наближення чинного законодавства про охорону праці до відповідних міжнародних та європейських норм.

Рішення, прийняті центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, які, відповідно до законодавства, використовують найману працю.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади:

- проводять єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці;
- розробляють і реалізують галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участі профспілок;
- здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці;
- укладають з відповідними галузевими профспілками угоди з питань поліпшення умов і безпеки праці;
- беруть участь в опрацюванні та перегляді нормативно-правових актів з охорони праці;
- організовують навчання і перевірку знань з питань охорони праці;
- створюють у разі потреби аварійно-рятувальні служби, здійснюють керівництво їх діяльністю, забезпечують виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи;
- здійснюють відомчий контроль за станом охорони праці на підприємствах галузі.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації у межах відповідних територій:

- забезпечують виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці;
- формують за участю представників профспілок, Фонду соціального страхування від нещасних випадків і забезпечують виконання цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів;
- забезпечують соціальний захист найманих працівників, зокрема зайнятих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці, вживають заходів до проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці;
- вносять пропозиції щодо створення регіональних (комунальних) аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності;
- здійснюють контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів про охорону праці.

Органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції:

- затверджують цільові регіональні програми поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також заходи з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів;
- приймають рішення щодо створення комунальних аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад забезпечують належне утримання, ефективну і безпечну експлуатацію об'єктів житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, додержання вимог щодо охорони праці працівників, зайнятих на цих об'єктах.

Повноваження в галузі охорони праці *асоціацій, корпорацій, концернів та інших об'єднань* визначаються їхніми статутами або договорами між підприємствами, які утворили об'єднання. Для виконання делегованих об'єднанням функцій в їхніх апаратах створюються служби охорони праці.

2.5. Основні принципи державного нагляду за охороною праці

Для забезпечення виконання вимог законодавства з охорони праці в Україні створено систему державного нагляду, відомчого і громадського контролю з цих питань.

Державний нагляд за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють (рис. 2.2): центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

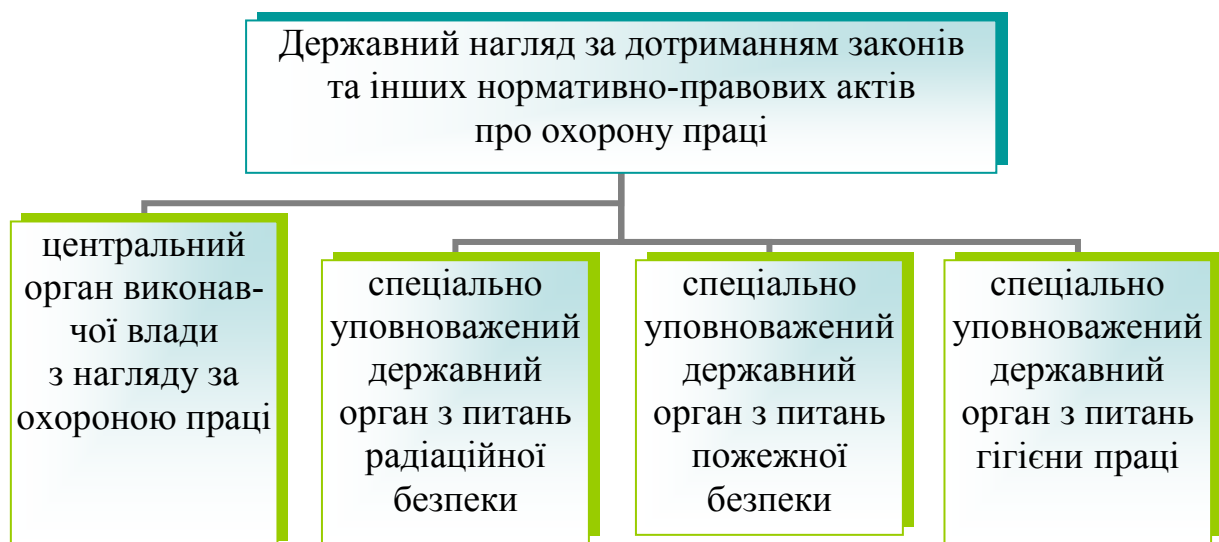

Рис. 2.2. Система державного нагляду за охороною праці в Україні

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Вищий нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів про охорону праці здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Відомчий контроль покладено на адміністрацію підприємства та на господарські організації вищого рівня.

► Посадові особи центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці мають право:

- безперешкодно відвідувати підконтрольні підприємства (об'єкти), виробництва та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку дотримання законодавства з питань, віднесених до їх компетенції;

- одержувати від роботодавця і посадових осіб письмові чи усні пояснення, висновки експертних обстежень, аудитів, матеріали та інформацію з відповідних питань, звіти про рівень і стан профілактичної роботи, причини порушень законодавства та вжиті заходи щодо їх усунення;

- видавати в установленому порядку обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків у галузі охорони праці, безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки;

- забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будівель, споруд, приміщень, випуск та експлуатацію машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів праці, виконання певних робіт тощо, до усунення порушень, які створюють загрозу життю працюючих;

- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці;

- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати матеріали органам прокуратури для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законодавством.

Рішення посадових осіб центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці за необхідності обґрунтовуються результатами роботи та висновками експертно-технічних центрів, дослідних, випробувальних лабораторій та інших підрозділів (груп) технічної підтримки, що функціонують у складі

органів державного нагляду за охороною праці відповідно до завдань інспекційної служби або створюються і діють згідно із законодавством як незалежні експертні організації. Наукова підтримка наглядової діяльності здійснюється відповідними науково-дослідними установами.

Посадові особи центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці є державними службовцями, на них поширюється дія Закону України «Про державну службу». Вони несуть відповідальність, згідно із законом, за виконання покладених на них обов'язків. Посадовим особам центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці держава гарантує соціальний захист. У разі незаконних дій осіб, що виявляються у перешкоджанні виконання обов'язків посадовим особам органів державного нагляду, працівники правоохоронних органів надають допомогу посадовим особам органів державного нагляду у виконанні ними службових обов'язків та вживають заходів щодо припинення незаконних дій.

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, є ***Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України*** – Держгірпромнагляд України (Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України від 06.04.2011 № 408/2011)*.

* Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10.09.2014 № 442 передбачено створення Державної служби України з питань праці шляхом злиття Державної інспекції з питань праці та Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки. На зазначену службу покладаються функції з реалізації державної політики, які виконували органи, що припиняють свою дію, а також функції з реалізації державної політики у сфері гігієни праці та функції зі здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників.

До основних завдань центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки та охорони праці, належать:

- здійснення комплексного управління у сфері промислової безпеки, охорони праці, а також контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

- організація та здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань: промислової безпеки, охорони праці, безпечного ведення робіт; а також безпеки робіт у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення; безпечного проведення робіт з утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення; трубопровідного транспорту, функціонування ринку природного газу та діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки та потенційно небезпечними об'єктами.

Державний нагляд (контроль) здійснюється шляхом проведення посадовими особами центрального органу виконавчої влади у сфері охорони праці перевірок (обстежень) установ, підприємств, організацій, їх відокремлених підрозділів, філій, представництв, юридичних осіб, фізичних осіб, що використовують найману працю, зокрема окремих виробничих об'єктів суб'єктів господарювання – виробничих цехів та ділянок, машин і механізмів, промислових майданчиків, інших відокремлених виробничих структурних підрозділів.

Нормативно-правовим актом, відповідно до якого здійснюється наглядова діяльність, є *Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України* (затв. наказом МНС України від 11.08.2011 № 826)

Перевірки, що проводять посадові особи, поділяються на **планові та позапланові**. Крім того, розрізняють перевірки

суб'єктів господарювання та їх виробничих об'єктів (територія, виробничий цех, споруда, дільниця тощо), що належить суб'єкту господарювання.

Періодичність здійснення планових перевірок суб'єктів господарювання та їх виробничих об'єктів визначається відповідно до **Критеріїв** (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.04.2009 № 413), за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері промислової безпеки та охорони праці і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю).

Ступінь ризику у сфері промислової безпеки та охорони праці визначається видом економічної діяльності або характером виконуваних робіт з урахуванням потенційної загрози життю і здоров'ю людей. Суб'єкти господарювання, незалежно від форми власності, поділяються за ступенем ризику – високим, середнім, незначним для безпеки життя і здоров'я людей.

Періодичність проведення **планових** перевірок **суб'єкта господарювання**, яка передбачає всебічну перевірку його виробничих об'єктів, наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Періодичність проведення планових перевірок
суб'єкта господарювання**

Критерії ризику промислової безпеки та охорони праці підприємства	Періодичність планових перевірок
– з високим ступенем ризику	не частіше ніж один раз на рік
– із середнім ступенем ризику	не частіше ніж один раз на два роки
– з незначним ступенем ризику	не частіше ніж один раз на п'ять років

У разі відсутності порушень під час останніх двох планових перевірок суб'єкта господарювання максимально допустима частота планових перевірок суб'єкта господарювання зменшується у два рази (за винятком суб'єкта господарювання з високим ступенем ризику). Тобто тривалість періоду, за якого здійснюється одна планова перевірка, збільшується удвічі.

У випадку, коли впродовж останніх двох років у суб'єкта господарювання через порушення вимог законодавства з промислової безпеки та охорони праці стався нещасний випадок зі смертельними наслідками, нещасний випадок з тяжкими наслідками, груповий нещасний випадок з двома і більше працівниками незалежно від ступеня тяжкості ушкодження їх здоров'я, максимально допустима частота планових перевірок суб'єкта господарювання збільшується удвічі.

Планові перевірки здійснюються за графіками проведення перевірок відповідно до річних або квартальних планів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, та його територіальних органів, їх структурних підрозділів. Плани затверджуються до 1 грудня року, що передує плановому, або до 25 числа останнього місяця кварталу, що передує плановому. У разі порушення встановлених вимог щодо періодичності проведення планових перевірок, передбачених законом, суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу до здійснення планової перевірки.

У ряді випадків посадовими особами можуть проводитися позапланові перевірки суб'єктів господарювання. Зокрема:

- у разі подання суб'єктом господарювання письмової заяви до територіального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;
- неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкождали поданню таких документів;
- виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання;
- перевірки виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень центрального органу виконавчої влади у сфері охорони праці щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів державного нагляду;

- звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства;
- настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання;
- в інших випадках, передбачених законами України.

Таким чином, згідно з зазначеними положеннями, можуть перевірятися в плановому і позаплановому порядку як суб'єкт господарювання, так і його окремі виробничі об'єкти.

Мета, строк перевірки та склад комісії. Планова перевірка суб'єкта господарювання передбачає всебічну перевірку всіх його виробничих об'єктів. Під час позапланових перевірок як суб'єктів господарювання, так і виробничих об'єктів перевіряють лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу.

Перевірка суб'єкта господарювання може здійснюватися як самостійно відповідною посадовою особою, так і спеціально створеною комісією, до складу якої включаються посадові особи центрального органу виконавчої влади у сфері охорони праці з різних напрямів нагляду. Під час перевірки можуть бути залучені треті особи – представники інших установ та організацій за погодженням з їх керівниками.

Тривалість проведення перевірки залежить від її виду, а також об'єкта перевірки (таблиця 2.2).

Повідомлення про проведення планової перевірки суб'єкта господарювання або повідомлення про проведення планової перевірки виробничих об'єктів надсилається суб'єкту господарювання рекомендованим листом чи телефонограмою або вручається особисто керівнику (уповноваженій особі) суб'єкта господарювання під підпис не пізніше ніж за десять днів до дня здійснення заходу. У разі неповідомлення про проведення планової перевірки у вищезазначених випадках суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу (членів комісії) до здійснення такої перевірки.

Тривалість проведення перевірки

Об'єкт перевірки	Вид перевірки	Тривалість перевірки
Суб'єкт господарювання (за винятком суб'єкта малого підприємництва)	Планова	не може перевищувати: – п'ятнадцяти робочих днів
	Позапланова	– десяти робочих днів
Суб'єкт малого підприємництва	Планова	не може перевищувати: – п'яти робочих днів
	Позапланова	– двох робочих днів
Виробничий об'єкт, який належить суб'єкту господарювання	Планова	від одного до п'яти робочих днів
	Позапланова	не повинна перевищувати двох робочих днів

Права та обов'язки суб'єкта господарювання під час проведення перевірки. Під час проведення перевірок суб'єкт господарювання повинен надавати посадовій особі, яка здійснює перевірку, всю необхідну інформацію, пояснення, довідки, матеріали з питань, що виникають під час перевірок, за необхідності забезпечувати засобами індивідуального захисту чи іншими засобами, необхідними для проведення перевірки, а також забезпечувати присутність уповноваженої особи.

Приписи та розпорядження за результатами перевірки можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, або до суду в установленому законодавством порядку.

У разі виявлення порушення, що чинить безпосередню загрозу життю працівників та потребує негайного зупинення робіт або виробництва (їхнього обмеження), керівник (заступник керівника) або уповноважена особа суб'єкта господарювання на вигоду і в присутності посадової особи, що здійснює перевірку, повинен негайно припинити або обмежити ці роботи (виробництво).

Права та обов'язки посадової особи, що проводить перевірку. Перед початком перевірки посадова особа ознайомлюється з установчими та реєстраційними документами, технічною та те-

хнологічною документацією, матеріалами попередніх перевірок суб'єкта господарювання або виробничого об'єкта з питань, які стосуються компетенції центрального органу виконавчої влади у сфері охорони праці, у тому числі перевірок, здійснених службами охорони праці, уповноваженими особами цього суб'єкта і вищими організаціями, станом виконання заходів щодо усунення виявлених порушень за результатами попередніх перевірок, висновками комісій з розслідування нещасних випадків і аварій.

Основними документами, що складаються посадовою особою за результатами перевірки, є акти, приписи, розпорядження.

Акт є обов'язковим документом, що складається за результатами перевірки суб'єктів господарювання та виробничих об'єктів. В актах зазначається стан дотримання вимог законодавства суб'єктом господарювання, а в разі недотримання – детальний опис виявлених порушень із зазначенням норми законодавства. Не пізніше останнього дня перевірки два примірники акта підписуються посадовими особами (членами комісії), які здійснювали перевірку, та керівником суб'єкта господарювання або уповноваженою ним особою. Один примірник акта вручається під підпис керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі. Якщо керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа не погоджується з актом, він підписує акт із зауваженнями, які є невід'ємною частиною акта. У разі відмови керівника суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи підписати акт посадова особа, що здійснює перевірку, вносить до такого акта відповідний запис. При цьому один примірник акта надається суб'єкту господарювання офіційно – рекомендованим листом, а на другому примірнику проставляються відповідний вихідний номер листа, яким було відправлено акт, та дата направлення. Другий примірник акта протягом трьох років зберігається у підрозділі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, який здійснював перевірку.

У разі виявлення під час перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта) порушення посадова особа, що здійснювала перевірку, на підставі відповідного акта складає обов'язковий до виконання **припис**. Припис, як правило, складається в останній

день перевірки. Якщо виявлені порушення не потребують їхнього негайного усунення, допускається складання припису у інший термін, але не пізніше п'яти робочих днів з дня завершення перевірки.

У разі виявлення під час перевірки порушень з дотримання вимог охорони праці посадова особа (комісія) має право на заборону виконання робіт (виробництва) за наявності таких випадків, визначених **положенням**:

- порушення вимог законодавства з охорони праці та промислової безпеки, що створюють загрозу життю працівників;
- відсутності дозволу на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки;
- відсутності проведення у встановленому порядку та в терміни технічного огляду, випробування або експертного обстеження машин, механізмів та устаткування підвищеної небезпеки;
- виникнення нещасного випадку зі смертельним або тяжким наслідком, групового нещасного випадку.

Заборона виконання робіт або виробництва, обмеження виробництва здійснюються **розпорядженням**, складеним на підставі відповідного акта перевірки. Якщо порушення, що є підставою для заборони робіт або виробництва, обмеження виробництва, було усунено під час перевірки в присутності посадової особи, що здійснювала перевірку, то запис у розпорядження щодо відповідної заборони (обмеження) не вноситься. При цьому в акті перевірки вноситься запис «порушення усунено під час перевірки».

У випадку виявлення під час перевірки посадовою особою порушення, що чинить безпосередню загрозу життю працівників, то за відповідної вимоги керівник (або уповноважена особа суб'єкта господарювання) повинен негайно припинити або обмежити ці роботи (виробництво), про що в акті перевірки робиться відповідний запис. Відмова від виконання зазначеної вимоги також фіксується в акті.

Припис, розпорядження складаються у двох примірниках, один із яких не пізніше п'яти робочих днів з дня складання акта надається керівнику суб'єкта господарювання чи уповноваженій

ним особі, другий примірник з підписом керівника суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи залишається в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, або його територіальному органі. Якщо керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа відмовляються від отримання припису або розпорядження, то зазначені документи направляються рекомендованим листом.

Порядок припинення (обмеження) та поновлення робіт.

У разі прийняття рішення про заборону виконання робіт або виробництва застосовують пломбування відповідних об'єктів (машин і механізмів), за винятком таких, де пломбування є технічно неможливим (переносного ручного обладнання, електричних розеток тощо). Опломбований об'єкт здається керівнику (заступнику керівника) або уповноваженій особі суб'єкта господарювання, у присутності яких здійснюється перевірка. При цьому у розпорядженні робиться відповідний запис щодо місця встановлення пломби, найменування об'єкта (машини або механізму), що опломбовано, посади та прізвища посадової особи суб'єкта господарювання, якій об'єкт зданий. Факт прийняття опломбованого об'єкта підтверджується у розпорядженні особистим підписом цієї посадової особи. У разі відмови прийняття опломбованого об'єкта у розпорядженні робиться відповідний запис.

Про стан виконання припису суб'єкт господарювання повинен письмово у встановлені терміни повідомити посадову особу, яка видала припис, для чого надсилає їй офіційний лист. Після надходження інформації проводиться перевірка виконання припису. У разі неможливості повного усунення порушень у встановлений термін суб'єкт господарювання повинен повідомити про це посадову особу, яка видала припис, та звернутися з клопотанням до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, про продовження строку для виконання заходів щодо усунення виявлених порушень.

Поновлення роботи (виробництва) здійснюється на підставі подання суб'єктом господарювання офіційного письмового повідомлення до органу виконавчої влади у сфері охорони праці про повне усунення зазначених у розпорядженні порушень, які стали

причиною заборони (обмеження), а також результатів перевірки усунення цих порушень відповідною посадовою особою. Така перевірка проводиться у термін не пізніше трьох діб після отримання повідомлення про усунення порушень.

Рішення про поновлення роботи (виробництва) приймається посадовою особою, яка видала припис (розпорядження), не пізніше наступного дня після закінчення перевірки за умови усунення виявлених порушень.

Якщо виконання робіт (виробництва) було заборонено внаслідок настання нещасного смертельного випадку і перевіркою не виявлено порушень, що дають підставу для заборони подальшого виконання робіт (виробництва), їх поновлення здійснюється тільки на підставі акта перевірки. Поновлення робіт (виробництва), які було припинено внаслідок групового нещасного випадку, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, або його територіальним підрозділом.

За результатами перевірки у разі виявлених значних або систематичних порушень вимог законодавства з охорони праці та промислової безпеки, центральний орган виконавчої влади у сфері охорони праці та його територіальні підрозділи мають право надсилати суб'єкту господарювання або вищій організації (центральному органу виконавчої влади), до сфери управління якої належить цей суб'єкт господарювання, подання щодо невідповідності посадових осіб займаній посаді або передавати відповідні матеріали органам прокуратури на посадових осіб, дії або бездіяльність яких:

- призвели до порушень, які створили безпосередню загрозу життю працівників;
- були направлені на перешкоджання проведенню перевірки без правових підстав або на невиконання законних вимог посадової особи, що проводила перевірку, щодо зупинення роботи (виробництва).

Про прийняте рішення із зазначеного питання суб'єкт господарювання або вища організація у місячний термін письмово інформує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, або його територіальний підрозділ.

За необхідності інформація та пропозиції щодо заходів з усунення виявлених під час перевірок порушень та їх недопущення доводяться до відома міністерств, центральних або місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів управління суб'єктів господарювання.

2.6. Громадський контроль за охороною праці

Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їхні об'єднання в особі своїх виборних органів і представників. До основних функцій громадського контролю в установі, організації (на підприємстві) належать – контроль за:

- дотриманням законодавства про охорону праці;
- створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов;
- забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту.

У разі виявлення чинників, що загрожують життю або здоров'ю працівників, професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на таких робочих місцях, виробничих ділянках, структурних підрозділах, підприємствах – на період, необхідний для їхнього усунення.

Професійні спілки також мають право:

- на проведення незалежної експертизи умов праці;
- здійснення експертизи на відповідність нормативно-правовим актам про охорону праці діючих об'єктів виробничого призначення, а також об'єктів, що проектуються чи будуються;
- брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати висновки щодо них;
- вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

Крім того, профспілки мають право брати участь у опрацюванні та прийнятті нових, перегляді і скасуванні чинних нормативно-

правових актів з охорони праці, погоджувати відомчі правила і норми охорони праці, вносити державним органам управління і органам державного нагляду за охороною праці відповідні подання у разі систематичного порушення з боку керівництва вимог нормативних актів з охорони праці та відмови усунення виявлених порушень.

► У Франції законодавство передбачає на підприємствах з кількістю працюючих понад 250 працівників створення соціальної служби з проблем праці, до обов'язків якої належить координація і спрямування дій адміністрації і комітету підприємства на вирішення соціальних питань, сприяння створенню на підприємстві оптимального психологічного клімату, задоволеності всіх працівників працею, запобіганню стресів, виробничого дискомфорту тощо.

У Польщі на підприємствах з чисельністю працюючих понад 100 осіб утворюються комісії чи служби безпеки і гігієни праці, які мають право здійснювати громадський контроль за дотриманням законодавства про працю безпосередньо на цих підприємствах. На об'єктах з меншою чисельністю працівників громадський контроль здійснюють профспілки або громадські інспектори праці, які обираються найманими працівниками за пропозицією профспілок.

У разі відсутності професійної спілки в установі, організації (на підприємстві) громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право:

- безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці;
- вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції щодо усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці;
- за рахунок роботодавця проходити навчання з охорони праці;
- на забезпечення необхідними засобами та контрольно-вимірними приладами;
- звільнення від роботи на передбачений колективним договором термін зі збереженням за ними середнього заробітку.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, то вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці діють відповідно до типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань праці та соціальної політики.

2.7. Засади соціального партнерства в Україні

У сучасний період в Україні відбуваються процеси, які можна визначити як формування колективного трудового права. Міжнародний досвід засвідчує, що проблеми економіки і суспільного життя, зокрема у сфері охорони праці, вирішуються оптимально за умови досягнення соціальної злагоди й узгодження інтересів. Стрижнем соціального партнерства є принцип співробітництва між роботодавцями і найманими працівниками, який реалізується у таких формах соціального діалогу, як проведення переговорів, укладення колективних договорів та колективних угод, узгодження проектів нормативно-правових актів, консультацій при прийнятті рішень соціальними партнерами на всіх рівнях. Законодавство України про соціальний діалог базується на Конституції України і складається із законів України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (від 15.09.1999), «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (від 22.06.2012), «Про колективні договори і угоди» (від 01.07.1993), «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (від 03.03.1998), «Про соціальний діалог в Україні» (від 23.12.2010), трудового законодавства, інших нормативно-правових актів.

Соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і

органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Розрізняють національний, галузевий, територіальний та локальний (підприємство, установа, організація) рівні соціального діалогу, який здійснюється на дво- чи тристоронній основі через представницькі органи сторін соціального партнерства відповідних рівнів. Відповідно до рівнів сторонами соціального діалогу є:

- на національному рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських; сторона роботодавців, суб'єктами якої є об'єднання організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських; сторона органів виконавчої влади, суб'єктом якої є Кабінет Міністрів України;

- на галузевому рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є всеукраїнські профспілки та їх об'єднання, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; сторона роботодавців, суб'єктами якої є всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; сторона органів виконавчої влади, суб'єктами якої є відповідні центральні органи виконавчої влади;

- на територіальному рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є профспілки відповідного рівня та їх об'єднання; сторона роботодавців, суб'єктами якої є організації роботодавців та їхні об'єднання; сторона органів виконавчої влади, суб'єктами якої є місцеві органи виконавчої влади, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- на локальному рівні – сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їхньої відсутності – обрані для ведення колективних переговорів представники працівників; сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та уповноважені представники роботодавця.

Вибір форми соціального діалогу здійснюється відповідно до поставленої мети, існуючих методів її досягнення, мотивації та узгоджень сторін.

Основними завданнями соціального діалогу, що можуть бути вирішені у формі **обміну інформацією**, є з'ясування позицій, досягнення домовленостей, пошук компромісу, прийняття спільних рішень з питань соціальної політики.

Важливим положенням соціального діалогу є обов'язковість сторін у наданні інформації (крім випадків, коли така інформація належить до інформації з обмеженим доступом).

Консультації проводяться за пропозицією однієї зі сторін соціального діалогу з метою визначення та зближення позицій сторін при прийнятті рішень, що належать до їхньої компетенції. Сторони, які одержали таку пропозицію, зобов'язані взяти участь у консультації, спільно погодити порядок і строки її проведення та визначити склад учасників.

Узгоджувальні процедури здійснюються з метою врахування позицій сторін, вироблення компромісних узгоджених рішень під час розроблення проектів нормативно-правових актів. Порядок проведення узгоджувальних процедур визначається органами соціального діалогу відповідного рівня, якщо інше не передбачено законодавством або колективними угодами.

Колективні переговори проводяться з метою укладення колективних договорів і угод. Існують різні види колективних угод залежно від рівнів соціального діалогу: на національному рівні – генеральна угода; на галузевому рівні – галузеві (міжгалузеві) угоди; на територіальному рівні – територіальні угоди; на локальному рівні – колективні договори.

Механізмом організації взаємодії учасників соціального процесу є, насамперед, органи соціального діалогу відповідних рівнів.

На **національному рівні** таким органом є Національна тристороння соціально-економічна рада, яка створена з метою забезпечення ведення соціального діалогу в Україні, відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні». Національна тристороння соціально-економічна рада – постійно діючий орган, що утворюється Президентом України. Постійно діючим органом є також секретаріат Національної тристоронньої соціально-економічної ради, метою якого є організаційне, інформаційне, методичне та матеріально-технічне забезпечення Національної ради.

Національна рада складається з рівної кількості повноважних представників сторін соціального діалогу національного рівня і об'єднує 60 членів, які здійснюють свої повноваження на громадських засадах. Члени Національної ради делегуються репрезентативними об'єднаннями профспілок, які мають статус всеукраїнських; репрезентативними об'єднаннями організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських. Члени ради зі сторони органів виконавчої влади призначаються Кабінетом Міністрів України.

До основних завдань Національної ради належать:

- вироблення консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії економічного і соціального розвитку України та шляхів вирішення існуючих проблем у цій сфері;
- підготовка та надання узгоджених рекомендацій і пропозицій Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України з питань формування і реалізації державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин.

На територіальному рівні для ведення соціального діалогу утворюються територіальні тристоронні соціально-економічні ради з представників сторін соціального діалогу. На територіальному рівні представники сторони органів виконавчої влади в органах соціального діалогу призначаються рішеннями місцевих органів виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

На галузевому рівні можуть утворюватись самостійно діючі органи – галузеві (міжгалузеві) тристоронні або двосторонні ради соціального партнерства та інші органи соціального діалогу (комітети, комісії тощо), до складу яких входять на паритетних засадах представники кожної зі сторін соціального партнерства, які об'єдналися на галузевому рівні. Представники сторони органів виконавчої влади в органах соціального діалогу на галузевому рівні призначаються рішенням центральних органів виконавчої влади.

Для забезпечення соціальних гарантій у сфері праці сторонами соціального діалогу укладаються на національному, галузевому, територіальному рівнях угоди на двосторонній або тристоронній основі (ЗУ «Про колективні договори і угоди»). Відповідно, на національному рівні – генеральна угода; на галузевому рівні – галузеві (міжгалузеві) угоди; на територіальному рівні – територіальні угоди.

Угодою на галузевому рівні регулюються галузеві норми, зокрема щодо трудових відносин; нормування і оплати праці, умов і охорони праці; житлово-побутового, медичного, культурного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку тощо.

На виробничому (локальному) рівні для ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів стороною працівників (суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їхньої відсутності – вільно обрані представники працівників) та стороною роботодавця (суб'єктами якої є роботодавець та уповноважені представники роботодавця) утворюється двостороння робоча комісія відповідно до закону.

Колективний договір – це правовий акт, що укладається між власником або уповноваженою ним особою і одним або кількома профспілковими чи іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом органами з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин на підприємстві та узгодження інтересів між найманими працівниками та роботодавцем.

Відповідно до законодавства колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають права юридичної особи. Крім того, колективний договір може бути укладений у структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів.

Колективна угода укладається на національному (генеральна угода), галузевому (галузева (міжгалузева) угода), територіальному (територіальна угода) рівнях на двосторонній або тристоронній основі.

У колективному договорі сторони встановлюють взаємні зобов'язання у сфері регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин, зокрема й питання щодо умов і гарантій охорони праці, режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку.

Отже, соціальне партнерство в Україні розвивається в системі «роботодавець – працівники (профспілка)» за активної ролі держави. З метою забезпечення високої ефективності у сфері соціального захисту та застосування міжнародних трудових норм сторони соціального діалогу на національному рівні беруть участь у міжнародних заходах, конференціях Міжнародної організації праці.

Питання для самоконтролю

1. Перерахуйте основні принципи державної політики в галузі охорони праці.
2. Дайте визначення терміна «соціальний діалог».
3. Назвіть рівні соціального діалогу.
4. Якими є форми соціального діалогу в Україні?
5. Назвіть основні законодавчі акти України у сфері охорони праці.
6. Коротко охарактеризуйте розділ Кодексу законів про працю України, присвячений питанням охорони праці.
7. Дайте характеристику Закону України «Про охорону праці».
8. Що являють собою нормативно-правові акти з охорони праці?
9. Наведіть приклади державних міжгалузевих актів з охорони праці.
10. Як поділяються за зовнішньою формою вираження внутрішні нормативні акти з охорони праці?
11. Перерахуйте органи, що здійснюють державний нагляд за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці.
12. Який орган здійснює вищий нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів про охорону праці?

13. Які види перевірок проводять посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці?

14. Якою є періодичність здійснення планових перевірок посадовими особами?

15. Дайте характеристику основним документам, що складаються посадовою особою за результатами перевірки.

16. Опишіть порядок припинення (обмеження) роботи у разі прийняття відповідного рішення посадовою особою, що здійснювала перевірку підприємства.

17. Опишіть порядок поновлення роботи (виробництва) після зупинки за результатами перевірки.

18. Якими органами здійснюється громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці?

19. Назвіть основні права уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці.

20. Перерахуйте функції Кабінету Міністрів України у сфері управління охороною праці.

21. Які функції у сфері управління охороною праці виконують міністерства та інші центральні органи виконавчої влади?

22. Охарактеризуйте функції органів місцевого самоврядування у сфері охорони праці.

Тестові завдання

1. Охорона праці і здоров'я громадян є пріоритетним напрямом:

- а) державної економічної політики;
- б) державної фінансової політики;
- в) державної соціальної політики;
- г) державної промислової політики.

2. Процес досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів

місцевого самоврядування, з питань регулювання трудових, соціальних, економічних відносин, – це:

- а) соціальне партнерство;
- б) соціальний діалог;
- в) соціальні консультації;
- г) соціальні домовленості.

3. Якщо сторонами соціального діалогу є всеукраїнські профспілки, що діють у межах певного виду економічної діяльності, всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду економічної діяльності, а також відповідні центральні органи виконавчої влади, це:

- а) національний рівень соціального діалогу;
- б) територіальний рівень соціального діалогу;
- в) локальний рівень соціального діалогу;
- г) галузевий рівень соціального діалогу.

4. На територіальному рівні соціального діалогу суб'єктами профспілкової сторони є:

- а) всеукраїнські профспілки та їхні об'єднання, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності;
- б) первинні профспілкові організації;
- в) профспілки відповідного рівня та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- г) об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських.

5. Якщо суб'єктами сторони роботодавця є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця, це:

- а) національний рівень соціального діалогу;
- б) територіальний рівень соціального діалогу;
- в) локальний рівень соціального діалогу;
- г) галузевий рівень соціального діалогу.

6. Якщо суб'єктом сторони органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, це:

- а) національний рівень соціального діалогу;
- б) територіальний рівень соціального діалогу;
- в) локальний рівень соціального діалогу;
- г) галузевий рівень соціального діалогу.

7. Серед запропонованих варіантів оберіть форми соціального діалогу в Україні:

- а) обмін інформацією;
- б) судові засідання;
- в) домовленості;
- г) консультації.

8. Загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України визначаються:

- а) Законом України «Про охорону праці»;
- б) Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»;
- в) Законом України «Про пожежну безпеку»;
- г) Кодексом цивільного захисту України.

9. Перевірки, що проводяться посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, поділяють на:

- а) періодичні та одноразові;
- б) річні та квартальні;
- в) обов'язкові та добровільні;
- г) планові та позапланові.

10. Один раз на п'ять років посадовими особами проводяться планові перевірки:

- а) підприємств з високим ступенем ризику;
- б) підприємств з незначним ступенем ризику;
- в) підприємств з середнім ступенем ризику.

11. Тривалість позапланової перевірки суб'єкта малого підприємництва посадовими особами не може перевищувати:

- а) п'ятнадцяти робочих днів;
- б) двох робочих днів;
- в) п'яти робочих днів;
- г) десяти робочих днів.

12. За результатами перевірки підприємства посадовими особами складають такі документи:

- а) закони, накази, постанови;
- б) стандарти, інструкції, вказівки;

- в) рекомендації, положення, методики;
- г) акти, приписи, розпорядження.

13. Громадський контроль за охороною праці здійснюють:

- а) посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;
- б) професійні спілки та їхні об'єднання;
- в) представники Кабінету Міністрів України;
- г) працівники служби охорони праці підприємства.

14. Державний нагляд за охороною праці здійснюють:

- а) посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;
- б) професійні спілки та їхні об'єднання;
- в) представники Кабінету Міністрів України;
- г) працівники служби охорони праці підприємства.

15. З якою періодичністю посадовими особами проводяться планові перевірки підприємств з високим ступенем ризику:

- а) не частіше одного разу на рік;
- б) не частіше одного разу на два роки;
- в) не частіше одного разу на п'ять років.

16. Проведення державної політики в галузі охорони праці здійснюється:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Держгірпромнаглядом України;
- в) міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади;
- г) органами місцевого самоврядування.

17. Рішення щодо створення комунальних аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності приймаються:

- а) органами місцевого самоврядування;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади;
- г) Держгірпромнаглядом України.

3. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Сучасний науково-технічний розвиток та посилення конкуренції в світі змінюють не тільки технологічні процеси, але й вимагають нових підходів до умов праці та її організації. Пріоритетне значення у вирішенні питань охорони праці належить законодавству. Поряд з цим у виявленні нових ризиків та ефективному реагуванні на зміни велику роль відіграє система управління охороною праці в організації.

3.1. Міжнародні стандарти у галузі управління охороною праці

Міжнародним стандартом, в якому сформульовано вимоги до системи управління професійною безпекою і здоров'ям, є OHSAS 18001:2007 – («*Occupational health and safety management systems – Requirements*»). OHSAS 18001 розроблено з урахуванням стандартів ISO 9001:2000 (система управління якістю) та ISO 14001:2004 (система управління навколишнім середовищем) і є другим переробленим виданням документа OHSAS 18001:1999. На підставі цього стандарту може здійснюватися оцінка та сертифікація системи управління в організації.

Стандарт OHSAS 18001:2007 є основою для національних стандартів системи управління професійним здоров'ям та безпекою. В Україні діє національний стандарт ДСТУ OHSAS 18001:2010 «Системи управління гігієною та безпекою праці (ГіБП). Вимоги».

У стандарті визначено галузь застосування, основні нормативні джерела, уточнено ряд термінів. Зокрема, термін «нещасний випадок» включено в термін «інцидент». Методологічною основою стандарту OHSAS 18001:2007 є модель *PDCA* (*plan-do-check-act* – «плануй – здійснюй – перевіряй – дій»), що передбачає такі стадії (рис. 3.1):

1. Планування: встановлення цілей, завдань та методів, застосування яких повинно забезпечити результат відповідно до політики організації у сфері управління професійною безпекою і здоров'ям.

2. Реалізації: впровадження – на основі визначених методів, процесів, технологій та інших засобів для досягнення визначених цілей планування.

3. Перевірки: проведення моніторингу і встановлення ефективності та відповідності застосовуваних методів загальній концепції в галузі, цілям, окресленим завданням, законодавчим та іншим вимогам, а також поширення інформації про одержані результати.

4. Дій (розвитку): здійснювати дії щодо постійного підвищення результативності у галузі управління професійною безпекою і здоров'ям.

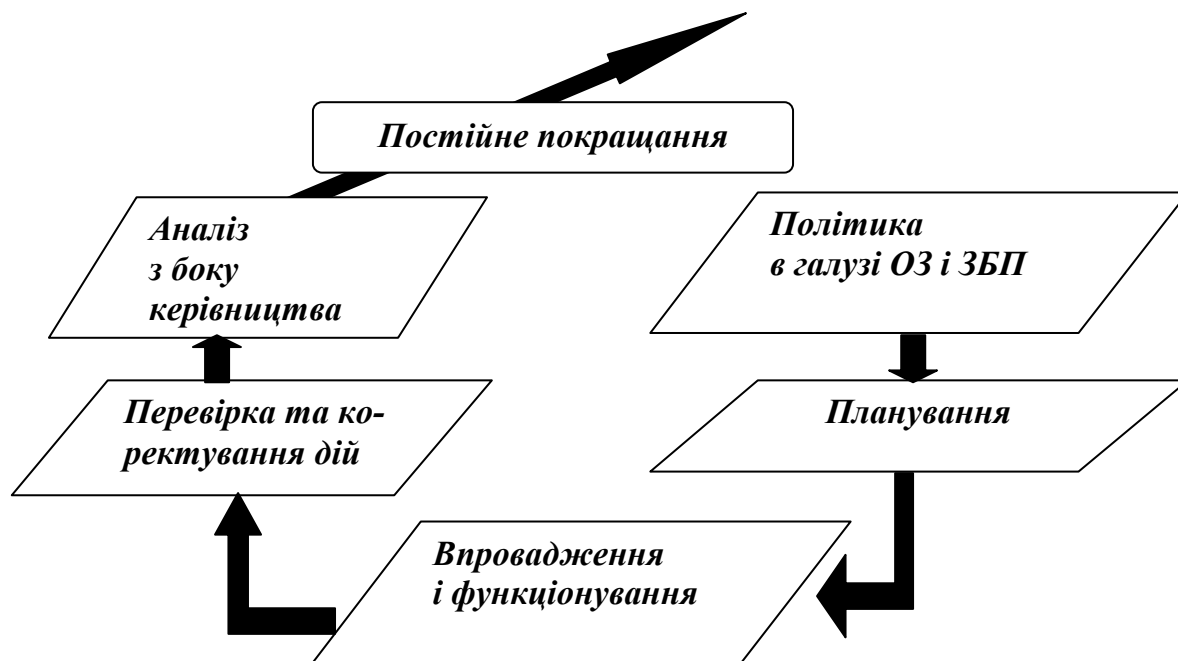

Рис. 3.1. Модель системи управління для стандарту OHSAS

Вимоги стандарту OHSAS до системи управління професійною безпекою та здоров'ям включають основні положення формування політики організації в цій галузі, зокрема щодо актуальності проблем, відповідності характеру та масштабу ризиків; зобов'язань із попередження тощо.

При плануванні системи управління OHSAS в організації:

- здійснюється ідентифікація небезпек; оцінка ризиків; визначення цілей та заходів управління;
- визначається відповідність поставлених цілей законодавчим та іншим вимогам;
- встановлюються очікувані результати, що мають вимірну величину;
- розробляються конкретні заходи та вказуються терміни їх реалізації;
- визначається відповідальність та повноваження для досягнення цілей відповідно до функцій та рівня організації.

Під час визначення цілей та формування завдань програми управління професійною безпекою та здоров'ям залучаються спеціалісти з метою узгодження технологічних, фінансових, комерційних питань та вимог, а також представники зацікавлених сторін.

Реалізація (впровадження та функціонування) системи управління OHSAS містить такі елементи:

- ресурси, обов'язки, відповідальність та повноваження (зокрема, керівництво організації зобов'язане здійснювати ресурсне забезпечення впровадження, функціонування та покращення системи управління ГіБП; призначити відповідальну особу (осіб) з визначеними повноваженнями та обов'язками);
- компетентність, навчання та обізнаність (організація повинна гарантувати, що всі особи, які виконують під її керівництвом завдання, пов'язані з можливістю впливу на систему управління професійною безпекою і здоров'ям, мають достатній рівень компетентності на підставі відповідної освіти, навчання чи досвіду);
- зв'язок, участь, консультування (зокрема, забезпечення передачі інформації між різними рівнями та функціональними підрозділами організації, участь працівників на всіх етапах планування та реалізації програми);
- документацію щодо системи управління (зокрема, що визначає політику та цілі в галузі гігієни та безпеки праці в організації,

основні елементи системи управління та їхні функціональні взаємозв'язки тощо);

- управління документацією (процедури затвердження документів та підтвердження їхньої адекватності, аналіз та оновлення документів та ін.);
- управління операціями (управління змінами);
- готовність до аварійних ситуацій та реагування на них (ідентифікація можливості аварійних ситуацій, шляхи реагування, зменшення ризиків та дії несприятливих наслідків на безпеку, способи перевірки та аналізу аварійної готовності).

Організація повинна встановити, впровадити та підтримувати процедури для моніторингу та вимірювання результативності в галузі ГіБП.

Завданнями під час перевірок є:

- визначення результативності і моніторинг (вимірювання якісних та кількісних показників, що відповідають потребам організації у галузі ГіБП; моніторинг ступеня досягнення мети організації в галузі та результативності заходів управління ГіБП, реактувальні вимірювання результативності моніторингу погіршення здоров'я, інцидентів, відповідне документування даних);
- оцінка відповідності законодавству;
- розслідування інцидентів, невідповідностей, попереджувальні дії;
- управління записами;
- внутрішній аудит згідно із запланованою періодичністю з метою визначення відповідності запланованим заходам, функціональної дієвості, результативності тощо.

Для визначення можливостей покращення в системі управління ГіБП проводиться аналіз з боку керівництва, що здійснюється на основі результатів внутрішніх аудитів, оцінки відповідності законодавству; висновків консультантів; інформації зацікавлених сторін, скарг; показників результативності організації в галузі ГіБП, ступеня досягнення цілей, результатів розслідувань інцидентів, заходів щодо попередження та виправлення; виконання рішень попередніх аналізів з боку керівництва; інформації щодо наявних змін у

законодавстві та інших вимог; рекомендацій щодо покращення тощо. Інформація про результати аналізу зі сторони керівництва мають бути доступними для поширення і консультування.

Впровадження OHSAS 18001 є стратегічним питанням розвитку та підвищення конкурентоспроможності організації. З метою сприяння організаціям у застосуванні стандарту OHSAS 18001:2007 для створення, впровадження або покращання системи управління розроблено стандарт OHSAS 18002:2008 (Системи управління охороною здоров'я і забезпечення безпеки праці. Керівні вказівки з впровадження – *Occupational health and safety management systems – Guidelines for the implementation of OHSAS 18001:2007*. Скорочено – *СУОЗ і ЗБП*).

Система охоплює політику та цілі в галузі ГіБП, організаційну структуру, процедури та ресурси для розробки, впровадження, досягнення, аналізу та підтримки в робочому стані політики організації у сфері ГіБП.

Розробка та впровадження «Системи управління OHSAS» в організації містить такі етапи:

1 – підготовчий (вибір консультаційної організації; укладання договору; проведення попередньої оцінки-аналізу відповідності організації вимогам OHSAS; планування робіт щодо розробки системи управління OHSAS);

2 – розробка системи управління OHSAS (проведення аналізу наявної в організації документації та розробка додаткової документації; розробка проекту політики, цілей у галузі OHSAS, програми управління OHSAS, проекту керівництва системи управління OHSAS; матриці розподілу відповідальності за впровадження системи управління OHSAS);

3 – впровадження системи управління OHSAS (узгодження та затвердження документації; підготовка і проведення спільного аудиту системи управління OHSAS);

4 – підготовка системи управління OHSAS до сертифікації (заключне корегування документації з урахуванням висновків спільного аудиту; аналіз функціонування системи управління OHSAS; подання заявки на сертифікацію у відповідний орган

сертифікації; підготовка організації до проведення сертифікаційного аудиту).

Сертифікація «Системи управління OHSAS» забезпечує організації зменшення ризику нещасних випадків; підвищення іміджу та отримання конкурентної переваги; відповідність діяльності вимогам законодавства в галузі здоров'я та безпеки на виробництві; підвищення ефективності роботи в цілому; полегшення процедури контролю з боку державних органів; підвищення рівня мотивації та задоволеності очікувань персоналу. Крім того, функціонування системи управління OHSAS сприяє зменшенню матеріальних втрат, які виникають внаслідок нещасних випадків та простоїв виробництва.

Отже, система управління гігієною та безпекою праці (далі – ГіБП) OHSAS – це частина загальної системи управління, яка спрямована на ідентифікацію небезпек, оцінку та управління ризиками у сфері гігієни та безпеки праці, що пов'язані з діяльністю організації.

3.2. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці суб'єктів господарювання в Україні

В Україні прийняті *Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці* (2008 р.), які розкривають основні положення щодо механізму досягнення належного рівня охорони праці та створення безпечних та здорових умов праці найманих працівників, відповідно до вимог, встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами з охорони праці. Зазначені *Рекомендації* поширюються на всі підприємства, установи, організації, на яких використовується наймана праця, незалежно від форми власності та виду діяльності.

У *Рекомендаціях* сформульовано сутність термінів «система управління охороною праці» та «аудит охорони праці».

Система управління охороною праці (далі – СУОП) – частина загальної системи управління організацією, яка сприяє

запобіганню нещасним випадкам та професійним захворюванням на виробництві, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання, і містить комплекс взаємопов'язаних заходів на виконання вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці.

Аудит охорони праці – це документально оформлене системне обстеження і аналіз стану умов та безпеки праці з метою визначення їхньої відповідності критеріям, встановленим законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці.

Нормативною основою СУОП є Конституція України, Закон «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, Кодекс цивільного захисту України, закони, постанови та інші акти Верховної Ради України, Національна програма поліпшення безпеки гігієни праці та виробничого середовища, система стандартів з безпеки праці.

Система управління охороною праці створюється суб'єктом господарювання і охоплює підготовку, прийняття та реалізацію завдань щодо здійснення організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності найманих працівників у процесі їх трудової діяльності.

СУОП організовується таким чином, щоб здійснювалось адекватне та постійне управління з урахуванням усіх факторів, що впливають на стан охорони праці, і орієнтується на проведення запобіжних дій, що унеможливають виникнення небезпечних ситуацій. У випадку виникнення небезпечних ситуацій система повинна своєчасно реагувати з метою їхнього усунення.

Алгоритм запровадження СУОП в організації (установі, підприємстві) представлено на рис. 3.2.

Функціонування СУОП здійснюється відповідно до документально оформленої методики управління системою, яка описує порядок дій керівництва при виникненні й необхідності змін у її структурі. Розробку і впровадження СУОП проводить координаційна рада за участі вищого керівництва, представників служби

охорони праці, профспілок або осіб, уповноважених найманими працівниками. При створенні СУОП необхідно:

- визначити нормативно-правову базу (закони та інші нормативно-правові акти, що містять вимоги щодо ОП та які поширюються на діяльність організації);
- виявити небезпечні та шкідливі виробничі фактори та відповідні ризики, що можуть виникнути у процесі діяльності організації (установи, підприємства);
- сформулювати політику керівництва у сфері охорони праці;
- визначити завдання у сфері охорони праці та встановити пріоритети;
- розробити організаційну схему та програму для реалізації політики та досягнення її завдань.

СУОП повинна передбачати:

- планування заходів з охорони праці;
- контроль виконання поточного та оперативних планів;
- можливість здійснення корегувальних та попереджувальних дій;
- можливість адаптації до зміни обставин;
- можливість інтеграції в загальну систему управління.

Першочерговим етапом при створенні в організації системи управління охороною праці є розроблення об'єктового **Положення про СУОП**, в якому визначається структура, завдання СУОП, порядок взаємодії структурних підрозділів з питань охорони праці, періодичність і порядок внутрішніх перевірок, відповідальність керівників служб та підрозділів, а також працівників.

Положення про СУОП організації (підприємства) затверджується наказом (розпорядженням). Якщо СУОП запроваджується спільно з системою управління якістю, то вищезазначені положення включаються до настанови з якості, що затверджується згідно зі встановленим порядком.

Рис. 3.2. Алгоритм запровадження СУОП в організації

Положення про СУОП в організації містить такі розділи та підрозділи, що формулюють:

- основні принципи політики у сфері охорони праці (на основі комплексної оцінки рівня небезпеки виробничих об'єктів організації та аналізу можливих варіантів зменшення ризику виникнення небезпечних ситуацій);

- порядок планування та фінансування заходів з охорони праці (на основі розробленого комплексного плану заходів з ОП, що передбачає реалізацію основних напрямів роботи з поліпшення ОП; визначення потреби у новій техніці, технологіях, інженерно-технічних засобах безпеки та санітарно-побутовому обслуговуванні на підставі внутрішнього та зовнішнього аудиту охорони праці, аналізу причин нещасних випадків та професійних захворювань);

- обов'язки та відповідальність, а також повноваження керівників служб та підрозділів, працівників щодо охорони праці при розробці, впровадженні й удосконаленні СУОП;

- компетенції служби охорони праці (згідно з розробленим в організації *Положенням про службу охорони праці*, що відповідає вимогам *Типового положення про службу охорони праці* (НПАОП 0.00-4.35-04);

- основні завдання і повноваження комісії та громадських органів з питань охорони праці (відповідно до *Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства* (НПАОП 0.00-4.09-07) та *Типового положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці* (НПАОП 0.00-4.11-07);

- вимоги до управління документацією (зокрема, порядок використання законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони праці та управління внутрішніми нормативними актами);

- компетентність та підготовку (зокрема, порядок професійного відбору працівників, які виконують важкі роботи, роботи зі шкідливими чи небезпечними умовами праці; проходження медичних оглядів; обов'язкові вимоги до проведення навчання з питань охорони праці (відповідно до *Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці* (НПАОП 0.00-4.12-05);

- рекомендації щодо моніторингу ступеня виконання та оцінки результативності (порядок проведення поточних перевірок, оглядів окремих підрозділів і організації в цілому; обов'язки координаційної ради щодо розробки, впровадження та удосконалення СУОП, узгодження позицій керівництва та працівників, сприяння покращанню умов праці, способів інформування працівників);

- порядок організації інформаційної роботи та зворотного зв'язку працівників з керівництвом для поліпшення стану охорони праці;

- методи та принципи управління ресурсами щодо безпечності виробничих приміщень, засобів виробництва, технологічних процесів; організації робочого місця та їхньої атестації за умовами праці (згідно з *Порядком проведення атестації робочих місць за умовами праці*, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 442 від 01.08.92). У зазначеному розділі також визначається режим праці та відпочинку згідно з вимогами *Кодексу законів про працю України* та інших нормативно-правових актів, встановлення пільг та компенсацій відповідно до законодавства і колективного договору; оплачуваних перерв для проведення профілактичних та лікувально-оздоровчих процедур; перелік професій, працівники яких мають бути забезпечені засобами індивідуального захисту (далі – ЗІЗ), а також перелік необхідних ЗІЗ та інструкцій щодо їх використання. У розділі викладаються організаційні та технічні вимоги щодо безпеки засобів виробництва та матеріалів, що впроваджуються в технологічний процес, а також щодо безпечного виведення з експлуатації виробничого обладнання. Обов'язковим є розроблення плану попередження та ліквідації аварій згідно з *Положенням щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій* (НПАОП 0.00-4.33-99);

- результати аналізу стану і заходів попередження можливих загроз життю і здоров'ю працюючих;

- попереджувальні та коригувальні заходи, необхідність яких впливає з результатів моніторингу функціонування та аналізу результативності СУОП;

- мотиваційне регулювання дій працівників щодо дотримання безпечного ведення робіт та поліпшення стану виробничого середовища за рахунок методів морального та матеріального стимулювання;
- шляхи удосконалення СУОП, зміни у політиці організації щодо охорони праці, розробка заходів з удосконалення системи в цілому або окремих її ланок.

3.3. Організація та управління охороною праці в органах ДФС

До основних принципів формування системи охорони праці в органах ДФС належать:

- пріоритетність безпеки та гігієни праці, здоров'я працівників;
- відповідність діяльності з ОП вимогам законодавчих актів;
- створення ефективної системи управління охороною праці в усіх територіальних органах ДФС;
- розробка внутрішньої нормативної бази (положення, посадові інструкції, постанови, накази та інше);
- навчання з охорони праці керівників усіх рангів, працівників;
- проведення семінарів з охорони праці;
- раціональна організація робочих місць, організація оптимального режиму праці та відпочинку;
- створення належного психологічного клімату в колективі та організація роботи кімнат психологічного розвантаження працівників;
- мотиваційне стимулювання керівників, інших посадових осіб, працівників структурних підрозділів ДФС до створення безпечних та здорових умов праці.

Система охорони праці в органах ДФС ґрунтується на законах України «Про охорону праці»; «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення»; «Про дорожній рух»; Кодексі законів про працю України, Кодексі цивільного захисту України, законах та підзаконних актах, затверджених для реалізації вказаних законів.

Служба охорони праці територіального органу ДФС, підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління ДФС, створюється для організації виконання у відповідних територіальних органах, підприємствах, установах і організаціях правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі праці.

Керівники територіальних органів ДФС України, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, організовують розроблення та в установленому порядку:

- затверджують *Положення про службу охорони праці* відповідного територіального органу, підприємства, установи, організації;
- визначають структуру служби охорони праці, її чисельність;
- визначають основні завдання, функції та права її працівників відповідно до законодавства.

Для забезпечення єдиних підходів на всіх рівнях і стадіях управління ДФС розробляється та затверджується *Положення про службу охорони праці* (на основі Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 15.02.2004 № 255).

Служба охорони праці створюється в територіальних органах ДФС, підприємствах, установах та організаціях за умови кількості працівників 50 і більше осіб. Якщо кількість працюючих менше 50 осіб, то функції служби охорони праці на об'єктах господарювання можуть виконувати в порядку сумісництва посадові особи відповідного територіального органу, підприємства, установи та організації, які мають належну фахову підготовку. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці працівників служби охорони праці проводяться в установленому законодавством порядку під час прийняття на роботу та періодично один раз на три роки.

Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо керівнику відповідного територіального органу, підприємства установи,

організації. Працівники служби охорони праці в своїй діяльності керуються законодавством України, нормативними актами ДФС, колективним договором та нормативними актами відповідного територіального органу, підприємства, установи, організації. Ліквідація служби охорони праці допускається тільки в разі ліквідації відповідного територіального органу, підприємства, установи та організації.

Основні завдання служби охорони праці (далі – ОП):

- створення ефективної системи управління ОП, забезпечення фахової підтримки рішень з питань ОП керівника відповідного територіального органу, підприємства, установи та організації;
- розроблення нормативних актів з охорони праці, дія яких поширюється на відповідний територіальний орган, підприємство, установу та організацію;
- організація проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням на виробництві;
- аналіз та впровадження сучасних методів, прогресивних і безпечних технологій, необхідних засобів колективного та індивідуального захисту;
- контроль за дотриманням працівниками вимог законодавства з питань ОП, розроблення розділу «Охорона праці» у колективному договорі;
- інформування працівників і надання їм роз'яснень з питань ОП.

Основні напрями діяльності служби охорони праці територіального органу ДФС, підприємства, установи, організації (рис 3.3) містять:

1. Планування та нормативне забезпечення у сфері ОП:

– розроблення спільно з іншими структурними підрозділами комплексних заходів для підвищення існуючого рівня ОП; планів, програм поліпшення умов праці, запобігання виробничому травматизму, професійним захворюванням;

- підготовка проектів наказів з питань ОП і внесення їх на розгляд керівників;
- складання переліків професій, посад і видів робіт, для виконання яких повинні бути розроблені інструкції з охорони праці та методичне забезпечення їх розроблення;
- участь у розробленні положень, інструкцій, розділу «Охорона праці» колективного договору, інших нормативних актів з питань охорони праці, що діють у межах відповідного територіального органу, підприємства, установи, організації.

2. Аналіз умов праці:

- проведення внутрішнього аудиту охорони праці та атестація робочих місць за умовами праці;
- контроль за організацією робочих місць працівників; роботи жінок та інвалідів відповідно до вимог законодавства;
- складання санітарно-гігієнічної характеристики робочих місць працівників, які проходять обстеження щодо наявності профзахворювань;
- складання переліків професій і посад, згідно з якими працівники повинні проходити обов'язкові попередні й періодичні медичні огляди;
- контроль за проведенням попередніх (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників (зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці), а також щорічним обов'язковим медичним оглядом осіб віком до 21 року.

3. Підвищення кваліфікації працівників з питань ОП:

- забезпечення структурних підрозділів нормативно-правовими актами та актами з питань охорони праці, що діють у межах відповідного територіального органу, підприємства, установи, організації, а також посібниками і навчальними матеріалами з відповідних питань;
- проведення вступного інструктажу;
- контроль за своєчасним проведенням навчання з питань охорони праці, всіх видів інструктажу з ОП;

- участь у роботі комісії з перевірки знань з охорони праці працівників;
- організація роботи кабінету з охорони праці, підготовка інформаційних стендів, кутків з охорони праці тощо;
- проведення нарад, семінарів, конкурсів тощо з питань ОП;
- застосування засобів масової інформації під час формування культури безпеки працівників.

4. Забезпечення безпеки процесів, устаткування, експлуатації будівель:

- участь у роботі комісій з введення в експлуатацію об'єктів будівництва, реконструкції або технічного переоснащення службового та соціально-культурного призначення в аспекті контролю за дотриманням вимог законодавства та нормативних актів з питань охорони (безпеки) праці;
- контроль своєчасного проведення необхідних випробувань і технічних оглядів устаткування, запобіжних і захисних пристроїв, вентиляційних систем тощо;
- контроль за підтриманням у належному безпечному стані територій дворів, зовнішніх прилеглих територій, внутрішніх дворів та пішохідних доріжок.

5. Забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці включає контроль за:

- забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального та колективного захисту, мийними та знешкоджувальними засобами (за наявності шкідливих чи небезпечних факторів виробничого середовища);
- відповідністю санітарно-гігієнічних і санітарно-побутових умов праці працівників вимогам нормативно-правових актів;
- за своєчасним і правильним наданням працівникам пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, забезпеченням відповідних працівників лікувально-профілактичним харчуванням (молоком або рівноцінними йому харчовими продуктами) відповідно до вимог законодавства та колективного договору.

Рис. 3.3. Основні напрями діяльності служби охорони праці територіального органу ДФС, підприємства, установи, організації

6. Розслідування, облік і аналіз випадків виробничого травматизму та професійних захворювань передбачає:

- участь у проведенні розслідувань нещасних випадків, професійних захворювань та аварій;
- ведення обліку та здійснення аналізу причин виробничого травматизму, професійних захворювань, аварій і заподіяної ними шкоди;
- складання звітності з охорони праці за встановленими формами;
- оформлення й зберігання документації з питань ОП, а також своєчасне передання її у встановленому порядку до архіву.

7. Забезпечення організаційної підтримки роботи комісії з питань охорони праці відповідного територіального органу, підприємства, установи, організації.

8. Контроль за станом дотримання вимог ОП:

- проведення перевірок стану дотримання працівниками вимог законодавства та нормативних актів з питань ОП (спільно з представниками структурних підрозділів і за участі представників відповідної профспілки);
- перевірка наявності в структурних підрозділах інструкцій з ОП згідно з переліком необхідних інструкцій (на підставі штатного розпису відповідного підприємства, установи, організації та Класифікатора професій ДК 003:2010) і своєчасного унесення до них належних змін;
- розгляд питань щодо підтвердження наявності небезпечної виробничої ситуації, яка стала причиною відмови працівника від виконання дорученої роботи; звернень працівників, що стосуються питань дотримання вимог законодавства про охорону праці;
- контроль за вжиттям заходів, визначених програмами, планами та колективним договором і спрямованих на поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, усунення причин виникнення нещасних випадків та професійних захворювань;
- проведення ідентифікації та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;

– контроль за використанням цільових коштів, виділених на виконання комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;

– контроль за виконанням приписів посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці та поданням страхових експертів з охорони праці.

Працівники служби охорони праці мають право:

- видавати керівникам структурних підрозділів обов'язкові для виконання приписи щодо усунення наявних недоліків з питань охорони (безпеки) праці;

- зупиняти роботу машин, механізмів, устаткування, виконання робіт на окремих робочих місцях, дільницях, у приміщеннях, будівлях тощо в разі виявлення порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- вимагати від керівників структурних підрозділів відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимоги нормативно-правових актів з охорони праці;

- зупинити роботи на відповідних робочих місцях у разі виявлення порушень, що створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- подавати в установленому порядку подання про притягнення до відповідальності працівників, які порушують вимоги законодавства про охорону праці;

- вносити в установленому порядку пропозиції щодо заохочення працівників за активну роботу з поліпшення стану безпеки праці;

- залучати за погодженням із керівниками структурних підрозділів працівників до проведення перевірок та обстежень стану охорони праці.

Організація роботи служби охорони праці. Робота служби охорони праці має здійснюватися відповідно до затверджених у встановленому порядку плану роботи та графіків обстежень стану охорони праці відповідного територіального органу ДФС, підприємства, установи, організації. Робочі місця працівників служби

охорони праці мають розміщуватися в окремому приміщенні, забезпечуватися належною оргтехнікою, технічними засобами зв'язку і бути зручними для приймання відвідувачів. Для проведення навчання, інструктажів, лекцій тощо може бути створено кабінет з охорони праці та організовано його роботу відповідно до *Рекомендацій щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці* (затв. Держгірпромнаглядом від 16.01.2008).

Під час виконання функціональних обов'язків служба охорони праці взаємодіє з іншими структурними підрозділами, працівниками, представниками відповідної профспілкової організації, а у разі її відсутності – з уповноваженими працівниками особами з питань охорони праці. Керівниками територіальних органів, підприємств, установ і організацій ДФС повинно забезпечуватися стимулювання ефективної роботи працівників служби ОП.

3.4. Планування, фінансування та стимулювання заходів з охорони праці в органах ДФС

Розроблення та реалізація комплексних заходів з охорони праці в організації (установі, на підприємстві) здійснюється відповідно до ЗУ «Про охорону праці» (стаття 161 «Заходи щодо охорони праці» Кодексу законів про працю). Комплексні плани поліпшення стану охорони праці є складовою соціально-економічного розвитку установи, організації, підприємства. Розрізняють:

- поточний (річний) план заходів з охорони праці, що включають до колективного договору;
- оперативний (квартальний, місячний) план окремих структурних підрозділів, відділів та ділянок (рішення, накази, заходи з розслідування нещасних випадків, приписи органів державного нагляду за охороною праці тощо).

Суб'єкт господарювання забезпечує розробку, фінансування і реалізацію заходів, спрямованих на доведення умов та безпеки праці до вимог, викладених у колективному договорі, але не нижчих за нормативні.

Основні положення щодо соціальних гарантій у сфері трудових відносин, зокрема й охорони праці працівників органів ДФС України, закріплюються у галузевих угодах, що розробляються на 3 роки та реєструються в установленому порядку центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики. Відповідно до прийнятих галузевих угод передбачається:

- щорічне розроблення та здійснення заходів, спрямованих на приведення умов праці відповідно до вимог санітарно-гігієнічних норм;
- урахування потреб у видатках на охорону праці у встановленому законодавством розмірі під час розроблення пропозицій до проекту бюджету на відповідний рік;
- забезпечення щорічного збільшення витрат на охорону праці.

Виділення коштів на виконання комплексних планів проведення заходів з охорони праці в установах (організаціях, підприємствах) здійснюється відповідно до затверджених кошторисів та за умови контролю за їхнім використанням. У разі не включення витрат на виконання комплексних планів проведення заходів з охорони праці – кошторис повертається на доопрацювання.

До комплексних планів з ОП, проведення яких передбачає фінансування за рахунок відповідного органу ДФС, належать:

- проходження працівниками під час прийняття на роботу і у процесі роботи інструктажу, навчання з питань ОП (з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків; правил поведінки у разі виникнення аварії тощо);
- щорічне проходження працівниками, зайнятими на роботах з підвищеною небезпекою, спеціального навчання і перевірки знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці;
- проходження посадовими особами, діяльність яких пов'язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу і періодично (один раз на три роки) навчання та перевірки знань з питань охорони праці;
- забезпечення працівників за встановленими нормами (на роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також

роботах, пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами) спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, а також мийними та знешкоджувальними засобами (залежно від характеру та умов виконуваних робіт);

- здійснення належного утримання будівель, споруд, виробничого обладнання, машин, механізмів та устаткування, транспортних засобів, а також моніторингу за їхнім технічним станом;
- проведення атестації робочих місць щодо їхньої відповідності нормативно-правовим актам з охорони праці;
- забезпечення видачі працівникам на роботах зі шкідливими умовами праці спецхарчування (молока або інших рівноцінних харчових продуктів, лікувально-профілактичного харчування).

Крім того, до комплексних заходів планування з ОП, спрямованих на усунення шкідливих факторів виробничого середовища, відносять:

- забезпечення проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців (відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України, Головного управління державної служби України, Державного управління справами від 18 лютого 2003 року № 75/24/1 «Про проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців», Митного кодексу України (ст. 587), а також за наявності коштів – проведення профілактичних щеплень працівників;
- організацію медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці, щорічних обов'язкових медичних оглядів осіб віком до 21 року;
- придбання для установи, організації, підприємства – аптечок першої медичної допомоги;
- впровадження безпечних технологій, нової техніки з метою створення здорових і безпечних умов праці;
- розгляд (не рідше одного разу на рік) за участі профспілки питання про стан охорони праці в установах, організаціях, на підприємствах, що перебувають у сфері діяльності ДФС України;

– інформування працівників та відповідні організації профспілки про стан охорони праці, причину аварій, нещасних випадків і професійних захворювань і про заходи, яких вжито для їх усунення;

– забезпечення працівникам та організаціям профспілки доступу до інформації та документів, що містять результати атестації робочих місць, план профілактичних заходів з ОП, результати розслідування, обліку та аналізу нещасних випадків і професійних захворювань тощо.

Фінансування заходів з охорони праці (стаття 19 Закону України «Про охорону праці») здійснюється роботодавцем на основі обчислення мінімальної річної суми витрат на охорону праці (за базою – фондом оплати праці за попередній рік). Для установ, організацій, підприємств, що утримуються за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачаються в державному або місцевих бюджетах і становлять не менше 0,2 відсотка від фонду оплати праці. Для всіх інших підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік.

Крім того, фінансування заходів з охорони праці та поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за загальнодержавними, галузевими, регіональними та іншими державними програмами здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також інших джерел фінансування, визначених законодавством.

Важливою умовою попередження виробничого травматизму та профілактики професійних захворювань є **стимулювання охорони праці**.

Розрізняють *зовнішнє стимулювання*, тобто стимулювання роботодавця державою, а також *внутрішнє стимулювання* – стимулювання безпечного виконання робіт окремими працівниками.

На державному рівні стимулювання охорони праці регулюється, у першу чергу, Законом України «Про охорону праці» (розділ IV) і Законом України «Про загальнообов’язкове державне

соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

► Досвід країн ЄС у сфері охорони праці свідчить про те, що поліпшенню умов праці сприяють такі економічні заходи: пільги на кошти, спрямовані на створення умов праці; диференціювання страхових внесків залежно від частоти і тяжкості травматизму та професійних захворювань; впровадження санкцій за бездіяльність власників щодо поліпшення умов праці.

У ст. 25 Закону України «Про охорону праці» визначено, що до працівників можуть застосовуватися заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці.

Серед методів стимулювання охорони праці в організації можна виділити такі:

– методи заохочення, які поділяються на матеріальні (преміювання, підвищення розмірів надбавок тощо) та моральні (подяка, визнання зразком поведінки, нагородження відомчими відзнаками, почесними грамотами і т.д.);

– методи покарання: матеріальні (штрафи, зниження виплат на заохочення) та моральні (догана, обговорення в колективі, критика в засобах інформації).

Види заохочень, які застосовуються на конкретному підприємстві, організації чи установі, визначаються колективним договором (угодою).

До зовнішнього стимулювання впровадження роботодавцем профілактичних заходів щодо дотримання вимог охорони праці та зниження рівня травматизму і професійної захворюваності можна віднести положення статті 25 Закону України «Про охорону праці» щодо встановлення Фондом соціального страхування від нещасних випадків знижки або надбавки до розміру страхового внеску залежно від рівня травматизму і професійної захворюваності на підприємстві.

У разі систематичного порушення нормативно-правових актів з охорони праці, а також у разі непроведення атестації робочих

місць за умовами праці, відповідно до законодавства, підприємство може бути віднесено до вищого класу професійного ризику виробництва.

Збитки, завдані юридичним, фізичним особам і державі, внаслідок порушення вимог з охорони праці повинні бути відшкодовані роботодавцем. Крім того, роботодавець відшкодовує витрати на проведення робіт з рятування потерпілих під час аварії та ліквідації її наслідків, на розслідування і проведення експертизи причин аварії, нещасного випадку або професійного захворювання, на складання санітарно-гігієнічної характеристики умов праці осіб, які проходять обстеження щодо наявності професійного захворювання, а також інші витрати, передбачені законодавством.

Відповідно до Податкового кодексу України (пп. 138.8.5) витрати на охорону праці включаються до складу загальновиробничих витрат і, відповідно, до складу витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування.

За порушення законодавства про охорону праці та невиконання приписів (розпоряджень) посадових осіб органів виконавчої влади з нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які використовують найману працю, притягаються органами виконавчої влади з нагляду за охороною праці до сплати штрафу. Сплата штрафу не звільняє юридичну або фізичну особу, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, від усунення виявлених порушень у визначені строки.

Максимальний розмір штрафу за недотримання законодавства про охорону праці не може перевищувати 5 % середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік. За недотримання вимог ст. 19 Закону України «Про охорону праці» щодо мінімального розміру витрат на охорону праці штрафні санкції стягуються із розрахунку 25 % різниці між розрахунковою мінімальною сумою витрат на охорону праці у звітному періоді та фактичною сумою цих витрат за звітний період.

Притягнення до відповідальності посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності.

Отже, сучасна система управління охороною праці в різних видах економічної діяльності оперує механізмами правової, соціально-економічної, організаційно-технічної, санітарно-гігієнічної, лікувально-профілактичної діяльності. Наразі залишаються актуальними питання щодо удосконалення організації системи управління охороною праці в податкових та митних органах України. Зокрема, у територіальних органах не впроваджена дієздатна система управління охороною праці, у багатьох випадках – відсутні фахівці з охорони праці. При цьому завдання служби охорони праці покладаються на сумісників, які не мають певної кваліфікації. Нагальне вирішення питань, що належать до компетенції системи управління охороною праці, сприятиме збереженню життя, здоров'я та працездатності працівників усіх структурних підрозділів органів ДФС України.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть міжнародний стандарт, у якому сформульовано вимоги до системи управління професійною безпекою і здоров'ям.
2. Опишіть основні стадії моделі «плануй – здійсни – перевірай – дій».
3. Назвіть елементи вимог стандарту OHSAS 18001:2007 до реалізації (впровадження та функціонування) системи управління.
4. Перерахуйте основні завдання під час перевірок відповідно до положень стандарту OHSAS.
5. Які етапи включає розробка та впровадження системи управління OHSAS в організації?

6. З якою метою здійснюється сертифікація системи управління OHSAS?

7. Опишіть організацію охорони праці в органах ДФС України.

8. Назвіть основні завдання служби охорони праці.

9. Перерахуйте функції служби охорони праці.

10. Назвіть права працівників служби охорони праці.

11. Яким чином здійснюється організація роботи служби охорони праці?

12. Назвіть заходи, передбачені комплексними планами з охорони праці, фінансування яких здійснюється за рахунок відповідного органу ДФС.

13. Який мінімальний розмір витрат установи (організації, підприємства) на охорону праці встановлено Законом України «Про охорону праці»?

14. Охарактеризуйте методи стимулювання охорони праці в установі (організації, підприємстві).

15. Які види відповідальності за порушення у сфері охорони праці передбачено чинним законодавством України?

Тестові завдання

1. У стандарті OHSAS 18001:2007 сформульовано вимоги до:

- а) основних параметрів мікроклімату робочих приміщень;
- б) системи управління професійною безпекою і здоров'ям;
- в) системи управління якістю продукції;
- г) системи управління персоналом організації.

2. Методологічною основою стандарту OHSAS 18001:2007 є модель:

- а) «дій – перевірйай – плануй – здійснюй»;
- б) «здійснюй – перевірйай – плануй – дій»;
- в) «перевірйай – плануй – дій»;
- г) «плануй – здійснюй – перевірйай – дій».

3. Максимальний розмір штрафу за недотримання законодавства про охорону праці не може перевищувати:

- а) 5 % середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік;*
- б) 5 % обсягу реалізованої продукції за попередній рік;*
- в) 0,2 % від фонду оплати праці за попередній рік;*
- г) 0,5 % обсягу реалізованої продукції за попередній рік.*

4. Відповідно до ЗУ «Про охорону праці» витрати на охорону праці бюджетних установ та організацій (підприємств) повинні становити:

- а) 5 % середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік;*
- б) 5 % обсягу реалізованої продукції за попередній рік;*
- в) 0,2 % від фонду оплати праці за попередній рік;*
- г) 0,5 % обсягу реалізованої продукції за попередній рік.*

5. Відповідно до ЗУ «Про охорону праці» витрати на охорону праці підприємств незалежно від форм власності (за винятком бюджетних) повинні становити:

- а) 5 % середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік;*
- б) 5 % обсягу реалізованої продукції за попередній рік;*
- в) 0,2 % від фонду оплати праці за попередній рік;*
- г) 0,5 % фонду оплати праці за попередній рік.*

6. Стимулювання роботодавця до створення і підтримання належних умов праці державою – це стимулювання:

- а) внутрішнє;*
- б) зовнішнє;*
- в) заохочувальне;*
- г) моральне.*

7. Яка з наведених функцій не входить в обов'язки служби охорони праці:

- а) створення на робочих місцях, у структурних підрозділах умов праці відповідно до вимог нормативних документів;*

б) оперативно-методичне керівництво роботою у сфері охорони праці;

в) організація роботи підрозділів і всього підприємства щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці;

г) контроль за виконанням працівниками посадових інструкцій, приписів органів державного нагляду.

8. Що з перерахованого не мають права робити працівники служби охорони праці:

а) зупиняти роботу на робочих місцях, де виявлено порушення, які створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

б) звільняти з роботи працівників, які порушили вимоги об'єктових інструкцій з охорони праці;

в) вносити пропозиції щодо заохочення працівників за активну роботу з поліпшення стану безпеки праці;

г) зупиняти роботу устаткування, яке створює загрозу життю або здоров'я працівників.

9. До функцій служби охорони праці не належить:

а) підготовка проектів наказів з питань охорони праці й винесення їх на розгляд керівників;

б) складання звітності з охорони праці;

в) проведення вступного інструктажу з охорони праці з працівниками;

г) матеріальне стимулювання працівників, які беруть активну участь у роботі щодо поліпшення умов праці на підприємстві.

10. Сукупність органів управління галуззю, які на підставі чинних нормативно-правових актів здійснюють діяльність щодо виконання завдань охорони праці в галузі, скерованих на усунення неприпустимих ризиків, – це:

а) служба охорони праці галузі;

б) система промислового нагляду в галузі;

в) система управління охороною праці в галузі;

г) служба безпеки галузі.

4. ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

У світовій практиці у сфері охорони праці давно успішно застосовуються підходи, в основу яких покладено принципи запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням. Комплексний аналіз випадків виробничого травматизму та професійних захворювань дозволяє не тільки виявити причини і визначити закономірності їхнього виникнення, але й розробити та впровадити систему дієвих заходів щодо їхньої профілактики.

4.1. Загальні положення у сфері виробничого травматизму і професійних захворювань

Виробничий травматизм – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Виробнича травма – травма, що сталася внаслідок дії виробничих факторів.

За ступенем тяжкості травми розподіляють на 2 категорії: тяжкі й легкі. Визначальними ознаками тяжкості травм, отриманих у результаті нещасного випадку на виробництві, є характер ушкоджень, наявні ускладнення та наслідки, пов'язані з цими ушкодженнями. Класифікація травм здійснюється відповідно до *Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості* (затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 4 липня 2007 року № 370). Медичний висновок про ступінь тяжкості виробничої травми надають на запит роботодавця (або голови комісії з розслідування нещасного випадку на виробництві) медико-соціальні експертні комісії (далі – МСЕК) лікувально-профілактичного закладу, де здійснюється лікування особи, що постраждала, в термін до 1 доби з моменту надходження запиту.

Причинами виробничого травматизму є організаційні, технічні, психофізіологічні та санітарно-гігієнічні фактори (табл. 4.1).

Аналіз основних причин виробничого травматизму

<i>Організаційні</i>	– відсутність або неякісне проведення навчання з питань охорони праці; – відсутність контролю щодо охорони праці; – порушення вимог інструкцій, правил, норм, стандартів; – невиконання заходів щодо охорони праці; – порушення технологічних регламентів, правил експлуатації устаткування, транспортних засобів, інструменту; – порушення норм і правил планово-попереджувального ремонту устаткування; – використання устаткування, механізмів та інструменту не за призначенням
<i>Технічні причини</i>	– несправність виробничого устаткування, механізмів, інструменту; – недосконалість технологічних процесів, конструктивні недоліки устаткування; – недосконалість або відсутність захисних загороджень, запобіжних пристроїв, засобів сигналізації та блокування
<i>Санітарно-гігієнічні</i>	– перевищення показника ГДК за вмістом шкідливих речовин у повітрі робочих зон; – недостатнє чи нераціональне освітлення; – підвищені рівня шуму, вібрації; – незадовільні умови мікроклімату; – наявність випромінювань різних видів вище допустимих значень; – порушення правил особистої гігієни
<i>Психофізіологічні</i>	– помилкові дії внаслідок втоми працівника через надмірну важкість і напруженість роботи; – монотонність праці; – хворобливий стан працівника; – необережність; – невідповідність психофізіологічних чи антропометричних даних працівника використовуваній техніці чи виконуваній роботі

Відповідно до *Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу»* (затв. наказом МОЗ № 248 від 08.04.2014 року) до шкідливих виробничих факторів (за умови невідповідності їх значень нормативним вимогам) можуть бути

віднесені такі: фізичні, хімічні, біологічні та фактори трудового процесу.

До фізичних факторів належать:

- параметри мікроклімату (температура, вологість, швидкість руху повітря, інфрачервоне випромінювання);
- неіонізуючі електромагнітні поля та випромінювання: електростатичні поля, постійні магнітні поля, електричні та магнітні поля промислової частоти (50 Гц), електромагнітні випромінювання радіочастотного діапазону, електромагнітні випромінювання оптичного діапазону, зокрема лазерне та ультрафіолетове;
- іонізуючі випромінювання;
- виробничий шум, ультразвук, інфразвук;
- вібрація (локальна, загальна);
- освітлення: природне (відсутність або недостатність), штучне (недостатня освітленість, прямий і відбитий сліпучий відблиск тощо);
- барометричний тиск;
- іонізація повітря.

Хімічні фактори пов'язані з впливом речовин хімічного походження на фізіологічні процеси в організмі людини.

Біологічні фактори пов'язані з впливом на працівників мікроорганізмів (бактерій, мікроміцетів, вірусів) та продуктів їх життєдіяльності, а також представників рослинного та тваринного світу.

Трудовий процес визначають такі фактори:

- важкість (тяжкість) праці – характеристика трудового процесу, що відображає рівень загальних енергозатрат, переважне навантаження на опорно-руховий апарат, серцево-судинну, дихальну та інші системи. Важкість праці характеризується рівнем загальних енергозатрат організму або фізичним динамічним навантаженням, масою вантажу, що піднімається і переміщується, загальною кількістю стереотипних робочих рухів, величиною статичного навантаження, робочою позою, переміщенням у просторі. За важкістю роботи поділяються на такі категорії: легка, середньої важкості, важка, дуже важка.

– напруженість праці – характеристика трудового процесу, що відображає навантаження переважно на центральну нервову систему, органи чуття, емоційну сферу працівника. До показників, що характеризують напруженість праці, належать: інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, ступінь монотонності навантажень, режим роботи.

4.2. Гігієнічні критерії оцінки умов праці працівників ДФС

Гігієнічна класифікація праці розподіляє умови праці на 4 класи:

1 клас (оптимальні умови праці) – умови, за яких зберігається не лише здоров'я працівників, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності.

Оптимальні гігієнічні нормативи виробничих факторів встановлені для показників мікроклімату та важкості трудового процесу. Для інших факторів оптимальними умовно вважаються такі умови праці, за яких несприятливі фактори виробничого середовища не перевищують рівнів, прийнятих за безпечні для населення.

2 клас (допустимі умови праці) – умови, що характеризуються такими рівнями факторів виробничого середовища і трудового процесу, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів і не повинні чинити несприятливого впливу на стан здоров'я працівників та їх нащадків у найближчому і віддаленому періодах. Можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступної зміни.

3 клас (шкідливі умови праці) – умови, що характеризуються такими рівнями шкідливих виробничих факторів, які перевищують гігієнічні нормативи та здатні чинити несприятливий вплив на організм працівника або його нащадків. За рівнем перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працівників 3 клас умов праці поділяється на 4 ступені:

1 ступінь (3.1) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, які викликають функціональні зміни, що виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни, перерві контакту зі шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я, зокрема й виникнення професійних захворювань;

2 ступінь (3.2) – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять у більшості випадків до зростання виробничо обумовленої захворюваності та появи окремих випадків професійних захворювань, що виникають після тривалого періоду їх дії;

3 ступінь (3.3) – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які, крім зростання хронічної захворюваності (виробничо обумовленої та захворюваності з тимчасовою втратою працездатності), призводять до розвитку професійних захворювань;

4 ступінь (3.4) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні призводити до значного зростання хронічної патології та рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку тяжких форм професійних захворювань;

4 клас (небезпечні умови праці) – умови, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, вплив яких протягом робочої зміни (або її частини) створює загрозу для життя, високий ризик виникнення гострих професійних уражень, зокрема й важких форм.

Визначення ступеня шкідливості й небезпечності праці та її характеру за *Гігієнічною класифікацією* здійснюється під час атестації робочих місць за умовами праці (**Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці**, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 № 442). Атестація проводиться на підприємствах і організаціях незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, обладнання,

сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих, а також на їхніх нащадків як тепер, так і в майбутньому.

Для визначення класу умов праці попередньо проводять гігієнічну оцінку умов праці за кожним із виявлених шкідливих факторів. Під час загальної гігієнічної оцінки умов праці керуються такими положеннями:

1. Якщо на робочому місці фактичні значення рівнів шкідливих факторів перебувають у межах оптимальних або допустимих рівнів, то умови праці на цьому робочому місці відповідають гігієнічним вимогам і належать відповідно до 1 або 2 класу.

Якщо рівень хоча б одного з виявлених факторів перевищує допустиму величину, то умови праці на такому робочому місці (залежно від величини перевищення та відповідно до гігієнічних критеріїв) як за окремим фактором, так і за сумісної дії всіх факторів можуть бути віднесені до 1–4 ступенів 3 класу шкідливих або 4 класу небезпечних умов праці.

2. Віднесення шкідливих факторів до конкретного класу *Гігієнічної класифікації праці* визначається за фактично виміряними параметрами виробничого середовища і трудового процесу.

3. Загальна гігієнічна оцінка умов праці за ступенем шкідливості та небезпечності встановлюється за найбільш високим класом та ступенем шкідливості серед наявних факторів.

Серед факторів, що впливають на визначення класу умов праці працівників ДФС найбільш суттєву роль відіграє напруженість праці, що характеризується інтелектуальними, сенсорними, емоційними навантаженнями, ступенем монотонності навантажень, режимом роботи.

Крім того, при визначенні умов праці працівників ДФС необхідно враховувати стан виробничого середовища щодо показників мікроклімату, освітлення; електромагнітних полів та випромінювань; іонізуючого випромінювання.

Відповідно до *Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та*

напруженості трудового процесу», робота працівника ДФС за показниками напруженості може бути віднесена до 1–3 (3.1, 3.2) класів умов праці (додаток 1).

При визначенні характеру напруженості праці враховують такі показники:

1. Інтелектуальні навантаження – зміст роботи; сприйняття сигналів (інформації) та їх оцінка; розподіл функцій за ступенем складності завдання; характер виконуваної роботи.

2. Сенсорні навантаження – тривалість зосередження уваги (у % від тривалості зміни); щільність сигналів (світлових, звукових) та повідомлень у середньому за 1 годину роботи; навантаження на зоровий аналізатор; розмір об'єкта розрізнення; спостереження за екранами відеотерміналів (годин на зміну); навантаження на слуховий аналізатор (при виробничій необхідності сприйняття мови чи диференційованих сигналів); навантаження на голосовий апарат; сумарна кількість годин, з напруженням голосового апарату протягом тижня).

3. Емоційне навантаження – ступінь відповідальності за результат своєї діяльності; значущість помилки; ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб; ступінь відповідальності за безпеку інших осіб.

4. Монотонність навантажень – кількість елементів (прийомів), необхідних для реалізації простого завдання або в операціях, які повторюються багаторазово; тривалість виконання простих виробничих завдань чи операцій, що повторюються; монотонність виробничої обстановки, час пасивного спостереження за технологічним процесом відносно тривалості зміни.

5. Режим праці (тривалість робочого дня, год.)

Таким чином, при атестації робочого місця необхідно враховувати всі існуючі показники напруженості праці відповідно до професійних обов'язків працівника ДФС (додаток 1). Наприклад, залежно від змісту роботи умови праці за характером напруженості можуть бути віднесені до гігієнічних класів такі:

– *оптимальні*, що пов'язані з напруженістю праці легкого ступеня – відсутня необхідність прийняття рішення;

– *допустимі*, що характеризується напруженістю праці середнього ступеня – рішення простих альтернативних завдань згідно з інструкцією;

– *шкідливі (3.1)*, що пов'язані з напруженою працею – рішення складних завдань з вибором за алгоритмом (робота за серією інструкцій);

– *шкідливі (3.2)*, що пов'язані з евристичною (творчою) діяльністю, – вирішення складних завдань за відсутності алгоритму; особисте керівництво в складних ситуаціях.

У цілому гігієнічна оцінка напруженості праці здійснюється шляхом додавання відношень виміряних або розрахованих показників до їх допустимих рівнів, помножених на коефіцієнт значимості показника (1,0 – для основних показників, 0,15 – для допоміжних). Клас та ступінь умов праці (за факторами трудового процесу: важкості й напруженості) визначають відповідно до розрахованих балів (сума відношень основних та допоміжних показників до їх нормативних рівнів, помножених на відповідний коефіцієнт) додаток 2.

4.3. Організаційно-правові основи розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, що сталися з працівниками на підприємствах, в установах та організаціях

Серед основних подій, які можуть вплинути на здоров'я та працездатність працівників, можна виділити такі: нещасний випадок, професійне захворювання, аварія.

Нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких зафіксовано шкоду здоров'ю.

Професійне захворювання – захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності працівника та зумовлене виключно (переважно) впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу.

Аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об’єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров’я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, інженерних комунікацій, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій – одна з функцій системи управління охороною праці і складова конституційних гарантій прав громадян на безпечні умови праці та їхній соціальний захист у разі втрати працездатності або годувальника. Розслідування проводиться відповідно до *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232).

Контроль за своєчасністю та об’єктивністю проведення розслідування **нещасних випадків**, підготовкою матеріалів розслідування, веденням обліку нещасних випадків, вжиттям заходів для усунення причин нещасних випадків здійснюють органи державного управління, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду соціального страхування та її робочі органи відповідно до компетенції.

Громадський контроль здійснюється профспілками, а також уповноваженими найманими працівниками особами з питань охорони праці (у разі відсутності на підприємстві профспілки).

Контроль за своєчасністю та об’єктивністю проведення розслідування причин виникнення **професійних захворювань**, документальним оформленням, вжиттям заходів до усунення зазначених причин здійснюють заклади державної санітарно-епідеміологічної служби, робочі органи виконавчої дирекції Фонду соціального страхування, профспілки або уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці.

Контроль за своєчасним та об’єктивним проведенням розслідування, документальним оформленням та обліком **аварій**, вжиттям заходів до усунення їх причин здійснюють органи державного управління охороною праці та органи державного нагляду за охороною праці.

Оскільки процедура розслідування кожного виду подій має специфічні особливості, розглянемо їх окремо.

Розслідування нещасних випадків

Нещасні випадки підлягають розслідуванню, якщо вони призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення потерпілого на іншу (легшу) роботу не менше ніж на один робочий день; у разі зникнення, а також настання смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків. Зокрема, розслідуванню підлягають:

- раптове погіршення стану здоров'я працівника, поранення, травми, зокрема внаслідок тілесних ушкоджень, заподіяних іншою особою;
- гострі професійні захворювання, гострі професійні отруєння та інші отруєння;
- сонячні та теплові удари, опіки, обмороження;
- утоплення;
- ураження електричним струмом, блискавкою, іонізуючим випромінюванням;
- інші ушкодження внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу тощо.

Нещасні випадки можуть бути визнані **пов'язаними** або **непов'язаними** з виробництвом. Віднесення нещасних випадків до відповідної групи здійснюється комісією з розслідування на основі аналізу обставин, за яких відбувся нещасний випадок.

Залежно від тяжкості травми та кількості потерпілих комісію з розслідування нещасних випадків організовує керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган (**звичайне розслідування**) або територіальний орган Держгірпромнагляду (**спеціальне розслідування**).

Спеціальне розслідування проводиться у разі групового нещасного випадку, нещасного випадку з тяжкими чи смертельними наслідками, випадку смерті на підприємстві, а також зникнення працівника під час виконання ним трудових обов'язків. Одиночні легкі нещасні випадки (нещасні випадки з тяжкими наслідками,

за якими територіальним органом Держгірпромнагляду не прийнято рішення про проведення спеціального розслідування) розслідуються керівником установи (організації, підприємства) або уповноваженим ним органом чи Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (Фонд соціального страхування) за місцем настання нещасного випадку.

Загальний порядок дій відповідних осіб та органів у разі настання нещасних випадків наведено в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Порядок дій у разі настання нещасного випадку

Суб'єкт	Дії у разі настання нещасного випадку
Потерпілий, чи інша особа – свідок нещасного випадку	Негайно повідомляє керівника робіт, який безпосередньо здійснює контроль за станом охорони праці на робочому місці, чи іншу уповноважену особу підприємства і вживає заходів до надання необхідної допомоги потерпілому
Безпосередній керівник робіт (уповноважена особа підприємства)	Терміново організовує надання першої невідкладної допомоги потерпілому, забезпечує у разі потреби його доставку до лікувально-профілактичного закладу. Негайно повідомляє роботодавця про подію. Забезпечує до прибуття комісії з розслідування нещасного випадку стану робочого місця (машин, механізмів, обладнання, устаткування), в якому вони перебували на момент настання нещасного випадку (якщо це не загрожує життю чи здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків та порушення виробничих процесів). За необхідності вживає заходів до недопущення подібних нещасних випадків
Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган	Одержавши повідомлення про нещасний випадок: 1а) у всіх випадках (за винятком випадків зі смертельним наслідком, групових, з тяжкими наслідками, природної смерті чи зникнення працівника) протягом однієї години передає з використанням засобів зв'язку та протягом доби на паперовому носії повідомлення про нещасний випадок:

Продовження таблиці 4.3

	– Фонду соціального страхування за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок; – керівникові первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі відсутності профспілки – уповноважений найманими працівниками особи з питань охорони праці); – керівникові підприємства, де працює потерпілий, якщо потерпілий є працівником іншого підприємства; – органів державного пожежного нагляду за місцезнаходженням підприємства у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі; – закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння); 1б) у разі випадків зі смертельним наслідком, групових, з тяжкими наслідками, природної смерті чи зникнення працівника протягом однієї години повідомляє за допомогою засобів зв'язку та протягом трьох годин на паперовому носії: – територіальному органу Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства; – органу прокуратури за місцем настання нещасного випадку; – Фондові соціального страхування за місцезнаходженням підприємства; – органу управління підприємства (місцевій держадміністрації); – закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострих професійних захворювань (отруєнь); – первинній організації профспілки (уповноважений найманими працівниками особи з питань охорони праці); – органу галузевої профспілки вищого рівня, (територіальному профоб'єднанню за місцем настання нещасного випадку);
--	---

Продовження таблиці 4.3

	– органи з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій за місцем настання нещасного випадку (у разі необхідності). 2) протягом доби створює комісію у складі не менш як три особи та організовує проведення розслідування. Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган зобов'язаний створити належні умови для роботи комісії (забезпечити приміщенням, засобами зв'язку, оргтехнікою, автотранспортом, канцелярським приладдям), компенсувати витрати, пов'язані з її діяльністю, а також залучених до роботи експертів, інших спеціалістів та сприяти роботі комісії з метою своєчасного і об'єктивного проведення розслідування нещасного випадку
Лікувально-профілактичний заклад	Передає протягом доби з використанням засобів зв'язку та на паперовому носії повідомлення про звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок на виробництві: 1) підприємству, де працює потерпілий; 2) робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою-підприємцем або особою, що забезпечує себе роботою самостійно; 3) територіальному органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку; 4) закладові державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння). Проводить необхідні дослідження і складає протокол про наявність в організмі потерпілого алкоголю (наркотичних засобів чи отруйних речовин). Відповідний висновок, а також висновок про ступінь тяжкості травми подається на запит роботодавця Фонду соціального страхування або голові комісії з розслідування нещасного випадку протягом однієї доби з моменту одержання відповідного запиту

Порядок створення та склад комісії для розслідування звичайного та спеціального розслідування нещасного випадку на виробництві наведено в таблиці 4.4.

У випадку гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії додатково включається представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби.

Таблиця 4.4

**Порядок створення та склад комісії з розслідування
нещасного випадку на виробництві**

Вид розслідування	Порядок створення, склад та термін роботи комісії
Звичайне розслідування	Комісію створює керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган. До складу комісії входить: – керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії); – представник Фонду соціального страхування за місцем знаходження підприємства; – представник первинної профспілки (уповноважена працівниками особа з питань охорони праці); – представник підприємства; – інші особи. Якщо потерпілий є працівником іншого підприємства, до складу комісії входять також представники такого підприємства та первинної організації профспілки (уповноважена працівниками особа з питань охорони праці). Комісія проводить розслідування протягом трьох робочих днів
Спеціальне розслідування	Комісію створює територіальний орган Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку, за погодженням з органами, представники яких включаються до складу комісії: – посадова особа територіального органу Держгірпромнагляду (голова комісії); – представник Фонду за місцем настання нещасного випадку; – представник органу управління підприємства (місцевої держадміністрації);

Продовження таблиці 4.4

	– представник роботодавця або керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган (у виняткових випадках); – представник первинної організації профспілки (уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці); – представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку. Комісія проводить розслідування протягом десяти робочих днів. У разі потреби термін може бути продовжений органом за рішенням відповідного територіального органу Держгірпромнагляду
--	---

Безпосередній керівник робіт не може входити до складу комісії. Потерпілого (його довірену особу) до складу комісії не включають, але вони мають право брати участь у розслідуванні. Голова комісії зобов'язаний письмово поінформувати потерпілого (довірену особу) про його права і з початку роботи комісії запросити до співпраці. Права та обов'язки членів комісії з розслідування нещасного випадку наведено в таблиці 4.5.

Нещасні випадки реєструються керівником установи (організації, підприємства) або уповноваженим ним органом у журналі за відповідною формою.

Протягом доби після надходження матеріалів щодо результатів розслідування керівник установи (організації, підприємства) повинен розглянути і затвердити примірник акта за формою Н-5 і Н-1 (якщо нещасний випадок визнано пов'язаним з виробництвом).

Таблиця 4.5

Права і обов'язки членів комісії з розслідування нещасного випадку

Права	– одержувати усні чи письмові пояснення щодо нещасного випадку; – проводити опитування роботодавця, посадових осіб, інших працівників підприємства, у тому числі потерпілого;
-------	--

	– робити необхідні запити, пов’язані з проведенням розслідування
--	--

Продовження таблиці 4.5

Обов’язки	Звичайна комісія	Протягом трьох робочих днів з моменту утворення комісії: – обстежити місце настання нещасного випадку, одержати письмові пояснення потерпілого, якщо це можливо, опитати осіб – свідків нещасного випадку; – визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці; – з’ясувати обставини і причини настання нещасного випадку; – вивчити первинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та історію хвороби потерпілого, документацію відділу кадрів, служби охорони праці тощо); – визначити, пов’язаний чи не пов’язаний нещасний випадок з виробництвом; – установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам; – скласти п’ять примірників акта проведення розслідування нещасного випадку за формою Н-5 та акт за формою Н-1 (якщо нещасний випадок визнано таким, що пов’язаний з виробництвом) і передати їх роботодавцеві для затвердження; – скласти у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов’язаного з виробництвом, крім актів за формою Н-5 і Н-1, у шістьох примірниках картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5. Акти за формою Н-5 і Н-1 підписуються головою та всіма членами комісії. У разі незгоди зі змістом акта член комісії підписує його з відміткою про наявність окремої думки, яку викладає письмово і додає до акта за формою Н-5 як його невід’ємну частину
	Спеціальна комісія	Спеціальна комісія зобов’язана протягом десяти робочих днів: – обстежити місце, де стався нещасний випадок, одержати пояснення від роботодавця і його представників, посадових осіб, працівників підприємства, потер-

		пілого (якщо це можливо), опитати осіб – свідків нещасного випадку;
--	--	---

Продовження таблиці 4.5

		– визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці; – визначити необхідність проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи для встановлення причини нещасного випадку і розроблення плану заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам; – вивчити первинну медичну документацію; – з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку; – визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом; – установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам; – зустрітися з потерпілим (якщо це можливо) або членами його сім'ї чи уповноваженою особою, яка представляє його інтереси, щодо роз'яснення їх прав у зв'язку з настанням нещасного випадку; – скласти стосовно кожного потерпілого акти за формою Н-5 і Н-1 (у разі коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), картку за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), а також оформити інші матеріали спеціального розслідування. Кількість примірників актів за формою Н-5 і Н-1, карток за формою П-5 визначається залежно від кількості потерпілих та органів, яким вони надсилаються
--	--	--

У разі відмови керівника установи (організації, підприємства) скласти або затвердити акт за формою Н-5 або Н-1 чи незгоди потерпілого (уповноваженої ним особи) зі змістом акта, надходження скарги або незгоди з висновками про обставини і причини настання нещасного випадку чи приховування факту настання нещасного випадку, посадова особа органу державного нагляду за охороною праці (Держгірпромнагляду) має право видавати обов'язкові для виконання роботодавцем або робочим органом виконав-

чої дирекції Фонду соціального страхування приписи за формою Н-9 щодо необхідності проведення розслідування (повторного розслідування) нещасного випадку, затвердження чи перегляду затвердженого акта за формою Н-5 або Н-1, визнання чи невизнання нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, складення акта за формою Н-5 або Н-1. Рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці (Держгірпромнагляду) може бути оскаржено у судовому порядку. На час розгляду справи у суді дія припису за формою Н-9 зупиняється.

Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган зобов'язаний у п'ятиденний строк після одержання припису за формою Н-9 видати наказ про вжиття зазначених у приписі заходів, а також притягти до відповідальності працівників, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці. Про виконання заходів керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган письмово повідомляє орган державного нагляду за охороною праці в установлений ним строк.

Органи державного управління, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду соціального страхування та її робочі органи, профспілки (уповноважені особи з питань охорони праці) відповідно до компетенції мають право вимагати (у межах компетенції) від керівника установи (організації, підприємства) проведення повторного розслідування нещасного випадку, затвердження чи перегляду затвердженого акта за формою Н-5 або Н-1, визнання нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, і складення акта за формою Н-1 (якщо виявлено порушення вимог *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві*).

Орган управління установи (організації, підприємства), а у разі його відсутності місцева держадміністрація після одержання матеріалів спеціального розслідування повинні розглянути питання щодо обставин і причин настання нещасного випадку та розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам. За зверненням органу державного нагляду за охороною праці (його територіальних підрозділів) органи прокуратури по-

дають інформацію про рішення, яке прийняте за результатами розгляду матеріалів спеціального розслідування.

Примірники актів за формою Н-5 і Н-1, картки за формою П-5 (якщо виявлено гостре професійне захворювання (отруєння) разом з матеріалами розслідування зберігаються на підприємстві протягом 45 років, у разі реорганізації підприємства передаються його правонаступникові, який бере на облік нещасний випадок, а у разі ліквідації підприємства – до державного архіву. Крім того, примірники актів за формою Н-5, Н-1 та карти за формою П-5 також протягом 45 років зберігаються у робочому органі виконавчої дирекції Фонду соціального страхування.

Облік нещасних випадків та аналіз причин їх виникнення проводять районні держадміністрації (виконавчі органи міських, районних у містах рад) на підставі звітів про нещасні випадки за встановленою формою, які щомісяця до 10 числа наступного періоду надсилаються лікувально-профілактичними закладами. Узагальнені звіти про нещасні випадки формуються районними держадміністраціями (виконавчими органами міських, районних у містах рад) і передаються до вищих органів влади.

Розслідування хронічних професійних захворювань

Розслідуванню підлягають усі випадки хронічних професійних захворювань незалежно від строку їх настання. Віднесення захворювання до професійного здійснюється згідно з додатком *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві та Переліком професійних захворювань* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1662). Професійний характер захворювання визначається медико-соціальною експертною комісією у складі спеціалістів спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу, відповідно до *Переліку спеціалізованих лікувально-профілактичних закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз щодо професійних захворювань* (затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.03.2003 № 133).

Спеціалізованими профпатологічними лікувально-профілактичними закладами стосовно кожного хворого складається пові-

домлення про професійне захворювання (отруєння) за формою П-3, протягом трьох днів після встановлення діагнозу надсилається керівникові підприємства, на якому шкідливі виробничі фактори призвели до виникнення професійного захворювання, закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, робочому органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування за місцезнаходженням підприємства, а також профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу.

Медичний висновок медико-соціальної експертної комісії спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу про наявність (відсутність) у працівника професійного захворювання видається йому під розписку. Медичний висновок також надсилається за місцем роботи або проживання працівника (якщо він не працює), профпатологу, який направляв постраждалого до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу.

Порядок створення та склад комісії з розслідування хронічного професійного захворювання наведено в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Порядок створення та склад комісії з розслідування хронічного професійного захворювання

Порядок створення та термін роботи комісії	Склад комісії
Комісію створює головний державний санітарний лікар відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Розслідування випадку професійного захворювання проводиться протягом десяти робочих днів після створення комісії	До складу комісії входять: – представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (голова комісії); – представники: 1) лікувально-профілактичного закладу; 2) керівника установи (організації, підприємства); 3) первинної організації профспілки (уповноважена працівниками особа з питань охорони праці); 4) вищого органу профспілки; 5) робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування за місцезнаходженням підпри-

	ємства; 6) представники інших органів (за потреби)
--	--

Обов'язки роботодавця та комісії під час розслідування наведено в таблиці 4.7. Комісія з розслідування проводить оцінку умов праці за матеріалами атестації робочих місць, результатів обстежень і досліджень, проведених відповідними закладами державної санітарно-епідеміологічної служби; вивчає приписи органів державного нагляду за охороною праці, інструкції з охорони праці працівників та інші документи; одержує письмові пояснення посадових осіб, інших працівників з питань, пов'язаних з розслідуванням причин виникнення професійного захворювання; вимагає (у разі необхідності) проведення додаткових досліджень на робочому місці та бере участь у них.

Таблиця 4.7

**Обов'язки роботодавця і комісії під час розслідування
хронічного професійного захворювання**

Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган зобов'язаний	Комісія зобов'язана
В установленій для проведення розслідування строк подати комісії з розслідування: 1) відомості про професійні обов'язки працівника; 2) документи і матеріали, які характеризують умови праці на робочому місці (дільниці, цеху); 3) необхідні результати експертизи, лабораторних досліджень для проведення оцінки умов праці; 4) матеріали, що підтверджують проведення інструктажів з охорони праці; 5) копії документів, що підтверджують видачу працівникові засобів індивідуального захисту; 6) приписи або інші документи, які раніше видані закладами державної санітарно-епідеміологічної служби і стосуються такого професійного захворювання; 7) результати медичних оглядів працівника	1) розробити програму розслідування причин виникнення професійного захворювання; 2) розподілити функції між членами комісії; 3) розглянути питання щодо необхідності залучення до її роботи експертів; 4) провести розслідування обставин і причин виникнення професійного захворювання; 5) протягом трьох днів після закінчення розслідування у шести примірниках скласти акт за формою П-4, в якому зазначаються основні умови, обставини і причини виникнення професій-

(працівників); 8) інші матеріали	ного захворювання, заходи щодо його запобігання
-------------------------------------	---

Продовження таблиці 4.7

Крім того, керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган зобов'язаний забезпечити комісію з розслідування приміщенням, транспортними засобами і засобами зв'язку, організувати друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування, зокрема акта розслідування хронічного професійного захворювання	розвитку та забезпечення нормалізації умов праці, а також встановлюються особи, які не виконали відповідні вимоги законодавства про охорону праці і про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення
--	---

У п'ятиденний строк після закінчення розслідування причин виникнення професійного захворювання керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган розглядає матеріали розслідування та видає наказ про вжиття заходів для запобігання виникненню професійних захворювань та про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні відповідних санітарних норм і правил. Про вжиття запропонованих заходів керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган письмово інформує заклад державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством.

Акт за формою П-4 разом з матеріалами розслідування повинен зберігатись на підприємстві, в закладі державної санітарно-епідеміологічної служби та робочому органі виконавчої дирекції Фонду соціального протягом 45 років, а в інших організаціях – не менше строку, передбаченого для вжиття визначених у ньому профілактичних заходів.

Розслідування та облік аварій

Залежно від наслідків аварії поділяють на дві категорії:

1) аварія першої категорії, внаслідок якої:

- смертельно травмовано п'ять та більше осіб або травмовано десять і більше осіб;
- спричинено викид отруйних, радіоактивних та небезпечних речовин за межі санітарно-захисної зони підприємства;

- збільшилася більш ніж у 10 разів концентрація забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі;

- зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників підприємства чи населення;

2) аварія другої категорії, внаслідок якої:

- смертельно травмовано до п'яти осіб або травмовано від чотирьох до десяти осіб;

- зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників цеху, дільниці з чисельністю працюючих 100 і більше осіб.

З метою врахування специфіки галузей економіки під час визначення категорії аварій розробляються і затверджуються відповідні галузеві порядки проведення розслідування аварій за погодженням з Держгірпромнаглядом.

Порядок дій осіб у випадку виявлення аварії наведено в таблиці 4.8.

Головою комісії з розслідування аварії призначається представник органу, до сфери управління якого належить підприємство, або представник територіального органу Держгірпромнагляду чи Державної служби з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС).

Основними завданнями комісії з розслідування аварії є такі:

- визначення масштабів аварії; необхідності утворення експертної комісії для встановлення обставин і причин аварії, факторів, що призвели до аварії, розроблення плану заходів щодо запобігання подібним аваріям та підготовка пропозиції щодо коригування нормативної та проектної документації (у разі потреби);

- виявлення та підтвердження фактів порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, встановлення осіб, що несуть відповідальність за виникнення аварії, розроблення плану заходів щодо ліквідації її наслідків та запобігання подібним аваріям.

Комісія з розслідування аварії протягом десяти робочих днів проводить розслідування обставин і причин аварії, за результатами якого складає акт за формою Н-5.

Таблиця 4.8

Порядок дій у випадку виявлення аварії

Особа	Порядок дій
Очевидець	Повідомляє безпосереднього керівника робіт або іншу посадову особу підприємства
Безпосередній керівник робіт	Повідомляє роботодавця з метою негайного введення в дію плану локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (за наявності)
Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган або особа, яка керує виробництвом під час зміни	Діє згідно з планом локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, вживає першочергових заходів до рятування потерпілих і надання їм медичної допомоги, локалізації аварії, встановлення меж небезпечної зони та обмеження доступу до неї людей, збереження до прибуття комісії з розслідування аварії обстановки на місці аварії. Негайно повідомляє про аварію територіальний орган Держгірпромнагляду, орган, до сфери управління якого належить підприємство, відповідну місцеву держадміністрацію, орган з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, прокуратуру за місцем виникнення аварії і відповідний профспілковий орган, а у разі травмування або загибелі працівників – відповідний робочий орган Фонду

Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган аналізує причини виникнення аварії та розробляє план заходів щодо запобігання подібним аваріям. Наказом, який видається за результатами розслідування аварії, затверджується відповідний план заходів і передбачається притягнення до відповідальності працівників за порушення вимог законодавства про охорону праці.

Крім того, керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган згідно з вимогами законодавства з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та про охорону праці затверджує:

- план заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, у якому зазначаються відомості про можливі аварії та інші надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, прогнозуються наслідки, передбачаються сили і засоби для їхньої ліквідації, а також строки виконання таких заходів;

- план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, в якому зазначаються відомості про всі можливі аварії та інші надзвичайні ситуації, дії посадових осіб і працівників підприємства у разі їх виникнення, обов'язки особового складу аварійно-рятувальних служб або працівників інших підприємств, які залучаються до ліквідації наслідків аварій (надзвичайних ситуацій).

У разі розслідування аварії, що не спричинила нещасних випадків, примірник акта за формою Н-5 зберігається на підприємстві до завершення впровадження заходів, визначених комісією, але не менш як два роки. Облік аварій першої і другої категорії ведуть підприємства і органи державного управління охороною праці та органи державного нагляду за охороною праці.

Особливості розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру

Розслідування та облік нещасних випадків невиробничого характеру здійснюється відповідно до *Порядку розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22.03.2001 № 270 з відповідними змінами та доповненнями). До нещасних випадків невиробничого характеру, зокрема, належать такі, що сталися під час:

- прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, що не належить підприємству, установі або організації і не використовувався в інтересах цієї організації;

- переміщення повітряним, залізничним, морським, внутрішнім водним, автомобільним транспортом, в електротранспорті, метрополітені та на інших видах транспортних засобів;

- участі у культурно-масових заходах, спортивних змаганнях;

- користування або контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами;

- виконання робіт у домашньому господарстві, використання побутової техніки, газу;
- стихійного лиха;
- перебування в громадських місцях, на об'єктах торгівлі та побутового обслуговування, у закладах лікувально-оздоровчого, культурно-освітнього та спортивно-розважального призначення, в інших організаціях, а також у рекреаційних зонах;
- контакту з тваринами (зокрема, птахами, плазунами, комахами тощо) та рослинами (зокрема, грибами, водоростями тощо), що призвело до ушкодження здоров'я або смерті потерпілих тощо.

Факт ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку встановлює і засвідчує лікувально-профілактичний заклад. Документом, який підтверджує ушкодження здоров'я особи, є листок непрацездатності чи довідка лікувально-профілактичного закладу.

До розслідування нещасних випадків, які сталися під час прямування на роботу чи з роботи, залучаються представники відповідного профспілкового органу або уповноважені трудового колективу, якщо потерпілий не є членом профспілки.

Реєстрація нещасних випадків, за результатами розслідування яких складаються акти за формою НТ, проводиться районними держадміністраціями (виконавчими органами міських, районних у містах рад) та організаціями, які проводили розслідування, у журналі за встановленою формою.

Організація, відповідальна за безпечну життєдіяльність населення на території чи об'єкті, де стався нещасний випадок, здійснює запропоновані комісією, що проводила розслідування, заходи щодо усунення причин подібних випадків. Про здійснення зазначених заходів керівник організації у письмовій формі повідомляє районну держадміністрацію (виконавчий орган міської, районної у місті ради) у термін, зазначений в акті за формою НТ.

4.4. Звітність та інформація про випадки виробничого травматизму і професійних захворювань

Керівник установи (організації, підприємства) або уповноважений ним орган на підставі актів за формою Н-5 і Н-1 подає

державну статистичну звітність про потерпілих за формою, затвердженою Державною службою статистики, та несе відповідальність за її достовірність.

Керівник установи (організації, підприємства) зобов'язаний провести аналіз причин настання нещасних випадків за підсумками кварталу, півріччя і року та розробити і виконати план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

Органи управління підприємств, місцеві держадміністрації зобов'язані на підставі актів за формою Н-5 і Н-1 провести аналіз обставин і причин настання нещасних випадків за підсумками півріччя і року, довести його результати до відома підприємств, що належать до сфери їх управління, а також розробити і виконати план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

Органи державного управління охороною праці, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду та її робочі органи, профспілки перевіряють, відповідно до компетенції, ефективність роботи з профілактики нещасних випадків і вживають заходів щодо усунення виявлених порушень вимог *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві* згідно з законодавством.

Облік ведуть:

- підприємства та їхні органи управління – усіх нещасних випадків;
- робочі органи виконавчої дирекції Фонду – страхових нещасних випадків;
- органи державного пожежного нагляду – осіб, які постраждали під час пожежі;
- заклади державної санітарно-епідеміологічної служби та робочі органи виконавчої дирекції Фонду соціального страхування – облік осіб, які постраждали від гострих професійних захворювань (отруєнь);
- орган державного нагляду за охороною праці, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві держадміністрації – опе-

ративний облік нещасних випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню.

Збирання статистичних даних та розроблення форм державної статистичної звітності про осіб, які постраждали внаслідок нещасних випадків на підприємствах, здійснюють органи державної статистики.

► Матеріали, одержані під час розслідування нещасних випадків і аварій, можуть бути використані:

- для визначення професійного ризику за видами економічної діяльності;
- для визначення диференційованих єдиних внесків підприємств на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- для визначення страхових виплат і послуг, що надає Фонд соціального страхування у разі настання страхового випадку;
- з метою розробки та здійснення заходів щодо усунення причин нещасних випадків, шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища та трудового процесу тощо.

Комплексне управління охороною праці на державному рівні та ефективна профілактика травматизму ґрунтується на безперервному аналізі даних про стан травматизму і професійної захворюваності, їх причини та фактори за видами виробництв, підприємств, об'єднань, галузей та регіонів. Точність та повнота даних, тривалість досліджуваного періоду є визначальними факторами, від яких залежить виявлення ділянок та видів виробництв з найбільш несприятливими умовами праці і оперативність впровадження заходів щодо усунення причин травматизму.

Облік та аналіз аварій і нещасних випадків на всіх рівнях здійснюється за допомогою автоматизованої системи «Травматизм». Джерелом інформації є матеріали розслідування нещасних випадків на виробництві, які подаються підприємствами у державні інспекції органу державного нагляду за охороною праці (Держгірпромнагляду). У державних інспекціях відбувається початкове формування бази даних про виробничий травматизм.

Застосування єдиної системи класифікації даних, які описують нещасний випадок, забезпечує можливість реалізації єдиного

підходу до автоматизації обліку та аналізу травматизму на виробництві.

Таким чином, автоматизована система обліку і аналізу виробничого травматизму дозволяє системно проаналізувати причини та фактори виробничого травматизму, що забезпечує адекватність висновків для розробки органами нагляду за охороною праці ефективних заходів щодо його профілактики.

Служби охорони праці суб'єктів господарської діяльності користуються АРМ (автоматизоване робоче місце) «Охорона праці», що дозволяє вести облік персоналу, виявляти шкідливі умови праці, складати графік проведення медоглядів на підприємстві тощо. Працюючи з АРМ, фахівець може визначити, які працівники повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту, для яких категорій працівників передбачено компенсації за шкідливі і небезпечні умови праці, яким чином має проводитися навчання тощо.

4.5. Методи аналізу виробничого травматизму і професійних захворювань в установі (організації, підприємстві)

Під час аналізу виробничого травматизму використовують такі основні методи: статистичний, топографічний, монографічний, економічний, метод анкетування, метод експертних оцінок.

Статистичний метод базується на вивченні травматизму за документами – звітами, актами, журналами реєстрації, що дозволяє зробити порівняльну оцінку динаміки травматизму за окремими галузями, підприємствами, відділами, за професіями потерпілих, за робочими місцями, стажем, віком, причинами травматизму, обладнанням, яке спричинило травму, тощо.

Для оцінки рівнів травматизму використовують відносні показники (коефіцієнти) частоти, важкості й виробничих втрат.

Кількісний показник травматизму, або *коефіцієнт частоти нещасних випадків (Кч)*, розраховують на 1 000 працівників:

$$K_{\text{ч}} = \frac{n \cdot 10^3}{P},$$

де n – кількість нещасних випадків за звітний період із втратою працездатності на один і більше днів; P – середньооблікова чисельність працівників за той самий звітний період.

Якісний показник травматизму, або *коефіцієнт важкості нещасних випадків* ($K_{\text{в}}$), характеризує середню втрату працездатності в днях на одного постраждалого за звітний період:

$$K_{\text{в}} = \frac{D}{n},$$

де D – загальна кількість днів непрацездатності у постраждалих для випадків із втратою працездатності на один і більше днів.

Узагальнюючим показником, який показує кількість людино-днів непрацездатності на 1 000 працівників, є *коефіцієнт виробничих втрат* ($K_{\text{вв}}$):

$$K_{\text{вв}} = K_{\text{ч}} \cdot K_{\text{в}} = \frac{D \cdot 10^3}{P}.$$

Жоден із наведених показників не враховує стійкої втрати працездатності та загибелі людей, тому не може повністю характеризувати рівень травматизму. З цією метою слід використовувати *коефіцієнт нещасних випадків зі смертельним наслідком і каліцтвом* ($K_{\text{ск}}$), %:

$$K_{\text{ск}} = \frac{n_{\text{ск}}}{n} \cdot 10^2,$$

де $n_{\text{ск}}$ – кількість нещасних випадків, що призвели до смерті і каліцтва; n – загальна кількість нещасних випадків.

Міжнародна організація праці використовує *коефіцієнт частоти*, який показує кількість нещасних випадків, що припадає на 1000000 відпрацьованих людино-годин ($K_{\text{ч}}^{\text{МОП}}$):

$$K_{\text{ч}}^{\text{МОП}} = \frac{n \cdot 10^6}{T},$$

де T – загальний час роботи протягом року, людино-годин.

Для аналізу ефективності заходів щодо попередження травматизму вивчають динаміку наведених показників протягом досліджуваного періоду.

При поглибленому статистичному аналізі травматизму, крім виявлення причин травматизму, проводиться також аналіз нещасних випадків за джерелами і характером впливу на організм, видами робіт або виробничих операцій, характером травм, аналізуються відомості про потерпілих (професія, стаж, стать, вік), відомості про час події (місяць, період робочого дня, зміна). Отримані дані дозволяють фахівцям з безпеки оцінити стан охорони праці на підприємстві, правильність обраних напрямів щодо забезпечення здорових та безпечних умов праці, приймати відповідні управлінські рішення в питаннях розробки і впровадження індивідуальних та колективних засобів захисту тощо.

До різновидів статистичного аналізу належать груповий і топографічний.

Груповий метод аналізу травматизму ґрунтується на вивченні повторюваності нещасних випадків незалежно від тяжкості ушкоджень. Наявний матеріал розслідування розподіляється за групами з метою виявлення найчастіше повторюваних випадків (однакових за обставинами). Нещасні випадки групуються за окремими однорідними ознаками: видом робіт, обладнанням, кваліфікацією, спеціальністю, віком потерпілого, причинами нещасних випадків тощо.

Топографічний метод ґрунтується на визначенні місць, де сталися нещасні випадки, на плані виробничого приміщення (підприємства). Це дозволяє наочно бачити ділянки з підвищеною небезпекою, які вимагають ретельного обстеження та профілактичних заходів. Повторення нещасних випадків в певних місцях свідчить про незадовільний стан охорони праці на цих об'єктах, що потребує особливої уваги під час вивчення причин травматизму та розроблення заходів щодо його попередження.

Монографічний метод полягає в детальному обстеженні всього комплексу умов праці, технологічного процесу, обладнання робочого місця, прийомів праці, санітарно-гігієнічних умов, засобів колективного та індивідуального захисту. Іншими словами,

цей метод полягає в комплексному аналізі небезпечних та шкідливих виробничих факторів, характерних окремих ділянок виробництва, обладнанню, технологічному процесу. За цим методом поглиблено розглядають всі обставини нещасного випадку, якщо необхідно, то виконують відповідні дослідження та випробування. Дослідженню підлягають: цех, ділянка, технологічний процес, основне та допоміжне обладнання, трудові прийоми, засоби індивідуального захисту, умови виробничого середовища, метеорологічні умови в приміщенні, освітленість і загазованість, запиленість, шум, вібрація, випромінювання, причини нещасних випадків, що сталися раніше на цьому робочому місці.

Економічний метод полягає у вивченні та аналізі втрат внаслідок виробничого травматизму, а також в оцінці ефективності витрат, спрямованих на попередження нещасних випадків, з метою оптимального розподілу коштів на заходи щодо охорони праці.

Під час дослідження виробничого травматизму за допомогою *методу анкетування* для працівників розробляються анкети. На основі аналізу анкетних даних (відповідей на запитання) здійснюється розробка та впровадження заходів щодо попередження нещасних випадків.

Метод експертних оцінок базується на експертних висновках (оцінках) умов праці, на виявленні відповідності технологічного обладнання, устаткування, інструментів, технологічних процесів вимогам стандартів та ергономічним вимогам, що висувуються до машин, механізмів, обладнання, інструментів, пультів управління тощо.

Метод фізичного і математичного моделювання застосовується на складних зразках техніки.

4.6. Заходи щодо запобігання випадкам травматизму та професійних захворювань в установі (організації, підприємстві)

За характером дії заходи щодо запобігання випадкам травматизму і професійним захворюванням умовно поділяються на такі групи: організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, соціально-економічні, правові та лікувально-профілактичні (табл. 4.9).

Комплексне впровадження заходів щодо попередження випадків виробничого травматизму та професійних захворювань на основі детального аналізу матеріалів розслідування їхніх причин сприятиме підтриманню належних умов праці та збереженню здоров'я та працездатності працівників установ (організацій, підприємств) органів ДФС України.

Таблиця 4.9

Класифікація заходів, спрямованих на запобігання випадкам травматизму і професійним захворюванням

Група заходів	Сутність заходів
<i>Організаційні</i>	– організація навчання, проведення інструктажів і перевірки знань з питань охорони праці; – організація контролю за станом охорони праці і безумовного дотримання стандартів, правил, інструкцій та інших нормативно-правових актів з охорони праці; – правильна організація технологічних процесів, робочих місць; – раціональна організація праці, чергування робочого часу і відпочинку; – організація роботи і функціонування системи управління охороною праці тощо
<i>Технічні</i>	– застосування технічно досконалого та справного обладнання, інструментів, пристроїв, транспортних засобів; – використання досконалих засобів колективного й індивідуального захисту; – механізація і автоматизація важких, шкідливих і небезпечних робіт, застосування дистанційного управління таких робіт тощо
<i>Санітар-</i>	– створення нормальних метеорологічних умов виробничого

<i>но-гігієнічні</i>	середовища; – створення раціонального і достатнього освітлення робочих місць і зон; – зменшення рівнів шуму, вібрації, електромагнітних випромінювань, інших шкідливих факторів; – заміна шкідливих речовин на менш шкідливі; – забезпечення працюючих санітарно-побутовими приміщеннями і пристроями тощо
<i>Соціально-економічні</i>	– планування, фінансування заходів з охорони праці, раціональне використання коштів, що призначені для виконання робіт і заходів з охорони праці; – страхування працівників від нещасних випадків і професійних захворювань, повне відшкодування втрати здоров'я чи моральної шкоди внаслідок виконання трудових обов'язків;

Продовження таблиці 4.9

	– безкоштовна видача працівникам засобів індивідуального захисту, миючих та знешкоджуючих засобів (за необхідністю); – пільги і компенсації за важкі й шкідливі умови праці; – охорона праці жінок, неповнолітніх та інвалідів тощо
<i>Правові</i>	– розроблення і впровадження законодавчих і нормативно-правових документів з охорони праці; – регламентування прав, обов'язків і відповідальності працівників і посадових осіб щодо дотримання правил і вимог охорони праці
<i>Лікувально-профілактичні</i>	проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працівників; – переведення працівників на легшу роботу за станом здоров'я; – безоплатне забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням працівників на роботах з важкими і шкідливими умовами праці; – санаторно-курортне оздоровлення працівників тощо

Питання для самоконтролю

1. Що таке виробнича травма, виробничий травматизм?
2. Згідно з яким документом здійснюється розподіл виробничих травм за ступенем тяжкості?
3. На які категорії поділяються травми за ступенем тяжкості?

4. У чому полягає основна мета аналізу виробничого травматизму?

5. Які методи використовують для аналізу виробничого травматизму?

6. Назвіть основні причини виробничого травматизму.

7. Наведіть класифікацію заходів, спрямованих на запобігання випадкам виробничого травматизму і професійним захворюванням.

8. Який нормативний документ регламентує порядок розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій?

9. Які нещасні випадки підлягають розслідуванню?

10. За яких обставин нещасний випадок визнається таким, що пов'язаний з виробництвом?

11. За яких обставин нещасний випадок визнається таким, що не пов'язаний з виробництвом?

12. Опишіть порядок дій роботодавця у разі настання нещасного випадку на підприємстві.

13. Хто входить до складу комісії з розслідування нещасного випадку на виробництві?

14. Опишіть обов'язки комісії під час звичайного розслідування нещасного випадку на виробництві.

15. Які випадки підлягають спеціальному розслідуванню?

16. Які документи оформлюються після завершення роботи комісії з розслідування нещасного випадку на виробництві?

17. Що таке хронічне професійне захворювання?

18. Опишіть порядок розслідування хронічних професійних захворювань.

19. Як класифікуються аварії залежно від наслідків?

20. Опишіть порядок дій очевидця, безпосереднього керівника робіт та роботодавця у випадку виявлення аварії.

21. Який нормативний документ регламентує порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру?

22. Які нещасні випадки невиробничого характеру підлягають розслідуванню?

23. Який документ складається за результатами розслідування нещасного випадку невиробничого характеру?

24. Які органи здійснюють збирання статистичних даних про осіб, які постраждали внаслідок нещасних випадків?

25. Облік яких нещасних випадків ведуть підприємства, робочі органи виконавчої дирекції Фонду соціального страхування, органи державного пожежного нагляду, заклади державної санітарно-епідеміологічної служби та Держгірпромнагляд?

Тестові завдання

1. Коефіцієнт частоти нещасних випадків характеризує:

а) кількість нещасних випадків у розрахунку на 1 000 працівників;

б) кількість людино-днів непрацездатності на 1 000 працівників;

в) кількість нещасних випадків, що припадає на 1 000 000 відпрацьованих людино-годин;

г) середню втрату працездатності в днях на одного постраждалого.

2. Коефіцієнт важкості нещасних випадків показує:

а) кількість нещасних випадків, що припадає на 1 000 000 відпрацьованих людино-годин;

б) кількість нещасних випадків у розрахунку на 1 000 працівників;

в) середню втрату працездатності в днях на одного постраждалого;

г) кількість людино-днів непрацездатності на 1 000 працівників.

3. Яким методом аналізу виробничого травматизму передбачено здійснення детального обстеження всього комплексу умов праці, технологічного процесу, обладнання, робочого місця, санітарно-гігієнічних умов тощо:

- а) статистичним;
- б) економічним;
- в) ергономічним;
- г) монографічним;
- д) топографічним.

4. Спеціальне розслідування нещасного випадку проводить комісія, яку очолює:

- а) експерт Фонду соціального страхування;
- б) представник органу, до сфери управління якого належить підприємство;
- в) керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства;
- г) представник профспілкової організації, членом якої є постраждалий;
- д) посадова особа Держгірпромнагляду.

5. Хто забезпечує належні умови для роботи спеціальної комісії з розслідування нещасного випадку і компенсує витрати, пов'язані з її діяльністю:

- а) територіальний орган Держгірпромнагляду;
- б) працедавець;
- в) місцева державна адміністрація;
- г) Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві;
- д) загальнодержавні органи соціального страхування.

6. Хто організовує розслідування випадків виявлення професійного захворювання:

- а) відповідна установа державної санітарно-епідемічної станції;
- б) лікувально-профілактичний заклад;
- в) працедавець;
- г) профорганізація, членом якої є хворий;
- д) відповідний робочий орган Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві.

7. Яка з наведених причин травматизму належить до технічних:

- а) недостатнє освітлення;
- б) недостатній технічний нагляд за небезпечними роботами;
- в) використання устаткування, механізмів та інструменту не за призначенням;
- г) невідповідність вимогам безпеки або несправність виробничого устаткування;
- д) монотонність праці.

8. Коли відбувається страхування працівника від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання:

- а) під час прийняття на будь-яку роботу;
- б) лише під час прийняття на роботу зі шкідливими умовами праці;
- в) після подання працівником заяви про бажання застрахувати своє життя і здоров'я;
- г) після атестації робочого місця і виявлення на ньому хоча б одного небезпечного або шкідливого виробничого чинника.

9. Що не входить в обов'язки керівника робіт, якому щойно стало відомо про нещасний випадок з підлеглим йому працівником:

- а) терміново організувати надання медичної допомоги постраждалому;
- б) у разі потреби доставити постраждалого до лікувально-профілактичного закладу;
- в) повідомити про те, що сталося, працедавцю, відповідній профспілковій організації;
- г) зберегти до прибуття комісії з розслідування обстановку на робочому місці;
- д) створити комісію з розслідування нещасного випадку.

10. Непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю або настала смерть людини, – це:

- а) виробнича травма;
- б) нещасний випадок;
- в) аварія;
- г) надзвичайна ситуація.

11. На повторюваності нещасних випадків незалежно від тяжкості ушкоджень ґрунтується наступний метод аналізу травматизму:

- а) груповий;
- б) статистичний;
- в) топографічний;
- г) метод анкетування.

12. До якої групи, згідно з класифікацією причин виробничого травматизму, належить монотонність праці:

- а) санітарно-гігієнічних;
- б) психофізіологічних;
- в) технічних;
- г) організаційних.

13. На які групи поділяються заходи, спрямовані на запобігання випадкам травматизму і професійним захворюванням:

- а) організаційні, технічні, психофізіологічні;
- б) технічні, інноваційні, психологічні;
- в) організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, соціально-економічні, правові, лікувально-профілактичні;
- г) лікувально-профілактичні, організаційно-правові, економічні, санітарні.

14. Чи входить до складу комісії з розслідування нещасного випадку безпосередній керівник робіт, під час яких сталась подія:

- а) так;
- б) ні;
- в) залежно від обставин нещасного випадку.

15. Акт за формою НТ складається у випадку розслідування:

- а) аварії на виробництві;
- б) професійного захворювання;
- в) випадків невиробничого травматизму;
- г) випадків виробничого травматизму.

5. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ У ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДФС

Конституцією України (ст. 43) проголошено право кожного громадянина держави на належні, безпечні і здорові умови праці. Для забезпечення працездатності людини та нормальної життєдіяльності під час виконання трудових обов'язків необхідно створити належні санітарні умови, що містять:

- раціональну організацію робочого місця;
- забезпечення оптимальних умов мікроклімату середовища;
- захист від дії шкідливих речовин та випромінювань, що можуть потрапити в робочу зону;
- організацію рівня освітленості відповідно до нормативних показників;
- захист від шуму та вібрацій;
- забезпечення засобами безпеки при роботі з травмонебезпечним обладнанням;
- забезпечення робочим одягом та засобами індивідуального захисту;
- функціонування побутових приміщень;
- забезпечення медичних оглядів та медичного обслуговування;
- здійснення санітарно-профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників.

Незважаючи на те, що основна діяльність органів ДФС України належить до невиробничої сфери і не пов'язана з безпосереднім впливом шкідливих факторів, які мають місце під час функціонування промислових об'єктів, питання забезпечення належних умов праці, збереження здоров'я та працездатності працівників зазначеної галузі є надзвичайно актуальними. Сучасний рівень науково-технічного прогресу зумовлює привернення все більшої уваги до сфери охорони праці як у виробничій, так і в невиробничій сфері, а також впровадження нових підходів до ідентифікації ризиків для здоров'я працівників.

Зокрема, гарантії охорони праці посадових осіб та інших працівників визначено в статті 589 *Митного кодексу*: «державна відповідно до законодавства гарантує забезпечення прав посадових осіб та інших працівників митної служби України на охорону праці під час виконання ними своїх службових (трудових) обов'язків, на проходження медичних оглядів, а також на пільги та компенсації за роботу у важких та шкідливих умовах».

Отже, до обов'язків керівника установи (організації, підприємства) належить забезпечення інформування працівника під час укладання трудового договору про умови праці та наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів (які ще не усунуто), можливі наслідки їхнього впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства України.

У свою чергу, працівник зобов'язаний:

- знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;
- дотримуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства.

Навчання, організація та контроль за виконанням вимог з ОП здійснюються через систему професійної освіти, проведення інструктажів та систему безперервного контролю. Згідно зі ст. 20 ЗУ «Про охорону праці» допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з ОП, забороняється.

5.1. Загальна характеристика умов праці працівників органів ДФС

До основних завдань Державної фіскальної служби належить забезпечення формування і реалізації єдиної державної податкової та митної політики в аспекті адміністрування податків і зборів, митних платежів, а також боротьба з правопорушеннями

під час застосування податкового та митного законодавства, здійснення в межах своїх повноважень контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів та інших платежів.

До посадових обов'язків працівників податкових органів належить адміністрування податків і зборів, єдиного внеску; надання консультацій та інформаційно-довідкових послуг відповідно до *Податкового кодексу* України; ведення обліку платників податків і зборів; забезпечення достовірності та повноти обліку платників податків, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням тощо. Крім того, представниками податкових органів ДФС України здійснюється контроль за виробництвом та обігом спирту етилового, спирту етилового денатурованого (спирту технічного), біоетанолу, горілки і лікєро-горілочаних виробів на акцизних складах та підприємствах, де використовується спирт, отриманий за нульовою ставкою акцизного податку.

У трудові обов'язки працівників, які здійснюють митний огляд транспортних засобів та вантажів, що перетинають митний кордон України, входить проведення перевірок відповідності заявленої в декларації номенклатури і кількості вантажів фактичній їх наявності; виявлення не заявлених у декларації вантажів, що підлягають декларуванню; виявлення заборонених для ввозу чи вивозу вантажів тощо.

Серед шкідливих та небезпечних чинників, які негативно впливають у процесі трудової діяльності на стан здоров'я працівників ДФС, слід виокремити такі групи, обумовлені:

- станом виробничого середовища;
- технічними засобами та знаряддями праці;
- людським чинником.

Стан виробничого середовища зумовлюється параметрами мікроклімату, які не завжди відповідають оптимальним показникам. На працівників діє велика кількість небезпечних та шкідливих чинників, джерелами яких є персональні комп'ютери, копіювальні апарати, електроустаткування, апарати зв'язку та ін. У діяльності працівників органів ДФС особливого значення набувають

психофізіологічні небезпечні чинники, дія яких призводить до виникнення стресових ситуацій, розладів здоров'я та зниження працездатності. Крім того, виконання посадових обов'язків пов'язане з переміщенням працівників відповідно до визначених маршрутів перевірок, що вимагає дотримання певних вимог безпеки.

Отже, різноплановий характер робіт у системі органів ДФС України зумовлює необхідність дотримання працівниками вимог з охорони праці з урахуванням особливостей виконання трудових обов'язків, які викладаються у відповідних інструкціях.

5.2. Інструкції з охорони праці

Інструкції з охорони праці розробляються відповідно до *Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98)*.

Інструкція – це нормативний акт, що містить обов'язкові для дотримання працівниками вимоги з охорони праці при виконанні ними робіт певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території підприємства і будівельних майданчиках або в інших місцях, де за дорученням керівника (власника чи уповноваженого ним органу) виконуються ці роботи, трудові чи службові обов'язки.

Інструкції поділяються на:

- інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці;
- примірні інструкції;
- інструкції, що діють на підприємстві.

Інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці, розробляються для персоналу, який провадить вибухові роботи, обслуговує електричні установки та пристрої, вантажопідіймальні машини та ліфти, котельні установки, посудини, що перебувають під тиском, і для інших працівників, правила безпеки праці яких установлені міжгалузевими нормативними актами про охорону праці, затвердженими органами державного нагляду за охороною праці. Ці інструкції затверджуються

відповідними органами державного нагляду за охороною праці за узгодженням з міністерствами або іншими органами, до компетенції яких належить дана інструкція або окремі її вимоги, і їх дотримання є обов'язковим для працівників відповідних професій або при виконанні відповідних видів робіт на всіх підприємствах незалежно від їх підпорядкованості, форми власності та виду діяльності.

Примірні інструкції затверджуються міністерствами або іншими органами виконавчої влади, виробничими, науково-виробничими та іншими об'єднаннями підприємств, які мають відповідну компетенцію, за узгодженням з органами державного нагляду за охороною праці, до компетенції яких належить дана інструкція або окремі її вимоги, і Національним НДІ охорони праці. Ці інструкції можуть використовуватись як основа для розробки інструкцій, що діють на підприємстві.

Інструкції, що діють на підприємстві, належать до нормативних актів про охорону праці, що діють у межах конкретного підприємства. Такі інструкції розробляються на основі чинних державних міжгалузевих і галузових нормативних актів про охорону праці, примірних інструкцій та технологічної документації підприємства з урахуванням конкретних умов виробництва та вимог безпеки, викладених в експлуатаційній та ремонтній документації підприємств-виготовлювачів обладнання, що використовується на даному підприємстві. Вони затверджуються керівником установи (організації, підприємства) і є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або при виконанні відповідних робіт на цьому підприємстві.

Інструкції, що розробляються незалежно від сфери застосування, повинні відповідати чинному законодавству України, вимогам державних міжгалузевих і галузових нормативних актів про охорону праці: правил, норм, стандартів, інших нормативних і організаційно-методичних документів про охорону праці, на основі яких вони розробляються.

Інструкції містять тільки ті вимоги щодо охорони праці, дотримання яких обов'язкове самими працівниками. Порухення працівником зазначених вимог повинно розглядатися як порушення

трудової дисципліни, за яке до нього може бути застосовано стягнення згідно з чинним законодавством.

Організація вивчення працівниками інструкцій та постійний контроль за дотриманням вимог забезпечується керівником установи (організації, підприємства) згідно з ДНАОП 0.00-4.12-94 «*Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці*».

Крім того, здійснюється громадський контроль за дотриманням усіма працівниками вимог інструкцій, який проводять трудові колективи (через обраних ними уповноважених) і професійні спілки (в особі своїх виборних органів і представників).

Вимоги до змісту Інструкції. При розробленні *Інструкції* обов'язковим є включення до змісту таких розділів:

1. Загальні положення.
2. Вимоги безпеки перед початком роботи.
3. Вимоги безпеки під час виконання роботи.
4. Вимоги безпеки після закінчення роботи.
5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

У «*Загальних положеннях*» *Інструкції* вказують відомості про сферу застосування даної інструкції; загальні відомості про об'єкт розробки; коротку характеристику технологічного процесу та обладнання, що застосовується на цьому робочому місці, виробничій ділянці, в цеху; умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи за професією або до виконання відповідного виду робіт; характеристику основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів для даної професії (виду робіт), особливості їх впливу на працівника; перелік видів спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, що належать до видачі працівникам даної професії (виду робіт) згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них; вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися працівник під час виконання роботи.

У розділі «*Вимоги безпеки перед початком роботи*» зазначається порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту; порядок перевірки справності обладнання, інструменту, захисних пристроїв небезпечних зон машин і механізмів,

пускових, запобіжних, гальмових і очисних пристроїв, систем блокування та сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежогасіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо; порядок повідомлення про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Розділ «Вимоги безпеки під час роботи» повинен містити:

- відомості щодо безпечної організації праці, про прийоми та методи безпечного виконання робіт, правила використання технологічного обладнання, пристроїв та інструментів, а також застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати;
- правила безпечного поводження з вихідними матеріалами (сировиною, заготовками, напівфабрикатами), з готовою продукцією, допоміжними матеріалами та відходами виробництва, що являють небезпеку для працівників;
- правила безпечної експлуатації транспортних і вантажопідіймальних засобів і механізмів, тари; вимоги безпеки при вантажно-розвантажувальних роботах та транспортуванні вантажу;
- вказівки щодо порядку утримання робочого місця в безпечному стані;
- можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення;
- вимоги щодо використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів;
- умови, за яких робота повинна бути припинена (технічні, метеорологічні, санітарно-гігієнічні тощо);
- вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки;
- порядок повідомлення про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників.

Розділ «Вимоги безпеки після закінчення роботи» повинен містити:

- порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення і змащення обладнання, пристроїв, машин, механізмів та апаратури, а при безперервному процесі – порядок передачі їх черговій зміні;

- порядок здавання робочого місця;
- порядок прибирання відходів виробництва;
- вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник після закінчення роботи;

- порядок повідомлення роботодавця про всі недоліки, що виявились у процесі роботи.

У розділі «Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях» зазначаються:

- відомості про ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо);

- відомості про засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим аваріям;

- порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки працівника при виникненні аварії згідно з планом її ліквідації, зокрема, у випадку її виникнення під час передачі-приймання зміни при безперервній роботі;

- порядок повідомлення про аварії та ситуації, що можуть до них призвести;

- відомості про порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації;

- порядок дій щодо надання першої медичної допомоги потерпілим під час аварії.

Порядок перегляду інструкцій. Перегляд інструкцій, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці, та примірних інструкцій проводиться за потреби, але не рідше одного разу на 10 років. Перегляд інструкцій, що діють на підприємстві, здійснюють у терміни, передбачені державними нормативними актами про охорону праці, на підставі яких вони опрацьовані, але не рідше одного разу на 5 років, а для

професій або видів робіт з підвищеною небезпекою – не рідше одного разу на 3 роки.

Розробка, затвердження та введення в дію Інструкцій на підприємстві (в установі, організації). Розробка, узгодження і затвердження інструкцій здійснюються згідно з ДНАОП 0.00-8.03-93 *«Порядок опрацювання і затвердження власником нормативних актів, що діють на підприємстві»* і з урахуванням вимог *«Положення про розробку інструкцій з охорони праці»*.

Інструкції, що діють на підприємстві (в організації, установі), розробляються відповідно до переліку інструкцій, який складається службою охорони праці підприємства за участі керівників підрозділів, служб головних спеціалістів.

Перелік необхідних інструкцій розробляється на підставі затвердженого на підприємстві (в організації, установі) штатного розпису відповідно до ДК 003-2010 *«Державний класифікатор України. Класифікатор професій»*. Загальне керівництво розробкою (переглядом) інструкцій покладається на роботодавця, який несе відповідальність за організацію своєчасної розробки (перегляду) та забезпечення всіх працівників необхідними інструкціями.

Розробка (перегляд) необхідних інструкцій, що діють на підприємстві (в організації, установі), здійснюється безпосередніми керівниками робіт (начальник відділу, виробництва, ділянки, лабораторії та інших підрозділів підприємства), які несуть відповідальність за своєчасне виконання цієї роботи.

В обов'язки служби охорони праці підприємства (організації, установи) входить забезпечення відповідними інструкціями, що включає:

- здійснення систематичного контролю за своєчасною розробкою нових та відповідністю діючих на підприємстві інструкцій вимогам чинного законодавства;
- періодичний перегляд та своєчасне внесення змін і доповнень до інструкцій;
- організацію придбання примірних інструкцій, стандартів Системи стандартів безпеки праці та інших нормативно-технічних і організаційно-методичних документів про охорону праці.

Як основу для розроблення інструкції, що діє на підприємстві (організації, установі), використовують *Примірну інструкцію*, до якої вносяться зміни і доповнення щодо конкретних умов даного підприємства (дільниці, робочого місця) і з урахуванням вимог нормативних актів, які набули чинності після затвердження відповідної примірної інструкції.

Інструкція, що діє на підприємстві (в організації, установі), набуває чинності з дня її затвердження, якщо інше не передбачено наказом роботодавця. Усі інструкції, які вводяться в дію на даному підприємстві (в організації, установі), реєструються службою охорони праці в журналі реєстрації. Введені в дію інструкції тиражуються у вигляді брошур (для видачі працівникам на руки) або односторонніх аркушів чи плакатів (для вивішування на робочих місцях або виробничих дільницях).

В обов'язковому порядку інструкції видаються керівникам структурних підрозділів (служб) службою охорони праці, що фіксується в журналі обліку видачі інструкцій. Керівники структурних підрозділів або безпосередні керівники робіт видають інструкції працівникам на руки під розпис у журналі реєстрації інструктажів з питань охорони праці під час проведення первинного інструктажу або вивішують їх на відповідних робочих місцях.

Вимоги з охорони праці, визначені інструкціями, є обов'язковими для виконання всіма працівниками. За порушення (невиконання) вимог інструкції працівники несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

У кожного керівника структурного підрозділу (служби) повинен постійно зберігатись комплект інструкцій, необхідних у даному підрозділі (службі) для працівників усіх професій і видів робіт даного підрозділу (служби), а також перелік цих інструкцій, затверджений керівником (підприємства, організації, установи).

Крім того, повний комплект інструкцій зберігається у визначеному керівником структурного підрозділу (служби) підприємства місці для забезпечення працівникам можливості доступу до їх використання.

5.3. Вимоги безпеки під час експлуатації електронно-обчислювальних машин

Вимоги безпеки працівників органів ДФС під час експлуатації електронно-обчислювальних машин викладено в *«Примірній інструкції з охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин»* (розробленої та затвердженої наказом Міндоходів від 05. 09. 2013 № 443 відповідно до вимог Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин, затверджених наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 26.03.2010 № 65).

Під час виконання працівниками органів ДФС трудових та професійних обов'язків, що пов'язані з використанням візуальних дисплейних терміналів (ВДТ), можливе виникнення негативного впливу на здоров'я ряду шкідливих факторів, що спричинюють:

- зорове і нервово-емоційне напруження;
- обмеженість загальної м'язової активності (гіподинамію) внаслідок вимушеної робочої пози при локальному напруженні верхніх кінцівок;
- комплекс фізичних факторів – шум, електростатичне поле, неіонізуюче та іонізуюче електромагнітне випромінювання.

Вимоги до працівників. До роботи оператора електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) допускаються особи, не молодші 18 років, які не мають медичних протипоказань і пройшли обов'язкові медичні огляди – попередній (під час оформлення на роботу) та періодичні (упродовж трудової діяльності – згідно з *Порядком проведення медичних оглядів працівників певних категорій* (затв. наказом МОЗ України від 21.05.2007 № 246), а також пройшли в установленому порядку інструктажі з охорони праці та пожежної безпеки).

Основні вимоги до виробничих приміщень. Вимоги щодо освітлення, оптимальних умов мікроклімату, ергономічних характеристик основних елементів робочого місця, рівнів шуму, вібрації, електромагнітного, ультрафіолетового та інфрачервоного

випромінювання, електростатичного поля викладено в *Державних санітарних правилах і нормах роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин* (затв. постановою головного державного санітарного лікаря України від 10.12.1998 № 7 (ДСанПіН 3.3.2-007-98)). Зокрема, забороняється розміщення робочих місць з ВДТ ЕОМ і персональних ЕОМ (ПЕОМ) у підвальних приміщеннях та на цокольних поверхах.

Освітлення. Приміщення для роботи з ВДТ повинні мати природне та штучне освітлення відповідно до СНиП II-4-79. Природне освітлення повинно здійснюватись через світлові прорізи (орієнтовані переважно на північ чи північний схід), що забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче ніж 1,5 %. Віконні прорізи приміщень для роботи з ВДТ мають бути обладнані регульованими пристроями (жалюзі, завіски, зовнішні козирки) для корегування рівня природного освітлення. Для підвищення ефективності використання штучного та природного освітлення під час внутрішнього оздоблення приміщень з ВДТ слід використовувати дифузно-відбивні матеріали з коефіцієнтами відбиття: для стелі – 0,7 ... 0,8, для стін – 0,5 ... 0,6.

Відповідно до норм ДСанПіН 3.3.2-007-98 штучне освітлення в приміщеннях з робочими місцями, обладнаними ВДТ ЕОМ та ПЕОМ, має здійснюватись системою загального рівномірного освітлення. У виробничих та адміністративно-громадських приміщеннях при роботі з документами допускається застосування системи комбінованого освітлення. Освітленість на поверхні робочого столу в зоні розміщення документів має становити 300–500 лк. Як джерело світла при штучному освітленні мають застосовуватися переважно люмінесцентні лампи типу ЛБ. Допускається застосування металогалогенних ламп потужністю 250 Вт та ламп розжарювання у світильниках місцевого освітлення.

Система загального освітлення має становити суцільні або переривчасті лінії світильників, розташовані збоку від робочих місць (переважно ліворуч), паралельно лінії зору працюючих.

Електробезпека будівель та приміщень, де розміщені робочі місця операторів, повинна відповідати вимогам *Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів* (НПАОП 40.1-1.21-98).

Заземлені конструкції, що знаходяться в приміщеннях, де розміщені робочі місця операторів (батареї опалення, водопровідні труби, кабелі із заземленим відкритим екраном), мають бути надійно захищені діелектричними щитками або сітками з метою недопущення потрапляння людини під напругу.

Пожежна безпека. Будівля та приміщення, де розміщені робочі місця, обладнані ЕОМ з ВДТ і ПП, повинні відповідати вимогам щодо пожежної безпеки (ДБН В.1.1.7-2002; ГОСТ 12.1.004-91 «ССБТ. Пожарная безопасность. Общие требования безопасности»; НАПБ А.01.001-2004).

Будівлі та приміщення, де розміщені робочі місця операторів, мають бути не нижче II ступеня вогнестійкості згідно з ДБН В.1.1.7-2002 та відповідно оснащені вогнегасниками, кількість яких визначається згідно з вимогами *Типових норм належності вогнегасників* НАПБ А.01.001-2004.

Приміщення, де розміщені робочі місця операторів ЕОМ, крім приміщень, у яких розміщені робочі місця операторів великих ЕОМ загального призначення (сервер), мають бути оснащені системою автоматичної пожежної сигналізації, відповідно до вимог (НАПБ Б.06.004-2005; ДБН В.2.5-13-98), з димовими пожежними сповіщувачами та переносними вуглекислотними вогнегасниками.

В інших приміщеннях допускається встановлювати теплові пожежні сповіщувачі.

Шум і вібрація. Будівлі та приміщення, де розміщені робочі місця операторів, повинні відповідати вимогам нормативно-технічної та експлуатаційної документації виробника ЕОМ з ВДТ і периферійних пристроїв (ПП), санітарних норм і правил, зазначених у ДСанПіН 3.3.2-007-98. Так, виробничі приміщення для роботи з ВДТ (операторські, диспетчерські) не повинні межувати з приміщеннями, в яких рівні шуму і вібрації перевищують допустимі значення (виробничі цехи, майстерні тощо) за СН 3223-85, СН 3044-84, ГР 2411-81, ГОСТ 12.1.003-83.

Рівні звукового тиску, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях, обладнаних ВДТ ЕОМ і ПЕОМ, мають відповідати вимогам СН 3223-85, ГОСТ 12.1.003-83, ГР 2411-81: для

роботи програмістів ЕОМ – не більше 50 дБА/дБАекв; оператори в залах обробки інформації – 65 дБА/дБАекв; у приміщеннях, де розташовані шумні агрегати ЕОМ – 75 дБА/дБАекв.

Для забезпечення допустимих рівнів шуму на робочих місцях слід застосовувати засоби звукопоглинання, вибір яких має обґрунтовуватись спеціальними інженерно-акустичними розрахунками.

Мікроклімат та загальні вимоги. Приміщення для роботи з ВДТ мають бути обладнані системами опалення, кондиціонування повітря або припливно-витяжною вентиляцією відповідно до СНиП 2.04.05-91. Нормовані параметри мікроклімату (табл. 5.1), іонного складу повітря (табл. 5.2), вмісту шкідливих речовин повинні відповідати вимогам СН 4088-86, СН 2152-80, ГОСТ 12.1.005-88, ГОСТ 12.1.007-76.

Таблиця 5.1

Норми мікроклімату для приміщень з ВДТ ЕОМ та ПЕОМ

Період року	Категорія робіт	Температура повітря, °С, не більше	Відносна вологість повітря, %	Швидкість руху повітря, м/с
холодний	Легка – 1а	22–24	40–60	0,1
	Легка – 1б	21–23	40–60	0,1
теплий	Легка – 1а	23–25	40–60	0,1
	Легка – 1б	22–24	40–60	0,2

Таблиця 5.2

Рівні іонізації повітря приміщень при роботі на ВДТ ЕОМ та ПЕОМ

Рівні	Число іонів в 1 см. куб. повітря	
	n+	n-
Мінімально необхідні	400	600
Оптимальні	1 500–3 000	3 000–5 000
Максимально допустимі	50 000	50 000

Забороняється для оздоблення інтер'єру приміщень ВДТ застосовувати полімерні матеріали (деревно-стружкові плити, шпалери, що миються, рулонні синтетичні матеріали, шаруватий

паперовий пластик тощо), що виділяють у повітря шкідливі хімічні речовини.

Для працівників, що використовують ВДТ, мають бути обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, а також кімната психологічного розвантаження. У кімнаті психологічного розвантаження передбачається встановлення пристроїв для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою (СНиП 2.09.04.-87).

Для всіх будівель і приміщень, де створено робочі місця операторів, визначається клас зони згідно з НПАОП 40.1-1.01-97. Відповідне позначення повинно бути нанесено на вхідних дверях кожного приміщення згідно з ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности».

Неприпустимим є розташування приміщень категорій А і Б, а також виробництв з мокрими технологічними процесами поряд з приміщеннями, де розташовуються ЕОМ з ВДТ і ПП, а також над ними чи під ними.

Площу та об'єм для одного робочого місця оператора ЕОМ визначають згідно з вимогами ДСанПіН 3.3.2-007-98, з розрахунку відповідно: для площі – не менше 6,0 кв. м; об'єму – не менше 20,0 куб. м.

Обов'язковою вимогою до організації робочих місць є забезпечення вільних проходів до засобів пожежогасіння.

Вимоги електробезпеки до монтажу та експлуатації ліній електромереж живлення ЕОМ з ВДТ і ПП. ЕОМ з ВДТ і ПП, інше устаткування (апарати управління, контрольно-вимірювальні прилади, світильники), електропроводи та кабелі за виконанням і ступенем захисту мають відповідати класу зони за НПАОП 40.1-1.01-97, а також забезпечуватись апаратурою для захисту від струму короткого замикання та за інших аварійних режимів.

Під час монтажу та експлуатації ліній електромережі необхідно повністю унеможливити виникнення електричного джерела загоряння внаслідок короткого замикання та перевантаження проводів, обмежувати застосування проводів з легкозаймистою ізоляцією і, за можливості, застосовувати негорючу ізоляцію.

У приміщенні, де одночасно експлуатуються понад п'ять ЕОМ з ВДТ і ПП, на помітному та доступному місці встановлюється аварійний резервний вимикач, який може повністю вимкнути електричне живлення приміщення, крім освітлення.

ЕОМ з ВДТ і ПП повинні підключатися до електромережі тільки за допомогою справних штепсельних з'єднань і електро-розеток заводського виготовлення. Не допускається підключати ЕОМ з ВДТ і ПП до звичайної двопровідної електромережі, зокрема – з використанням перехідних пристроїв.

Вимоги до ЕОМ з ВДТ і ПП. ЕОМ з ВДТ і ПП мають відповідати вимогам чинних в Україні стандартів і пройти державну санітарно-епідеміологічну експертизу згідно з *Порядком проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи* (затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.10.2000 № 247).

За способом захисту людини від ураження електричним струмом ЕОМ з ВДТ і ПП мають відповідати I класу захисту або мають бути заземлені відповідно до вимог НПАОП 40.1-1.32-01.

Рівень безпеки працівника при дії шкідливих факторів під час роботи ЕОМ з ВДТ і ПП визначається такими показниками:

- потужність поглиненої дози в повітрі за рахунок супутнього невикористовуваного рентгенівського випромінювання не повинна перевищувати $0,1 \text{ мкГр.год.}^{-1}$ на відстані 0,1 м від поверхні пристрою;
- напруженість електростатичного поля на робочих місцях (як у зоні екрана дисплея, так і на поверхнях обладнання, клавіатури, друкувального пристрою) не повинна перевищувати гранично допустимих значень за ГОСТ 12.1.045-84, СН 1757-77;
- допустима поверхнева щільність потоку енергії (інтенсивність потоку енергії) не повинна перевищувати: для електромагнітного поля 300 кГц...300 гГц – 10 Вт/м^2 ; електромагнітного поля оптичного діапазону в ультрафіолетовій частині спектру 280...320 нм – $0,01 \text{ Вт/м}^2$; електричного поля – 20 кВ/м.

Вимоги до організації робочого місця оператора ЕОМ. Організація робочого місця оператора повинна забезпечувати відповідність усіх елементів робочого місця та їх розташування

ергономічним вимогам ГОСТ 12.2.032-78 «ССБТ. Рабочее место при выполнении работ сидя. Общие эргономические требования», зокрема:

- відстань від екрана до очей оператора повинна становити 600–700 мм;
- розміщення принтера або іншого пристрою введення-виведення інформації на робочому місці має забезпечувати хорошу видимість екрана ВДТ, зручність ручного керування пристроєм введення-виведення інформації.

За потреби особливої концентрації уваги під час виконання робіт суміжні робочі місця операторів необхідно відділяти одне від одного перегородками висотою 1,5...2 м.

У разі використання матричних принтерів для гасіння вібрації та шуму необхідно підкладати вібраційні килимки.

Вимоги безпеки перед початком роботи з ЕОМ з ВДТ і ПП включають:

- обов'язковий щоденний огляд робочого місця щодо виявлення ознак пошкодження обладнання та інформування у разі необхідності безпосереднього керівника;
- регулювання освітленості на робочому місці (за відсутності зустрічного світла), виявлення та усунення відблисків на екрані ВДТ;
- перевірку правильності підключення обладнання ЕОМ до електромережі;
- очищення екрана ВДТ від пилу та інших забруднень;
- перевірку правильності організації робочого місця (відповідно до вимог *Примірної інструкції*) й за необхідності проведення відповідного корегування.

Для забезпечення вимог безпеки під час виконання робіт з ЕОМ з ВДТ і ПП оператор ЕОМ зобов'язаний:

- підтримувати порядок і чистоту на робочому місці;
- тримати відкритими всі вентиляційні отвори обладнання;
- негайно відключити ЕОМ з ВДТ і ПП від електричної мережі у разі виникнення аварійної ситуації.

Оператор ЕОМ повинен дотримуватися змінного режиму праці та відпочинку, регламентованих перерв у роботі, зокрема при 8-годинній денній робочій зміні:

- для розробників програм – тривалістю 15 хвилин через кожну годину роботи з ВДТ;
- для операторів ЕОМ з ВДТ і ПП – тривалістю 15 хвилин через кожні дві години роботи з ВДТ;
- для операторів комп'ютерного набору – тривалістю 10 хвилин, після кожної години роботи за ВДТ.

Під час регламентованих перерв рекомендується виконувати комплекси вправ для очей, рук, хребта, поліпшення мозкового кровообігу тощо.

Про виявлення несправності обладнання або інших факторів, які створюють загрозу для життя або здоров'я працівників, необхідно негайно інформувати свого безпосереднього керівника.

Не допускається:

- виконання ремонту та налагодження ЕОМ, ВДТ і ПП безпосередньо на робочому місці оператора ЕОМ;
- зберігання біля ЕОМ, ВДТ та ПП паперу, дискет, інших носіїв інформації, запасних блоків, деталей тощо, якщо вони не використовуються для поточної роботи;
- відключення захисних пристроїв, самочинні зміни в конструкції ЕОМ;
- використання ВДТ, у яких під час роботи з'являються нехарактерні сигнали, нестабільне зображення на екрані тощо;
- доторкання до задньої панелі системного блоку при включеному живленні;
- вимикання живлення під час виконання активного завдання;
- потрапляння вологи на поверхню системного блоку, монітора, клавіатури, дисководів, принтерів та інших пристроїв;
- вживання напоїв та їжі на робочому місці.

Вимоги безпеки після закінчення роботи з ЕОМ з ВДТ і ПП. Після закінчення роботи з використанням ЕОМ необхідно дотримуватися визначеної послідовності вимикання обладнання,

після чого потрібно оглянути і привести до належного стану робоче місце, а також виконати загальні санітарно-гігієнічні заходи (вмити з милом руки й обличчя).

Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях. Оператор ЕОМ зобов'язаний:

- у всіх випадках виявлення пошкодження проводів електричного живлення, несправності заземлення та інших пошкодженнях електрообладнання, виникненні запаху гарі, диму – негайно вимкнути електричне живлення і повідомити про аварійну ситуацію свого безпосереднього керівника й чергового електрика;
- при потраплянні людини під електричну напругу – негайно звільнити її від дії струму шляхом вимкнення електричного живлення, до прибуття лікаря надати потерпілому долікарську медичну допомогу;
- при будь-яких випадках порушень роботи технічного обладнання або програмного забезпечення негайно викликати представника технічної служби з питань експлуатації обчислювальної техніки;
- у випадку виникнення різі в очах, різкого погіршення зору, виникнення головного болю, больових відчуттів у пальцях та кистях рук, посилення серцебиття – негайно припинити роботу з використанням ЕОМ, повідомити про те, що сталося, свого безпосереднього керівника й звернутися до медичної установи;
- при загорянні обладнання негайно відключити його від електромережі, повідомити свого безпосереднього керівника, оперативного чергового, пожежну службу; вжити заходів щодо ліквідації вогню за допомогою вуглекислотного або порошкового вогнегасника.

Засоби індивідуального захисту оператора від травмонебезпечних випромінювань оптичного діапазону, спінових, електромагнітних та інших полів ЕОМ з ВДТ і ПП (визначені ДСанПіН 3.3.2.007-98): екранні фільтри, локальні світлофільтри (засоби індивідуального захисту очей) та інші засоби захисту, які пройшли випробування в акредитованих лабораторіях та отримали позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Профілактичні заходи для зниження нервово-емоційного напруження (ДСанПіН 3.3.2.007-98) ґрунтуються на проведенні сеансів психофізіологічного розвантаження з використанням деяких елементів методу аутогенного тренування. Основна увага при цьому приділяється набуванню й закріпленню навичок м'язового розслаблення (релаксації).

5.4. Вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду

Для забезпечення безпеки працівників під час здійснення митного контролю розроблено ряд *примірних інструкцій* з охорони праці у галузі за різними видами робіт, а саме:

- Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду автотранспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться (ПІ 9.7.00-014-1999).
- Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду залізничного транспорту та вантажів, що ним перевозяться (ПІ 9.7.00-015-1999).
- Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду повітряних суден та вантажів, що ними перевозяться (ПІ 9.7.00-016-1999).
- Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду морських, річкових транспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться (ПІ 9.7.00-095-2000).
- Примірна інструкція з охорони праці при експлуатації автотранспортних засобів у митних органах (ПІ 9.7.00-197-2002).
- Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду небезпечних вантажів (ПІ 9.7.00-198-2002).

Вказані *примірні інструкції* затверджені відповідними наказами Державної митної служби України та узгоджені з Комітетом з нагляду за охороною праці України й Національним науково-дослідним інститутом охорони праці. Структура вищезазначених *примірних інструкцій* відповідає нормативним вимогам до інструкцій і включає такі розділи, як: загальні положення; вимоги

безпеки перед початком роботи; вимоги безпеки під час виконання роботи; вимоги безпеки після закінчення роботи; вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

При розробленні внутрішніх *інструкцій з охорони праці*, що діють на об'єктах митного контролю, керуються вимогами вищезазначених *примірних інструкцій*, а також існуючими нормативними актами у галузі.

Розглянемо основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори впливу на працівників, що здійснюють митний огляд (відповідно до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджених наказом МОЗ № 248 від 08.04.2014 року) та їх можливі наслідки для здоров'я людини.

Фізичні фактори:

- наїзди автотранспорту, падіння працівників з висоти, падіння вантажів (деталей, агрегатів) на працівників – призводять до травмування працівників або загибелі;

- зниження температури повітря в холодний період року, підвищення вологості повітря, збільшення швидкості вітру – зумовлює переохолодження працівників, створення небезпечних ситуацій, що несуть загрозу для життя і здоров'я працівників;

- потужний потік повітря при наближенні до працюючих двигунів повітряних суден може призвести до травмування працівників;

- опромінення радіоактивними ізотопами приладу РІО-ЗМ (повітряні судна) призводить до погіршення самопочуття;

- вплив радіохвиль високої частоти при перебуванні працівників перед носовою частиною повітряного судна (під час включених посадкових вогнів) зумовлює погіршення самопочуття;

- дія електричного струму призводить до різного ступеня травмування людини або загибелі;

- механічна дія колючо-ріжучих предметів, що наявні у багажі, зумовлює травмування частин тіла.

Крім того, до фізичних факторів, що можуть діяти на працівників, які здійснюють митний огляд, належать: неіонізуючі електромагнітні поля та випромінювання (електростатичні поля, постійні магнітні поля, електричні та магнітні поля промислової частоти (50 Гц), електромагнітні випромінювання радіочастотного діапазону, електромагнітні випромінювання оптичного діапазону, зокрема лазерне та ультрафіолетове), іонізуючі випромінювання; виробничий шум, вібрація (локальна, загальна).

Хімічні фактори:

- витік (розлив) їдких, отруйних речовин під час митного огляду небезпечних речовин – призводить до отруєння та погіршення стану здоров'я;

- високий вміст шкідливих газів у повітрі внаслідок роботи двигунів внутрішнього згоряння (особливо за підвищеної температури в літній період року) – зумовлює погіршення стану здоров'я;

Біологічні фактори

- контактування з біологічними об'єктами може спричинити погіршення стану здоров'я, зараження працівників інфекційними хворобами.

Під час проведення митного контролю на працівників чинять вплив такі *фактори трудового процесу*, як важкість та напруженість праці.

Для запобігання негативним наслідкам впливу небезпечних факторів працівники, які проводять митний огляд, повинні знати і виконувати вимоги, встановлені для певних видів робіт, зокрема:

- вимоги чинних нормативних документів з охорони праці (правил, інструкцій, положень, посадових інструкцій, технологічної документації), що регламентують безпеку проведення митного огляду;

- вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці;

- визначені маршрути руху до місця проведення робіт;

- наявність небезпечних та шкідливих факторів на маршрутах пересування та в місцях проведення митного огляду, заходи щодо попередження їх негативного впливу на працівників;

- значення попереджувальних, сигнальних знаків та написів, розміток напрямків руху;
- вимоги пожежної безпеки та правила застосування первинних засобів пожежогасіння;
- порядок надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків;
- порядок використання засобів колективного та індивідуального захисту;
- вимоги особистої гігієни.

У таблиці 5.3 наведено вимоги з охорони праці, які є загальними для різних видів митного огляду.

Таблиця 5.3

Загальні положення з охорони праці при проведенні митного огляду викладені в Примірних інструкціях

Розділ		Зміст вимог
1. Загальні положення	Загальні відомості про вимоги до об'єкта, характеристика технологічного процесу та обладнання	– розташування зон (об'єктів) митного огляду та маршрути руху працівників на території підприємств (організацій) визначаються розпорядчими документами митних органів; – технічні засоби контролю (ТЗК): вимірювальні прилади, щупи, електричні ліхтарі, дзеркала та ін., що застосовуються при митному огляді, повинні бути перевірені; – використання ТЗК дозволяється за умови відповідності їх технічного стану вимогам безпеки
	Умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи	– проходження медичного огляду; – проведення інструктажу з охорони праці у встановленому порядку; – знання місця знаходження засобів сигналізації, пожежогасіння, та вміння їх використовувати; – наявність документально визначених маршрутів руху
	Перелік видів засобів індивідуального (ЗІЗ) та колективного захисту	– захисні окуляри (ГОСТ 12.4.153-85); респіратори або протигazi (ГОСТ 12.4.041-89); рукавиці гумові (ГОСТ 12.4.010-75); костюми або комбінезони бавовняні (ГОСТ 12.4.099-80, ГОСТ 12.4.100-80); захисні каски (ГОСТ 12.4.087-84); – засоби пожежогасіння; засоби надання першої медичної допомоги

Розділ 2	Вимоги безпеки перед початком роботи	Інспектор митної служби повинен: – отримати від старшого по зміні завдання з визначенням місця проведення робіт та маршрутів руху; – з'ясувати у старшого по зміні питання про наявність небезпечних та шкідливих факторів на маршруті та місці проведення робіт, а також про наявність небезпечних предметів та шкідливих речовин, що можуть призвести до травмування чи іншого ушкодження здоров'я; – підготувати необхідний інструмент, технічні засоби контролю, ЗІЗ, засоби зв'язку; – доповісти старшому по зміні про виявлені недоліки з охорони праці та з'ясувати у нього всі незрозумілі питання щодо безпеки проведення митного огляду; – пересвідчитися в наявності первинних засобів пожежогасіння; – ознайомитися із записами попередньої зміни щодо питань охорони праці в журналі передачі зміни (оперативному журналі)
Розділ 3	Вимоги безпеки під час виконання робіт	Перелік вимог безпеки залежить від виду та об'єкта митного контролю і включає такі відомості: – вимоги до маркування небезпечних матеріалів, умов їх пакування, перевезення, порядку огляду; – загальні вимоги при пересуванні, проведенні митного контролю та їх особливості за різних метеорологічних умов; – порядок дій у разі виявлення небезпечних речовин; – порядок дій при огляді різних видів вантажів та пересувних засобів для їх перевезення (вагонів, цистерн, хоперів, платформ); – порядок дій у разі нещасного випадку
Розділ 4	Вимоги безпеки після закінчення роботи	Після закінчення роботи необхідно: – відключити обладнання та прилади від електромережі; – встановити на постійні місця огорожі, дорожні знаки та ін., якщо вони переміщалися під час проведення робіт; – технічні засоби контролю очистити від забруднення та здати старшому по зміні; – зробити запис у журналі передачі зміни (чи іншому оперативному документі) та доповісти старшому по зміні про стан безпеки праці при проведенні митного огляду протягом зміни; – здійснити заходи особистої гігієни: помити руки, обличчя, за необхідності – прийняти душ

Розділ 5	Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях	– кожен працівник митного органу повинен особисто вжити заходи щодо усунення ситуації, яка створює загрозу його життю чи здоров'ю, життю чи здоров'ю людей, які його оточують, або навколишньому середовищу, та повідомити про небезпеку старшого по зміні (чи іншу посадову особу); – якщо аварія сталася при використанні обладнання, машин, механізмів, агрегатів, то необхідно залишити небезпечну зону і повідомити про це їх власника. Заходи безпеки, усунення аварії та її наслідків здійснює власник обладнання; – у разі аварій, пов'язаних з пошкодженням пакування та поширенням небезпечних, отруйних або інфекційних речовин, потрібно негайно повідомити старшого по зміні та санітарно-епідеміологічну службу (СЕС), загородити небезпечну зону та заборонити доступ до неї, виконувати вказівки фахівців СЕС; – у випадках проливання бензину, антифризу, гальмівних рідин, нафти, місця розливу необхідно засипати піском або тирсою, після чого зібрати суміш у металеві ящики з кришками та повідомити про випадок чергову службу; – при виникненні пожежі слід повідомити чергового, викликати пожежну команду і діяти згідно з інструкцією з пожежної безпеки; – у разі виявлення обриву проводів контактної мережі чи лінії електропередач, а також звисання з проводів сторонніх предметів необхідно огородити небезпечне місце та вжити заходів, що виключають можливість наближення людей на відстань ближче 10 м до місця аварії; – у разі нещасних випадків або раптових захворювань потрібно негайно повідомити старшого по зміні, викликати лікаря та надати потерпілому першу медичну допомогу; – про аварію, нещасний випадок та про заходи, яких вжито для їх усунення, потрібно терміново інформувати старшого по зміні та чергового
----------	--------------------------------------	---

Забороняється:

- визначати на смак та запах такі підозрілі речовини, що знаходяться під підозрою, як наркотики або хімікати;

- перевіряти роботу розібраних електроприладів і механізмів, що підключені до електромережі;
- розливати легкозаймисті рідини;
- торкатися виявлених вибухових пристроїв;
- проводити огляд транспорту, який перебуває на підйомних механізмах (домкратах, підйомниках тощо);
- перебувати в небезпечній зоні при проведенні вантажно-розвантажувальних робіт (під стрілою та піднятим вантажем);
- стояти поруч зі складеним у штабель вантажем, закріплення якого не здійснено;
- підходити на відстань ближче 2 м до механізмів, що працюють (транспортерів, штабелеукладачів та інших);
- торкатися відкритих рухомих частин обладнання.

З метою запобігання вибухо- та пожежонебезпечним ситуаціям, отруєнню та травмуванню людей під час огляду вантажів дозволяється користуватися тільки справними та перевіреними засобами технічного контролю, електричними приладами й оснащенням (розетками, вимикачами та ін.). Огляд приладів, що працюють як пружинно-виштовхувальні механізми, дозволяється тільки після попередньої консультації з фахівцями.

У разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного походження необхідно:

- негайно повідомити керівництво;
- оповістити про подію особовий склад та людей, що працюють поруч;
- забезпечити евакуацію особового складу в безпечну зону;
- організувати допомогу постраждалим та викликати відповідні служби;
- здійснити можливі заходи щодо її ліквідації;
- доповісти керівництву митної установи про причини надзвичайної ситуації та заходи, яких вжито для усунення.

Крім вищезазначеного, залежно від виду митного огляду встановлюються правила безпеки працівників з урахуванням специфічних умов виконання робіт.

Вимоги безпеки при проведенні митного огляду автотранспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться (ПІ 9.7.00 – 014 – 1999). Безпека праці працівників при проведенні митного огляду залежить від повноти здійснення організаційних заходів щодо безпеки об'єкта, зокрема: наявності розмітки, огорожень, упорядкування та освітлення території, а також заходів пожежної безпеки.

► Зокрема, автомобілі-цистерни для перевезення пально-мастильних, горючих та легкозаймистих речовин повинні стояти на спеціально виділених площадках. Відстань від інших площадок, будівель, споруд та між автомобілями-цистернами повинна бути не менше 12 м. На всіх автомобілях, поставлених на стоянку для митного огляду, повинно бути вимкнене запалювання. Автомобілі повинні бути загальмовані стоянковим гальмом, а під колеса підкладені упори.

Під час митного огляду автотранспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться, відбувається пересування працівників, що вимагає дотримання вимог безпеки, пов'язаних з дорожнім рухом та проведенням організаційних процедур. Тому ряд вимог з охорони праці стосується саме безпеки руху працівників. Зокрема:

- під час дощу, снігу, ожеледиці необхідно бути обережним при вході (виході) до кабіни автомобіля, у причіп тощо;
- наближатися до автотранспортних засобів можна лише після повної їх зупинки;
- швидкість руху автотранспорту по території митної зони не повинна перевищувати 10 км/год, а в приміщеннях – 5 км/год;
- в'їзд (виїзд) на місце огляду здійснюється з дозволу та під наглядом відповідальної особи – інспектора (керівника дільниці).

Під час організації митного огляду необхідно дотримуватися ряду вимог, що попереджають травмування працівників:

- користуватися спеціальними помостами, естакадами, площадками або інвентарними драбинами;
- переносити інструмент та технічні засоби контролю в спеціальній сумці зі шлейкою, що одягається через плече;
- зливати паливо дозволяється в спеціально відведених місцях, де виключена можливість його спалахування;

- виконання огляду цистерн, баків та інших ємностей з-під небезпечних вантажів дозволяється тільки після проведення цільового інструктажу та оформлення наряду-допуску;

- тара з небезпечними вантажами (вибуховими, отруйними, легкозаймистими, їдкими, радіоактивними речовинами) повинна мати попереджувальне маркування про ступінь небезпеки (відповідне маркування передбачене правилами транспортування небезпечних вантажів);

- проводити огляд небезпечних вантажів дозволяється лише після отримання повної інформації щодо характеру можливої небезпеки та дотримання відповідних вимог безпеки, зазначених у технологічних схемах митного оформлення вантажів, та використання необхідних засобів індивідуального захисту;

- у разі виникнення підозри про порушення герметичності газової системи (запах газу, характерний звук) під час огляду газобалонних транспортних засобів, митний огляд необхідно припинити до усунення несправностей власником автотранспорту;

- огляд двигунів, приладів, електрообладнання дозволяється проводити тільки після провітрювання протягом 3 хв простору під капотом, відсіку для балонів (в автобусах), багажного відділення (у легкових автомобілях).

Митний огляд припиняється (про що доповідається старшому по зміні) у випадку:

- виявлення небезпечних вантажів, які не мають супровідних документів;

- виявлення пошкодженої тари, розлитих або розсипаних небезпечних речовин, пошкоджених балонів з газом або отруйними речовинами – до усунення відповідною транспортною організацією недоліків за межами зони митного контролю.

Вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду залізничного транспорту та вантажів, що ним перевозяться, визначено Примірною інструкцією з охорони праці при проведенні митного огляду залізничного транспорту та вантажів, що ним перевозяться (ПІ 9.7.00-015-1999).

Працівники, які проводять митний огляд, зобов'язані знати:

- небезпечні та шкідливі фактори на маршрутах пересування та в місцях проведення митного огляду;
- значення попереджувальних, сигнальних знаків та написів, розміток напрямків руху;
- систему звукової та візуальної сигналізації, що діє на залізниці (станції, місці проведення робіт), та значення сигналів.

Вимоги безпеки під час виконання митного огляду залізничного транспорту та вантажів, що ним перевозяться, можна умовно поділити на такі, що формують безпеку руху працівників до об'єкта перевірки, а також ті, що стосуються безпеки працівника безпосередньо під час митного огляду зазначеного об'єкта.

► Окремі вимоги щодо безпеки руху працівників до об'єкта перевірки:

- При перебуванні (виконанні робіт) в зоні, де проходять залізничні колії, необхідно бути уважним, стежити за пересуванням рухомого складу, за сигналами світлофорів, положеннями стрілочних переводів, звуковими і ручними сигналами та дотримуватися їх вимог. Особливу пильність і обережність необхідно виявляти в темний час доби, за несприятливих метеорологічних умов середовища: сильному тумані, зливі, снігопаді, хуртовині, які погіршують видимість рухомого складу, що наближається.

- Під час руху до об'єкта потрібно проходити вздовж залізничної колії по її узбіччю на відстані не менше 2 м до найближчої рейки, або по середині найбільш широкої міжколії. При цьому потрібно звертати увагу на граничні стовпці, водовід, кабельні стояки та муфти, електроприводи стрілочних переводів, коробки дросель-трансформаторів та інші прилади й оснащення.

- У разі необхідності переходу колії, зайнятої рухомих складом, необхідно користуватися перехідними площадками вагонів. Забороняється здійснювати прохід під вагонами та по автозчепам. Перед тим як скористатися перехідною площадкою, необхідно переконатися у справності поручнів і підніжок, а також настилу площадки. Перш ніж зійти з перехідної площадки, необхідно переконатись у відсутності на сусідній колії рухомого складу, що наближається, та відсутності на міжколії (у місці сходу) канав і сторонніх предметів.

- Переходити через колію поблизу рухомого складу, що стоїть, допускається на відстані не менше 5 м від автозчепу крайнього вагона (локомотива), а між розчепленими вагонами – за умови відстані між їх автозчепами – не менше 10 м. При цьому необхідно бути обережним і пам'ятати про можливість пересування по сусідній колії рухомого складу.

- Працівнику, що перебуває біля колії, по якій пересувається рухомий состав, необхідно відійти в спеціально відведене місце (острівок безпеки) або на узбіччя колії. Мінімальна відстань від працівника до крайньої рейки колії має бути не менше 2,5 м. Стояти необхідно обличчям до рухомого составу. Ні за яких обставин не дозволяється перебігати колії перед рухомих составом.

Вимоги безпеки при митному огляді об'єкта перевірки.

Починати митний огляд рухомого составу дозволяється тільки при повній його готовності до відправки та в присутності начальника або бригадира поїзда.

Огляд вагонів необхідно проводити в присутності провідника. Перед початком огляду ручної поклажі та багажу пасажирів необхідно через опитування з'ясувати наявність колючих і ріжучих предметів, що можуть призвести до травмування.

Огляд електроприладів та місць, де проходять електромережі, проводиться в присутності провідника або електромеханіка з дотриманням вимог електробезпеки. Електрощити повинен відкривати електромеханік або провідник. Під час огляду місць, де проходять електромережі, слід використовувати тільки інвентарні технічні засоби контролю, що пройшли перевірку та випробування.

Митний огляд локомотивів проводиться тільки в присутності члена локомотивної бригади за умови зупинки двигуна і нахиленого пантографа.

Відкриття шаф, кришок, частковий демонтаж механізмів здійснюється членами локомотивної бригади.

Під час митного огляду вагонів, цистерн та контейнерів з вантажем необхідно дотримуватися таких вимог безпеки:

- під час проведення вантажно-розвантажувальних робіт необхідно перебувати за межами небезпечної зони;

- під час відкриття вагонів та контейнерів потрібно перебувати на безпечній відстані (не ближче 5 м) від дверей, що відкриваються;

- використовувати перевірені технічні засоби контролю;

- огляд приладів, які діють як пружинно-виштовхувальні механізми, та інших, що можуть призвести до травмування, здійснювати після консультації з працівниками відділу технічних засобів контролю;

– якщо виявлено вибухові пристрої, не слід до них доторкатися.

У випадку виявлення під час митного огляду небезпечного вантажу, про який раніше не було заявлено, а саме – пошкодженої тари з їдкими, отруйними, інфекційними речовинами, митний огляд необхідно припинити, доповісти старшому по зміні та вжити запобіжних заходів згідно з вказівками технологічних схем митного оформлення вантажів. Робота припиняється також при землетрусах, підтопленнях, пожежах та інших надзвичайних ситуаціях.

Під час митного огляду сипучих вантажів, що перевозяться в спеціальних вагонах-хоперах, хоперах-дозаторах тощо, обладнаних пневматичною системою розвантаження, огляд потрібно здійснювати зі спеціально обладнаної площадки (естакади) при підключеній системі розвантажування.

Забороняється:

- торкатися до відкритих частин електричного устаткування рухомого состава;
- наближатися до контактної електромережі на відстань ближче 2 м; підійматися на вагони, цистерни, контейнери тощо, що розміщені під контактною мережею; виконувати будь-які роботи, при яких працівники або використововувані ними механізми (пристрої) перебувають на відстані менше 2 м до контактної мережі;
- підійматися на площадки вагонів та зістрибувати з них у разі руху поїзду, перескакувати та переходити з одного вагона в інший, якщо вони не обладнані безпечними переходами.

Вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду повітряних суден та вантажів, що ними перевозяться, визначено у Примірній інструкції з охорони праці (ПІ 9.7.00 – 016 – 1999). Митний огляд може здійснюватися на борту повітряного судна, на майданчиках, в приміщеннях аеропорту, в приміщеннях складів та в інших, визначених митним органом, місцях. Розташування зон митного огляду та маршрути руху працівників, які здійснюють митний огляд, на території підприємств, організацій виз-

начається розпорядчими документами митних органів з урахуванням вимог безпеки та доводяться до відома працівників.

Вимоги безпеки під час виконання митного огляду повітряних суден та вантажів, що ними перевозяться, можна умовно поділити на такі, що формують безпеку руху працівників до відповідного об'єкта перевірки, а також ті, що стосуються безпеки працівника безпосередньо під час митного огляду об'єкта.

При перебуванні в зоні, де рухається транспорт (на території аеродрому, в складських приміщеннях, інших місцях), потрібно бути уважним, стежити за пересуванням транспорту, ходити тільки у визначених для руху пішоходів місцях, виконувати вимоги Правил дорожнього руху. Пересуватися необхідно тільки транспортними засобами, які призначені для перевезення людей. Під час прямування до стоянки літака забороняється стояти в отворі відчинених дверей автобуса. Крім того, забороняється заходити в автобус і виходити з нього під час руху.

Для забезпечення безпеки під час митного контролю працівники повинні дотримуватися наступних правил з охорони праці:

- під час знаходження поблизу повітряного судна не дозволяється стояти перед його носовою частиною, якщо горять посадкові вогні, що свідчить про перевірку радіолокаційної системи;
- підіймаючись чи спускаючись по трапу, необхідно бути обережним і триматися за поручень. Не дозволяється користуватися несправним трапом, трапом без опор чи покритим снігом, льодом, мастилами;
- наближатися до повітряного судна дозволяється за умови повної зупинки його двигунів (при робочих двигунах необхідно перебувати на відстані не ближче 50 м);
- не дозволяється стояти ближче 1 м до правого боку носової частини повітряного судна, щоб уникнути опромінення радіоактивними ізотопами (що входять до конструкції приладу РІО-3М);

- під час виконання робіт на висоті понад 1 м необхідно застосовувати спеціальні помости, естакади, площадки або інвентарні драбини.

Крім того, з метою уникнення нещасних випадків працівникам митної служби забороняється заходити на території, обмежені огорожами, заборонними знаками або попереджувальними щитами.

Примірна інструкція з охорони праці при проведенні митного огляду морських, річкових транспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться (ПІ 9.7.00 – 095 – 2000), поширюється на всіх працівників митних органів України, які здійснюють митний огляд морських, річкових транспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться. Митний огляд може здійснюватися на борту морського, річкового транспортного засобу, на площадках, у приміщеннях та в інших визначених митним органом місцях. Розташування зон митного огляду та маршрути руху працівників, які здійснюють митний огляд в акваторії порту, та території підприємств, організацій визначаються розпорядчими документами митних органів з урахуванням вимог безпеки та доводяться до відома працівників. До ЗІЗ працівників під час митного огляду, крім вищезазначених в таблиці 5.3, також належать жилети рятувальні, страхувальні канати, страхувальні пояси, костюми або комбінезони бавовняні, захисні каски.

До вимог безпеки в аварійних ситуаціях, окрім загальних для різних видів митного огляду, включають наступне:

- при поривах трубопроводів і витіканні в приміщення (трюм, машинне відділення та інш.) палих, шкідливих, отруйних речовин, речовин із високою температурою, протіканні в приміщення забортної води потрібно негайно залишити приміщення та повідомити про це вахтового матроса чи іншу керівну особу команди судна;

- при падінні людини за борт судна негайно подати команду «людина за бортом» і кинути рятувальний круг людині, яка впала.

При перебуванні в зоні, де рухаються транспортні засоби (на території порту, в місцях проведення митного огляду вантажів, у

складських приміщеннях), необхідно бути уважним, стежити за пересуванням транспорту, ходити тільки у визначених для пішохідів місцях, виконувати вимоги Правил дорожнього руху. Під час руху територією порту чи до місць проведення митного контролю необхідно дотримуватися таких вимог:

- при перебуванні (виконанні робіт) в зоні, де проходять залізничні колії, необхідно бути уважним, стежити за пересуванням залізничного транспорту, за сигналами світлофорів, звуковими та ручними сигналами і дотримуватись їх вимог;
- при знаходженні на території (на судні), де проводяться навантажувально-розвантажувальні операції кранами, працівники повинні використовувати захисні каски і не заходити в небезпечну зону, яка має бути означена.

Перед відправкою працівників для митного огляду судна, що стоїть на рейді, працівники повинні отримувати інструктаж від керівника робіт.

Під час прямування до суден, що перебувають на рейді, та в зворотному напрямку необхідно користуватися катерами та шлюпками, призначеними і обладнаними для перевезення людей згідно з діючими вимогами. У темний період доби шторм-трап повинен бути освітлений згідно з чинними нормами (не менше 20 люкс). Трапи та перехідні містки повинні бути справними і оснащеними поручнями. Під трапом або перехідним містком повинна бути встановлена захисна сітка. Місця установки трапів або перехідних містків повинні бути оснащені рятувальними кругами.

Перед початком митного огляду судна особовий склад, що буде його проводити, отримує від капітана або уповноваженої ним особи інформацію (інструктаж) про перелік закритих та напівзакритих приміщень, а також приміщень із шкідливими або небезпечними умовами праці. Митний огляд таких приміщень проводиться не менше як двома працівниками. Митний огляд усіх приміщень здійснюється в присутності члена команди судна.

До особливих вимог щодо дотримання правил безпеки під час митного огляду належать наступні:

– під час митного огляду палубного вантажу необхідно користуватися спеціально передбаченими для руху людей проходами або перехідними містками з поручнями;

– відкриття трюмів, люків, приміщень, шаф, огорож обладнання, механізмів для проведення митного огляду здійснюється фахівцями судна;

– при опусканні в трюм чи інші подібні приміщення необхідно користуватися трюмними трапами або переносними трапами з поручнями.

Митний огляд важкодоступних приміщень (відсіків, цистерн, міждонних просторів) необхідно виконувати тільки за умови дотримання таких вимог:

– митний огляд здійснюється не менше ніж двома працівниками, один з яких здійснює контроль за виконанням робіт і перебуває біля входу в приміщення;

– працівник перед проведенням митного огляду вищеозначених приміщень надіває запобіжний пояс зі страхувальним канатом достатньої довжини, вільний кінець якого під час проведення митного огляду тримає працівник, який знаходиться ззовні;

– виконання робіт необхідно проводити з використанням засобів індивідуального захисту органів дихання, зору та шкіри;

– працівник, який забезпечує контроль за проведенням митного огляду постійно підтримує зв'язок з колегою, який працює у приміщенні, за допомогою установлених сигналів і не залишає місце контролю до закінчення роботи;

– у разі виникнення небезпеки або нещасних випадків з працівниками в приміщенні контролюючий повинен негайно здійснити заходи з евакуації потерпілого (потерпілих) з приміщення і надати необхідну допомогу.

Під час проведення митного огляду приміщень необхідно дотримуватися вимог щодо наявності в них освітлення згідно з нормами (не менше 20 люкс).

З метою запобігання електротравмування працівників митний огляд акумуляторних приміщень, розподільних електрощитів, а також інших місць та пристроїв, що перебувають під напругою, проводиться тільки в присутності та за допомогою фахівців

команди судна за умови зняття з відповідних пристроїв електричної напруги та перевірки її відсутності. Відключення електричного струму, відкривання електрощитів, перевірка відсутності електричної напруги здійснюється фахівцем суднової команди.

Нижче наведено вимоги щодо окремих місць митного огляду вантажів.

- Митний огляд трюмів з вантажами, здатними поглинати кисень (зерно, ліс, металева стружка), а також зі шкідливими речовинами (небезпечними вантажами) дозволяється проводити тільки після їх провітрювання із застосуванням ЗІЗ працівників.

- Митний огляд машинного відділення здійснюється після зупинки машин, робота яких не є необхідною умовою для функціонування основних механізмів судна, що забезпечують його функціонування, та в присутності й за допомогою фахівців команди судна.

- Митний огляд посудин, що працюють під тиском, здійснюється тільки в присутності члена екіпажу, який відповідає за їх безпечну експлуатацію.

- Під час митного огляду суден, що транспортують нафтопродукти (ємкості з нафтопродуктами тощо), слід використовувати спеціальне взуття (з добре приклеєними або прошитими підошвами), вибухобезпечні ліхтарі та інструменти, що унеможливають утворення іскри внаслідок удару. У разі грозової погоди огляд таких суден не проводиться.

- При необхідності проведення митного огляду за бортом судна, на забортній підвісці працівник митної установи повинен бути одягнений у рятувальний жилет зі страхувальним тросиком, закріпленим за міцні конструкції судна. Заходи безпеки в таких випадках здійснюються командою судна під контролем керівника робіт митного органу.

Для запобігання пожежам на території та в приміщеннях порту, митниці, плавзасобів працівники повинні дотримуватися правил пожежної безпеки, визначених інструкціями з пожежної безпеки.

Для запобігання виникненню нещасних випадків під час митного огляду забороняється підходити на відстань ближче 2 м до механізмів, що працюють (швартових, шлюпочних, якірних механізмів, транспортерів, штабелерів та інших), та натягнутих тросів; ставати в петлі тросів та канатів; користуватися несправними трапами та містками, покритими снігом, льодом, мастилами; ходити по палубі, долівкою приміщень, східцями трапів і таке інше, з яких не прибрані сніг, лід, мастила тощо; палити під час проведення митного огляду.

Таким чином, виконання зазначених вимог дозволить забезпечити працівників митних органів ДФС від нещасних випадків при виконанні службових обов'язків.

Вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду небезпечних вантажів. Для забезпечення безпечних умов праці працівників митних органів при огляді небезпечних вантажів розроблено *Примірну інструкцію з охорони праці при проведенні митного огляду небезпечних вантажів (ПІ 9.7.00-198-2002)*.

Митний огляд можуть проводити тільки працівники, які мають відповідну підготовку за фахом, пройшли медичний огляд, інструктаж і навчання з питань охорони праці у встановленому порядку.

► Працівники, що здійснюють митний огляд, зобов'язані знати й виконувати вимоги інструкції залежно від виду транспортного засобу, яким перевозиться вантаж, а саме: вимоги примірних інструкцій при проведенні митного огляду автотранспортних засобів (ПІ 9.7.00-014-1999), залізничного транспорту (ПІ 9.7.00-015-1999), повітряних суден (ПІ 9.7.00-016-1999), морських та річкових транспортних засобів (ПІ 9.7.00-095-2000), а також вміти користуватися засобами колективного та індивідуального захисту, дотримуватися правил особистої гігієни та внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці.

Під час здійснення митного огляду небезпечних вантажів необхідно враховувати особливості небезпечних факторів. За природою та механізмом дії небезпечні речовини поділяються на класи, наведені в таблиці 5.4.

Під час ознайомлення з необхідними для митного контролю документами, які подані підприємством, що переміщує через митний контроль України небезпечні вантажі, працівники митниці

повинні з'ясувати клас небезпеки вантажу, а також особливості хімічної (біологічної) дії зазначених речовин у разі витікання (розсипання) з пошкодженої тари. Особливу увагу слід звернути на відповідність тари (упаковки), в якій наявні небезпечні вантажі, вимогам, що передбачені стандартами та технічними умовами на дану продукцію.

Таблиця 5.4

**Загальна характеристика вантажів відповідно
до класу їх небезпечності**

Клас небезпечності речовини	Характеристика вантажів та їх властивостей
1	Вибухові речовини, які за своїми властивостями можуть вибухати, а також устрої, що містять вибухові речовини і засоби підривання, що призначені для провадження піротехічного ефекта
2	Гази стиснені, зріджені і розчинені під тиском. Загальною небезпечною властивістю речовин даного класу є швидке збільшення тиску при підвищенні температури, що може визивати ушкодження посудин і призвести до вибуху ємності з газом
3	Легкозаймисті рідини, суміші рідин, а також рідини, що містять тверді речовини в розчині або суспензії, які виділяють легкозаймисті пари (що мають температуру спалаху в закритій посудині 61° С і нижче). Основною небезпекою речовин цього класу є здатність виділяти пар, що займається від короткочасної дії джерела запалювання (відкритого вогню, іскри, електричного розряду) і утворення з повітрям вибухонебезпечних сумішей. Пари зазначених рідин можуть виявляти наркотичну дію. Більшість рідин і їх пари є високотоксичними речовинами
4	Легкозаймисті тверді речовини, самозаймисті речовини і речовини, що виділяють займисті гази при взаємодії з водою. Речовини і матеріали даного класу здатні легко займатися від зовнішніх джерел запалювання, при взаємодії з водою або вологою повітря, від спонтанних хімічних реакцій, а також під час нагрівання
5	Речовини, що окислюють, і органічні пероксиди. Речовини даного класу виділяють кисень, у результаті чого вони зумовлюють самозаймання горючих речовин, сприяють їх горінню, збільшують інтенсивність пожежі або утворюють з іншими речовинами вибухові суміші
6	Отруйні й інфекційні речовини. Речовини даного класу здатні призводити до отруєння або захворювання при потраплянні усе-

	редину, контакту зі шкірою або при вдиханні
7	Радіоактивні речовини з питомою активністю понад 0,002 мкКі/г. Основною небезпекою цих речовин є їх здатність опромінювати як живі тканини й організми, так і матеріали
8	Їдкі і (або) корозійні речовини. Основною небезпекою речовин є їх здатність ушкоджувати живу тканину і діяти руйнівню на різні матеріали
9	Інші небезпечні речовини, що не належать до класів 1–8

Митний огляд необхідно здійснювати тільки в присутності представника підприємства, яке переміщує пред'явлені вантажі. Безпосередньо перед початком проведення митного огляду небезпечного вантажу необхідно впевнитися в його герметичному пакуванні, особливо за умови, якщо небезпечні вантажі:

- виділяють легкозаймисті, отруйні, їдкі, корозійні газоподібні сполуки;
- набувають вибухових властивостей при висушуванні (зменшенні вмісту води у продукті);
- здатні взаємодіяти з повітрям і водою (вологою) з утворенням небезпечних речовин;
- здатні до окислення.

Небезпечні вантажі, що розміщені в скляній тарі, повинні бути упаковані в міцні ящики (дерев'яні, полімерні, металеві) з заповненням вільного простору відповідними негорючими поглинаючими матеріалами).

Небезпечні вантажі в металевих або полімерних банках, бідонах і каністрах повинні бути додатково упаковані в дерев'яні ящики або обрешетування.

На вантажних місцях з небезпечними вантажами має бути нанесено транспортне маркування, що характеризує вид і ступінь небезпеки вантажу і містить:

- знаки небезпеки;
- найменування вантажу;
- класифікаційний шифр;
- номер ООН (чотиризначний цифровий ідентифікаційний номер, наданий небезпечному вантажу або групі подібних за властивостями небезпечних вантажів на основі Рекомендацій Комі-

тету експертів Організації Об'єднаних Націй з перевезення небезпечних вантажів).

Огляд небезпечних вантажів слід проводити з дотриманням вимог безпеки, зазначених у технологічних схемах митного оформлення вантажів, та використанням відповідних засобів індивідуального захисту.

Якщо під час митного огляду виявлено небезпечний вантаж, про який раніше не було заявлено, пошкоджену тару з небезпечним вантажем, то митний огляд необхідно припинити, доповісти про це старшому по зміні та вжити запобіжних заходів згідно з вимогами технологічних схем митного оформлення вантажів.

У разі виявлення підозрілих вкладень (речовин) у поштових відправленнях чи ручній поклажі митний огляд припиняється до отримання від власника (перевізника) висновку відповідного органу, що характеризує підозрілий предмет (речовину) щодо небезпечності (шкідливості) його дії.

При проведенні митного огляду забороняється палити та користуватися відкритим вогнем.

До спеціальних вимог безпеки після закінчення роботи слід віднести обов'язкові заходи особистої санітарної гігієни, а також очищення (дезінфекцію) ЗІЗ за спеціальним технологічним регламентом.

Ознаками можливих аварійних ситуацій під час митного огляду небезпечних вантажів можуть бути:

- порушення цілісності упаковки небезпечного вантажу;
- порушення герметичності тари небезпечних вантажів, що виділяють легкозаймисті, отруйні, їдкі, корозійні газоподібні речовини;
- проливання шкідливих та небезпечних речовин;
- підвищення температури, яке може призвести до ушкодження посудин зі стисненим, зрідженим або розчиненим газом із загрозою вибуху;
- можливість вибуху самих вибухових речовин.

У разі виникнення (виявлення) аварійної ситуації з небезпечним вантажем необхідно:

- призупинити митний огляд і повідомити про це власника (перевізника) вантажу, а також повідомити про це керівництво;
- оповістити про подію особовий склад та працюючих поруч; забезпечити евакуацію особового складу в безпечну зону;
- організувати (за можливості) вивезення небезпечного вантажу у спеціально відведене місце за межами зони митного огляду;
- організувати допомогу потерпілим та викликати відповідні служби;
- здійснити можливі заходи з нейтралізації шкідливого впливу та ліквідації аварії;
- доповісти керівництву митного органу про причини надзвичайної ситуації та заходи, яких вжито для її усунення.

Таким чином, основні вимоги щодо охорони праці у сфері діяльності органів ДФС України встановлені у наведених вище Галузевих інструкціях відповідно до посадових обов'язків працівників.

Враховуючи наявність у структурі ДФС України, крім територіальних органів та апарату, спеціалізованих функціональних підрозділів і департаментів (зокрема департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення, а також спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень), вимоги до охорони праці окремих категорій працівників встановлюються з урахуванням особливостей їх професійної діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте основні вимоги до працівників – операторів ЕОМ.
2. Які вимоги висуваються до приміщень, де здійснюється робота з використанням ЕОМ?
3. Якими є вимоги до освітлення приміщень для роботи з ВДТ?
4. Опишіть вимоги електробезпеки будівель та приміщень, де розміщені робочі місця операторів.

5. Визначте основні вимоги пожежної безпеки будівель та приміщень, де розміщені робочі місця операторів.

6. Назвіть вимоги щодо рівнів шуму та вібрації в будівлях та приміщеннях, де розміщені робочі місця операторів.

7. Які документи розроблено для забезпечення безпеки працівників митного контролю?

8. Які розділи входять до змісту Примірних інструкцій?

9. Опишіть загальні вимоги з охорони праці при проведенні митного огляду автотранспортних засобів та вантажів, що ними перевозяться.

10. Якими є вимоги охорони праці при проведенні митного огляду залізничного транспорту та вантажів, що ним перевозяться?

11. Сформулюйте вимоги охорони праці при проведенні митного огляду повітряних суден та вантажів, що ними перевозяться.

12. Назвіть вимоги охорони праці при проведенні митного огляду небезпечних вантажів.

Тестові завдання

1. Які з перерахованих факторів впливають на працівника під час роботи з ВДТ?

- а) шум;
- б) нервово-емоційне напруження;
- в) запиленість повітря робочої зони;
- г) підвищене фізичне навантаження.

2. До роботи оператора ЕОМ допускаються особи, які досягли:

- а) 16 років;
- б) 21 року;
- в) 18 років.

3. Освітленість робочого місця оператора ЕОМ на поверхні робочого столу в зоні розміщення документів має становити:

- а) 100–200 лк;
- б) 300–500 лк;

- в) 450–650 лк;
- г) 250–350 лк.

4. Ступінь вогнестійкості будівель та приміщень, де розміщені робочі місця операторів ЕОМ, має бути не нижче:

- а) I;
- б) II;
- в) III;
- г) IV.

5. Відстань від екрана до очей оператора ЕОМ повинна становити:

- а) 200–300 мм;
- б) 1000–1200 мм;
- в) 700–800 мм;
- г) 600–700 мм.

6. Що з перерахованого дозволяється робити під час проведення митного огляду?

- а) розливати легкозаймисті рідини;
- б) визначати на смак та запах речовини, що перебувають під підозрою, наприклад наркотики або хімікати;
- в) торкатися виявлених вибухових пристроїв;
- г) користуватися справними та перевіреними засобами технічного контролю.

7. Що з наведеного не належить до небезпечних та шкідливих чинників під час здійснення митного огляду?

- а) наїзди автотранспорту;
- б) отруєння їдкими речовинами;
- в) зараження інфекційними хворобами внаслідок контактування з біологічними об'єктами;
- г) немає правильної відповіді.

8. На території митної зони швидкість руху автомобільного транспорту не повинна перевищувати:

- а) 5 км/год;
- б) 15 км/год;
- в) 10 км/год;

г) 20 км/год;

9. При проведенні митного огляду залізничного транспорту під час руху до об'єкта потрібно проходити вздовж залізничної колії по її узбіччю на відстані до найближчої рейки не менше:

а) 0,5 м;

б) 2 м;

в) 1 м;

г) 1,5 м.

10. При проведенні митного огляду залізничного транспорту під час відкриття вагонів та контейнерів потрібно перебувати на відстані від дверей, що відкриваються, не менше:

а) 1 м;

б) 5 м;

в) 8 м;

г) 3 м.

11. При проведенні митного огляду повітряних суден при їх робочих двигунах необхідно перебувати на відстані не ближче:

а) 10 м;

б) 25 м;

в) 50 м;

г) 75 м.

12. Відповідно до небезпечності вантажі поділяють на:

а) 3 класи;

б) 5 класів;

в) 7 класів;

г) 9 класів.

6. НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

6.1. Організація наукових досліджень та основні наукові проблеми в галузі охорони праці

Наукові дослідження з проблем охорони праці відіграють важливу роль у створенні безпечних і нешкідливих умов праці. Загалом дослідження поділяють на **медико-біологічні** (з метою виявлення характеру впливу на людину тих або інших виробничих факторів, а також встановлення гранично допустимих значень цих факторів) й **технічні** (з метою виявлення джерела утворення, характеру розповсюдження в просторі робочої зони, якісних та кількісних характеристик виробничого фактора, а також з метою розробки профілактичних заходів та засобів, що усувають або зменшують вплив цього фактора або комплексу факторів на працівників).

Закон України *«Про охорону праці»* передбачає можливість міжнародного співробітництва в галузі охорони праці, зокрема у вивченні, узагальненні та впровадженні світового досвіду з організації охорони праці, покращання умов та безпеки праці; проведенні та участі в наукових чи науково-практичних конференціях та семінарах з охорони праці. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження з проблем охорони праці, ідентифікації професійної небезпечності здійснюються в межах загальнодержавної та інших програм з цих питань за участі науково-дослідних інститутів, проектно-конструкторських установ та організацій, а також спеціалізованих кафедр вищих навчальних закладів.

В Україні створено Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці (ННДПБОП) та з 1994 р. видається науково-виробничий журнал «Охорона праці».

Науково-технічну підтримку державного нагляду за охороною праці та промисловою безпекою здійснює мережа експертно-технічних центрів державної форми власності. Експертно-технічними центрами виконуються роботи з технічної підтримки державного нагляду за промисловою безпекою та охороною праці.

Також центрами здійснюється експертиза проектної документації на відповідність її вимогам нормативно-правових актів з охорони праці, проводиться експертне обстеження устаткування підвищеної небезпеки, виконується технічний огляд машин і механізмів. За потреби надаються висновки експертизи щодо відповідності стану охорони праці на підприємствах вимогам законодавства та проводиться навчання з питань охорони праці. Експертно-технічними центрами здійснюється облік даних про технічний стан устаткування підвищеної небезпеки, на основі яких здійснюється планування наглядової діяльності.

6.2. Науково-практична діяльність ННДІШБОП

ДУ «Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці» є правонаступником (на підставі наказу Держгірпромнагляду від 20.12.2006 № 17) ДУ «Національний науково-дослідний інститут охорони праці» (створеного згідно з наказом Держнаглядохоронпраці від 23.03.1994 № 22). Завданням інституту є наукове забезпечення реалізації державної політики в галузі промислової безпеки та охорони праці. Основними напрямками діяльності інституту визначено: проведення наукової та науково-технічної діяльності у формі фундаментальних і прикладних наукових досліджень з питань промислової безпеки, охорони праці та безпеки виробничого середовища. Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці має сучасну науково-технічну базу, кваліфіковані наукові кадри, аспірантуру, докторантуру, спеціалізовану вчену раду із захисту докторських дисертацій, здійснює науково-видавничу діяльність, а також міжнародну співпрацю з науковими організаціями та фахівцями Польщі, Німеччини, США та інших країн.

Особлива увага в дослідженнях приділяється адаптації вітчизняних нормативно-законодавчих актів до європейських, а також реформуванню та підвищенню ефективності системи державного нагляду, зменшенню рівня виробничих ризиків.

На базі інституту функціонує технічний комітет стандартизації «Безпека промислової продукції і засоби індивідуального захисту працюючих».

Серед найбільш актуальних напрямів науково-практичної діяльності інституту слід виділити такі, що вивчають:

- проблеми виробничого травматизму та причини його виникнення в різних видах економічної діяльності;
- виробничі ризики, природу небезпек та аналіз впливу виробничого середовища;
- мотивацію безпечної праці, мотиваційні механізми, вплив і прояви «людського фактора», методи стимулювання роботодавців і працівників для забезпечення безпечних умов праці;
- інформаційно-аналітичні системи у сфері нагляду, безпеки технологічних процесів, формування банків даних;
- методологію програмно-цільового планування працезохоронних заходів державного, галузевого та регіонального рівнів.

Інститутом розроблено та впроваджено інформаційно-аналітичну систему, призначену для комплексної автоматизації збирання, оброблення, аналізу та передавання відповідно до підпорядкування даних про наглядову діяльність і травматизм суб'єктів господарювання. Інститут розробляє інформаційно-аналітичні системи для забезпечення відповідного рівня безпеки вугільних підприємств, ведення обліку технологічного транспорту, обліку об'єктів підвищеної небезпеки.

Серед розробок слід відзначити: рекомендації щодо запобігання виробничому травматизму та підвищенню ефективності наглядової діяльності; рекомендації з організації заходів щодо профілактики виробничого травматизму з урахуванням його стану та заходів, запропонованих за результатами розслідувань нещасних випадків на виробництві. Інститутом опрацьовано Методику визначення ефективності впливу наглядової діяльності на стан виробничого травматизму, створено методичні розробки щодо проведення процедур аудиту з охорони праці на виробництві. ННДІ-ПБОП здійснював науково-методичний супровід створення Єдиного міжгалузевого банку даних безпеки та гігієни праці на робочих

місцях травмонебезпечних підприємств і підприємств зі шкідливими умовами праці.

Актуальним напрямом діяльності інституту є поглиблення співпраці із зарубіжними колегами та науковими організаціями з питань проблем охорони праці.

Інститутом розробляються проекти загальнодержавних програм у сфері охорони та безпеки праці. Практичне застосування наукових розробок інституту також має місце у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань України, Федерації профспілок України, держадміністраціях і на виробництві.

Отже, фундаментальні дослідження у сфері промислової безпеки та їх успішне впровадження сприяють досягненню високого рівня безпеки праці у різних галузях економіки України.

6.3. Єдиний міжгалузевий банк даних безпеки праці

З ініціативи Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України та за підтримки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України вперше в Україні в 2011 р. створено Єдиний міжгалузевий банк даних безпеки та гігієни праці (ЄМБД), в якому зібрано документи з безпеки та гігієни праці: нормативно-правові акти, наукові звіти та огляди документів з охорони праці, пожежної безпеки та соціального захисту працюючих. На сьогодні у міжгалузевому банку даних розміщено понад 1200 нормативно-правових актів, а також документи, що систематизують міжнародний досвід у сфері охорони праці, наукові звіти, матеріали оглядів засобів вимірювання і контролю, засобів індивідуального захисту, архів форм Н-1, понад 10 тисяч карт атестації робочих місць (умов праці).

ЄМБД забезпечує технологічну основу для формування інформаційного простору сфери охорони праці та соціального страхування. До складу центрального вузла **Єдиного міжгалузевого банку даних безпеки праці** входять інформаційні бази даних:

- нормативно-правової бази у сферах охорони праці, пожежної безпеки та соціального захисту працюючих;

- умов та безпеки праці, виробничого травматизму та профзахворюваності;
- науково-технічної документації з охорони праці та промислової безпеки;
- міжнародних правових документів;
- розробників науково-технічної продукції з охорони праці;
- засобів вимірювання та контролю шкідливих чинників;
- засобів індивідуального захисту працюючих;
- навчання з питань охорони праці та його методичного супроводу.

Єдиний міжгалузевий банк даних безпеки праці включає підсистеми:

- збирання та накопичення інформації;
- моніторингу стану виробничого травматизму;
- ведення баз даних та їх аналітичної обробки;
- єдиний міжгалузевий портал з охорони та гігієни праці;
- службової інфраструктури та адміністрування банку даних;
- реєстру розробників науково-технічної продукції з охорони праці тощо.

Користувачі ЄМБД мають можливість:

- перегляду та завантаження інформації про умови і безпеку праці;
- перегляду аналітичних довідок щодо умов і безпеки праці, виробничого травматизму, професійної захворюваності з їх оновленням;
- отримання нормативно-довідкової інформації;
- перегляду законодавчих актів з охорони та гігієни праці.

Поряд з вищевказаним створено Інтернет-портал «Міжнародний досвід охорони праці та промислової безпеки» (МІДОС), який є складовою частиною Єдиного міжгалузевого банку даних безпеки праці. Метою створення Інтернет-порталу є забезпечення аналізу, узагальнення, поширення та інформаційної підтримки використання міжнародного досвіду в роботі Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві України, а також під час розроблення заходів, спрямованих на профілактику

нешасних випадків та профзахворювань. У головному меню МІДОС відображають такі основні розділи: новини з охорони праці; діяльність МОП; нормативну базу даних та аналітичні матеріали; наукові роботи з тематики охорони праці; міжнародний досвід з тематики охорони праці; семінари та конференції; тематичний пошук тощо.

6.4. Нормотворча діяльність у галузі охорони праці

В Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, які регулюють порядок опрацювання, прийняття, перегляду та скасування нормативних актів про охорону праці (НПАОП, до 2004 р. – ДНАОП), принципи їх прийняття та побудови.

Згідно зі статтею 28 ЗУ «Про охорону праці» опрацювання та прийняття нових, перегляд і скасування чинних НПАОП проводяться центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці за участю професійних спілок і Фонду соціального страхування від нещасних випадків та за погодженням з органами державного нагляду з охороною праці. Санітарні правила та норми затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

НПАОП переглядаються в міру впровадження досягнень науки і техніки, що сприяють поліпшенню безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, але не рідше одного разу на десять років. Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці.

Нормотворчий процес здійснюється на основі перспективного (п'ятирічного) та уточненого (річного) зведених планів розроблення (перегляду) НПАОП, які затверджуються органами державного нагляду за охороною праці згідно з їх компетенцією. Зведені плани складаються шляхом узагальнення галузевих планів нормотворчої діяльності, що затверджуються міністерствами, об'єднаннями підприємств за погодженням з органами державного

нагляду, а також на основі аналізу даних Реєстру НПАОП, пропозицій заінтересованих організацій, результатів перевірки нормативних актів на відповідність чинному законодавству, рівню розвитку науки і техніки, вимогам сьогодення.

Галузеві плани систематично публікуються в журналі «Охорона праці» та інших виданнях. На підставі зведеного та галузевих планів формується відповідний розділ з питань нормотворчої діяльності у національній та галузевій програмах поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Розроблення державних нормативних актів про охорону праці включає такі стадії (рис. 6.1): виконання підготовчих заходів, розроблення і затвердження технічного завдання на опрацювання проекту НПАОП; розроблення першої та остаточної редакції проекту; затвердження і включення нормативного акта до Реєстру НПАОП.

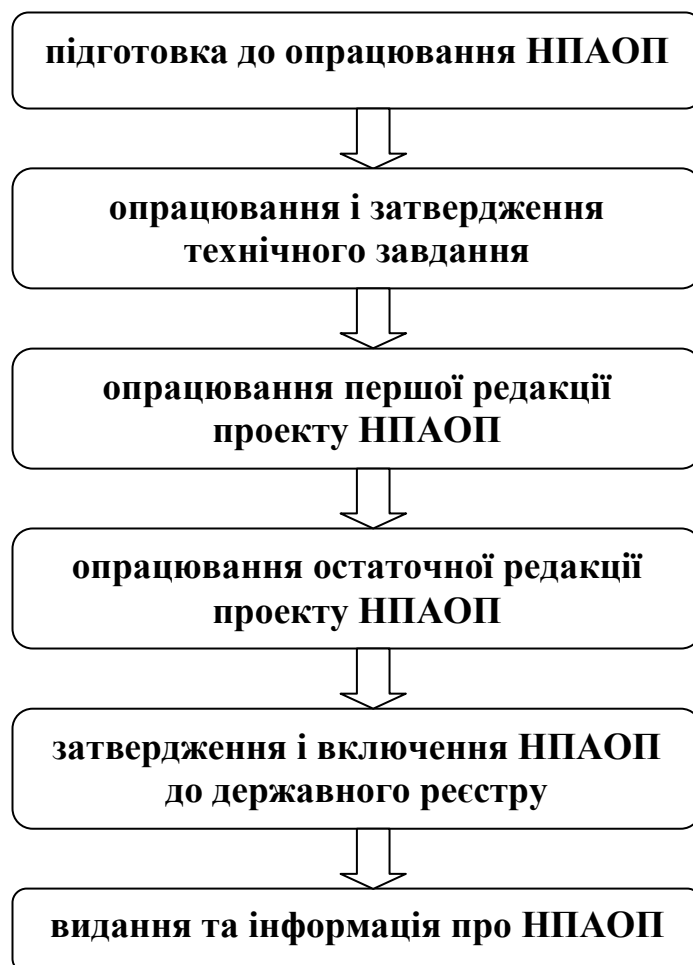

Рис. 6.1. Стадії опрацювання державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці

Проект державного нормативного акта про охорону праці, що пройшов усі стадії розроблення, затверджується наказом відповідного органу державного нагляду. При затвердженні визначається дата введення його в дію (із урахуванням часу, необхідного на виконання підготовчих заходів щодо впровадження НПАОП), термін дії (якщо в обмеженні терміну дії є потреба) та галузі (підприємства, виробництва), на які поширюється нормативний акт.

Органи державного нагляду за охороною праці тиражують і розповсюджують НПАОП відповідно до встановленого порядку. Без дозволу цих органів державний нормативний акт про охорону праці не може бути повністю або частково відтворений, тиражований і розповсюджений.

Опрацювання державних галузевих нормативних актів про охорону праці фінансується міністерствами, відомствами, концернами, корпораціями та іншими об'єднаннями підприємств, створеними за галузевим принципом, за рахунок коштів галузевого фонду охорони праці, фонду розвитку науки і техніки та інших джерел. Опрацювання державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці фінансується з державного фонду охорони праці та інших джерел.

Видання і розповсюдження НПАОП здійснюється за рахунок організацій-замовників (користувачів). Законодавством передбачена можливість здійснити попереднє фінансування цих робіт за рахунок державного, галузевих фондів охорони праці або інших централізованих джерел з наступним поверненням відповідних коштів при придбанні нормативних актів організаціями-замовниками (користувачами).

Отже, чинні НПАОП систематично переглядаються (не рідше одного разу на десять років) з метою приведення їх у відповідність до світового досвіду організації охорони праці та підвищення безпеки технологічних процесів і виробничого устаткування, досягненнями вітчизняної науки і техніки, з урахуванням результатів аналізу причин аварій, виробничого травматизму і професійних захворювань, можливих змін у законодавчих та інших нормативних актах НПАОП.

Нормативно-технічна документація, що розробляється і затверджується власником для застосування у межах підприємства, підлягає узгодженню з органами державного нагляду за охороною праці (якщо йдеться про організацію робіт, технологічних процесів або застосування машин, устаткування тощо, на які в чинних нормативних актах про охорону праці відсутні вимоги щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці). В інших випадках нормативно-технічна документація підприємства проходить внутрішній нормоконтроль (експертизу) на повноту викладення вимог безпеки, гігієни праці та погоджується зі службою охорони праці підприємства в порядку, встановленому власником.

6.5. Програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища

6.5.1. Державні програми

Відповідно до статті 4 Закону України «Про охорону праці» державна політика в сфері охорони праці базується на принципах комплексного вирішення завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони довкілля. У 2011 р. Кабінетом Міністрів України затверджено *Концепцію Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки гігієни праці та виробничого середовища на 2012–2016 роки*. Концепцією визначено два можливі варіанти вирішення проблеми, а саме: виключно на регіональному та галузевому рівні (за першим варіантом) та комплексно (другий варіант) шляхом розроблення Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на п'ять років та виконання її завдань і заходів із застосуванням прозорого механізму їх фінансування.

Наразі в Україні прийнято *Загальнодержавну соціальну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого*

середовища на 2014–2018 роки, метою якої є комплексне вирішення проблем у сфері охорони праці, формування сучасного безпечного та здорового виробничого середовища, мінімізація ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань і аварій на виробництві, що сприятиме сталому економічному розвитку та соціальній спрямованості, збереженню і розвитку трудового потенціалу України.

Програма включає 10 основних завдань, відповідно до яких розроблено заходи, вказано індикативні показники, визначені відповідальні виконавці, джерела та прогнозований обсяг фінансування. *Програмою* передбачається, що реалізація запланованих заходів забезпечить зниження до 2018 року коефіцієнта частоти виробничого травматизму і коефіцієнта частоти виробничого травматизму зі смертельним наслідком до показників 0,6 і 0,033 відповідно, що сприятиме збереженню здоров'я та життя працівників, скороченню соціальних і економічних втрат від негативних наслідків на виробництві; забезпеченню сталого зростання національної економіки. Фінансування заходів *програми* здійснюється у межах видатків, передбачених у державному бюджеті, та з інших джерел. Обсяг бюджетних коштів для виконання завдань і заходів *програми* визначається у відповідних бюджетних програмах головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання завдань і заходів *програми*, під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік, виходячи з можливостей державного бюджету.

6.5.2. Галузеві програми

За своєю спрямованістю галузева програма є соціальною програмою, яка призначена для вирішення актуальних проблем у сфері безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на рівні окремої галузі. Такі програми, як правило, мають довгостроковий період (від 3 до 5 років).

Метою створення галузевих програм є забезпечення розроблення та практичного впровадження заходів з метою поліпшення безпечних і нешкідливих умов праці на підприємствах певної галузі шляхом виконання конкретних завдань організаційного,

матеріально-технічного, наукового та правового забезпечення діяльності у сфері охорони праці, подальшого удосконалення управління охороною праці на галузевому рівні.

Галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища розробляють і реалізують (відповідно до статті 33 Закону України «Про охорону праці») міністерства та центральні органи виконавчої влади за участі профспілок і Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Заходи галузевої програми формуються на основі:

- аналітичних матеріалів щодо стану виробничого травматизму та профзахворювань, стану профілактичної роботи на підприємствах галузі;
- визначення проблем з питань безпеки праці у відповідній галузі та шляхи їх вирішення;
- пропозицій міністерств або інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, всеукраїнських об'єднань роботодавців, профспілок, науково-дослідних інститутів, підприємств галузі, інших підприємств та установ, які ініціюють вирішення проблем з питань охорони праці в цій галузі;
- проведення експертизи заходів щодо їх актуальності та ефективності для вирішення цих проблем на рівні окремої галузі;
- аналізу сучасних тенденцій науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду у цій сфері.

Відповідно до основних завдань профілактичні заходи з охорони праці галузевої програми передбачають:

- розробку та реалізацію заходів для усунення типових для підприємств галузі шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища;
- розробку й реалізацію заходів метрологічного, кадрового та організаційного забезпечення атестації робочих місць за умовами праці;
- створення та впровадження автоматизованих інформаційних систем охорони праці на галузевому рівні, експертних систем аналізу та прогнозування небезпечних та аварійних ситуацій на виробництві;

- впровадження безпечних засобів та технологій виробництва на підприємствах відповідної галузі;
- забезпечення працівників підприємств галузі засобами індивідуального і колективного захисту;
- вирішення питань гігієни праці;
- навчання та підвищення рівня знань працівників з питань охорони праці;
- розробку й реалізацію навчальних та інформаційних програм щодо підвищення рівня знань працівників з питань охорони праці;
- пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, інформаційне забезпечення працівників з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- розробку та видання галузевих нормативних актів про охорону праці, забезпечення ними служб охорони праці підприємств галузі;
- організація випуску знаків безпеки, плакатів, пам'яток, інформаційних листків з охорони праці, каталогів засобів індивідуального захисту працюючих та забезпечення ними підприємств галузі;
- вивчення досвіду інших країн; заохочення трудових колективів і окремих осіб до вирішення питань з охорони праці тощо.

Фінансування галузевих програм відповідно до чинного законодавства здійснюється за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, коштів державного бюджету, коштів підприємств, організацій і установ, незалежно від форм власності, а також інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Заходи з поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища найбільш травмонебезпечних галузей розробляються та реалізуються за окремими програмами, затвердженими Кабінетом Міністрів України зі значною фінансовою підтримкою за рахунок коштів державного бюджету.

Державний орган, що здійснює комплексне управління охроною праці та контроль за виконанням функцій державного

управління охороною праці, щороку на підставі звітів міністерств, центральних органів виконавчої влади проводить щорічний моніторинг стану виконання галузевих програм. Результати проведеного аналізу розглядаються та висвітлюються у засобах масової інформації.

6.5.3. Регіональні програми

Регіональні програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища розробляють обласні державні адміністрації за участі представників профспілок, Фонду соціального страхування від нещасних випадків. Метою регіональних програм є здійснення заходів, спрямованих на вирішення питань організаційного, нормативно-правового, матеріально-технічного, фінансово-економічного, наукового та кадрового забезпечення робіт у галузі охорони праці, запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням, аваріям і пожежам у контексті існуючого рівня соціально-економічного розвитку та аналізу відповідних ризиків у галузях виробництва, характерних для області.

Регіональні програми включають ряд розділів, що визначають: організаційні заходи; забезпечення працюючих засобами індивідуального й колективного захисту та засобами контролю; порядок навчання і поширення досвіду з питань охорони праці; інформаційне забезпечення охорони праці; пріоритетні напрями наукових досліджень і розробок у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; джерела та порядок фінансування тощо. Після затвердження регіональної програми в місячний термін (за участі профспілкових організацій) розробляються та затверджуються відповідні районні, міські та інші територіальні програми заходів поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на наступні роки, копії яких надаються відділу з питань охорони праці облдержадміністрації.

Фінансування заходів, передбачених територіальними програмами поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, здійснюється за рахунок відповідних коштів територіальних фондів державного страхування від нещасних випадків, а також бюджетів області, міст і районів.

Фінансування заходів, передбачених планами підприємств щодо доведення умов і безпеки праці до нормативних вимог, підвищення існуючого рівня охорони праці можуть здійснюватися за рахунок:

- витрат виробництва за такими елементами, як матеріальні витрати на вдосконалення технологій та організацію виробництва, винахідництво й раціоналізацію, підтримку основних виробничих фондів у робочому стані, утримання засобів колективного захисту тощо;

- амортизаційних фондів;
- капітальних вкладень;
- банківського кредиту;
- кошторису видатків бюджетних організацій і установ;
- фонду державного соціального страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

6.5.4. Інформаційне забезпечення громадськості з питань охорони праці

Важливим аспектом діяльності у сфері охорони праці є інформаційно-роз'яснювальна робота. Так, в Україні з нагоди Всесвітнього дня охорони праці (28 квітня) здійснюються заходи, спрямовані на акцентування уваги роботодавців та працівників щодо необхідності впровадження та функціонування системи управління охороною праці як гарантії збереження життя, здоров'я та працездатності людини у процесі трудової діяльності.

► Ідея проведення Всесвітнього дня охорони праці бере початок від Дня пам'яті загиблих працівників, уперше проведеного американськими та канадськими трудящими в 1989 році в пам'ять про працівників, які загинули та отримали травму на виробництві.

З метою привернення уваги світової спільноти до масштабів проблеми, формування культури праці, сприяння зниженню щорічної смертності на робочому місці Міжнародна організація праці (МОП) оголосила 28 квітня Всесвітнім днем охорони праці, який вперше відзначався у 2003 році.

Відповідно до Указу Президента від 18 серпня 2006 року № 685/2006 «Про День охорони праці» в Україні було підтримано ініціативу Міжнародної організації праці з відзначення 28 квітня Всесвітнього дня охорони праці.

За рекомендацією Міжнародної організації праці щороку цей день відзначається під новим девізом:

2008 рік – «Моє життя, моя робота, моя безпечна праця»;

2009 рік – «Життя та здоров'я на робочому місці – основне право людини»;

2010 рік – «Управління ризиками та профілактика у сфері праці в нових умовах»;

2011 рік – «Система управління охороною праці: шлях до постійного вдосконалення»;

2012 рік – «Сприяння охороні праці у «зеленій» економіці»;

2013 рік – «Запобігання професійним захворюванням»;

2014 рік – «Безпека праці та здоров'я під час використання хімічних речовин на виробництві».

Щорічно у відповідних структурах ДФС (Міністерства доходів і зборів України) розробляється план заходів з підготовки та проведення Дня охорони праці в Україні, серед яких включаються питання щодо:

- проведення перевірки стану умов праці на робочих місцях працівників підпорядкованих підрозділів, визначення проблемних питань у забезпеченні належних умов праці (відповідно до вимог законодавства про охорону праці);

- надання інформаційно-методичної допомоги структурним підрозділам у діяльності з питань підготовки проведення Дня охорони праці;

- підведення підсумків проведення Дня охорони праці (проведення тематичних нарад, семінарів тощо) з визначенням шляхів вирішення проблемних питань у діяльності з охорони праці.

Інформація щодо ходу реалізації зазначеного плану заходів розміщується на веб-сайті ДФС.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні напрями діяльності Державної установи «Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці».
2. Якими є основні розробки Національного науково-дослідного інституту промислової безпеки та охорони праці?
3. У яких сферах діяльності має місце практичне застосування наукових розробок Національного науково-дослідного інституту промислової безпеки та охорони праці (крім сфери діяльності Держгірпромнагляду)?
4. У чому полягає основна мета створення Єдиного міжгалузевого банку даних безпеки та гігієни праці?
5. Які інформаційні бази даних входять до складу центрального вузла ЄМБД?
6. Охарактеризуйте державні програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.
7. Що являють собою галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища?
8. У чому полягає суть регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища?
9. За рахунок яких коштів здійснюється фінансування заходів, передбачених планами підприємств щодо доведення умов і безпеки праці до нормативних вимог?
10. Яким чином здійснюється інформаційне забезпечення громадськості з питань охорони праці?

Тестові завдання

1. Що з перерахованого не належить до напрямів прикладних наукових досліджень та розробок Національного науково-дослідного інституту промислової безпеки та охорони праці?

а) інформаційно-аналітичні системи у сфері нагляду, безпеки технологічних процесів, формування банків даних;

б) природа небезпек та аналіз впливу виробничого середовища;

в) проблеми виробничого травматизму, причини виникнення, галузеві й професійні тенденції та динаміка;

г) правильної відповіді немає.

2. Практичне застосування наукових розробок Національного науково-дослідного інституту промислової безпеки та охорони праці має місце у:

а) діяльності Держгірпромнагляду;

б) діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань України;

в) у держадміністраціях і на виробництві;

г) усі відповіді правильні.

3. Єдиний міжгалузевий банк даних безпеки та гігієни праці (ЄМБД) містить у своїй структурі:

а) дані щодо впливу діяльності промислових підприємств на довкілля;

б) наукові звіти та огляди документів з охорони праці;

в) карти атестації робочих місць (умов праці);

г) статистичні дані щодо середньої заробітної плати працівників промислових підприємств.

4. Санітарні правила та норми затверджуються:

а) Держгірпромнаглядом України;

б) Міністерством охорони здоров'я України;

в) санітарно-епідеміологічною службою;

г) Державною службою України з надзвичайних ситуацій.

5. Нормативно-правові акти з охорони праці переглядаються не рідше:

а) одного разу на рік;

б) одного разу на п'ять років;

в) одного разу на десять років;

г) одного разу на два роки.

6. До стадій розроблення державних нормативних актів про охорону праці не належить:

- а) виконання підготовчих заходів;
- б) затвердження і включення нормативного акта до Реєстру НПАОП;
- в) розміщення проекту НПАОП в Єдиному міжгалузевому банку даних безпеки та гігієни праці;
- г) розроблення і затвердження технічного завдання на опрацювання проекту НПАОП.

7. Міністерства та центральні органи виконавчої влади за участі профспілок і Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України розробляють і реалізують:

- а) державні програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- б) галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- в) регіональні програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- г) об'єктові програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

8. Фінансування галузевих програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища відповідно до чинного законодавства здійснюється за рахунок коштів:

- а) Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України;
- б) державного бюджету;
- в) коштів підприємств, організацій і установ;
- г) усі відповіді правильні.

9. Щорічний моніторинг стану виконання галузевих програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища здійснює:

- а) Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України;

- в) Держгірпромнагляд України;
- г) Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

10. За рахунок коштів територіальних фондів державного страхування від нещасних випадків, а також бюджетів області, міст і районів здійснюється фінансування програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища:

- а) державних;
- б) галузевих;
- в) об'єктових;
- г) регіональних.

7. ПОЖЕЖНА ПРОФІЛАКТИКА НА ОБ'ЄКТАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Забезпечення пожежної безпеки є одним із важливих напрямів щодо охорони життя та здоров'я людей, збереження національного багатства і навколишнього середовища та здійснюється відповідно до Конституції України, Кодексу цивільного захисту України, законів та інших нормативно-правових актів. Так, Кодексом цивільного захисту України передбачено, що діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій. Зазначена вимога відображається у трудових договорах (контрактах), статутах та положеннях.

Збитки від пожеж поділяють на прямі та побічні.

Прямі збитки – це втрати, пов'язані зі знищенням або пошкодженням вогнем, водою, димом і внаслідок високої температури основних фондів та іншого майна підприємств (установ), а також громадян, якщо ці втрати мають прямий причинний зв'язок з пожежею.

Побічні збитки – це втрати, пов'язані з ліквідацією пожежі, а також зумовлені простоєм виробництва, перервою в роботі, зміною графіка руху транспортних засобів та іншою вигодою, втраченою внаслідок пожежі. Як правило, побічні збитки в 3–4 рази перевищують прямі.

► Відповідно до статистичних даних кожні п'ять секунд на земній кулі виникає пожежа, а в Україні – кожні 10 хвилин. Протягом однієї доби в Україні виникає 120–140 пожеж, в яких гинуть 6–7, отримують травми 3–4 людини, вогнем знищується 32–36 будівель, 4–5 одиниць техніки. Щодо втрат збитки від пожеж становлять близько 500 тис. грн. Статистика свідчить, що при зростанні чисельності населення на 1 % кількість пожеж збільшується приблизно на 5 %, а збитки від них зростають на 10 %. Порівняно з розвиненими країнами Україна займає одне з перших місць за кількістю пожеж та негативних наслідків від них. Показник загибелі людей (у розрахунку на 1 млн населення) в Україні перевищує такий же показник у провідних країнах світу у 2–8 разів. За статистикою, основною причиною пожеж у нашій країні є необережне поводження з вогнем.

З метою захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на підприємствах, установах, організаціях і в населених пунктах створюється пожежна охорона (державна, відомча, місцева, добровільна).

► День пожежної охорони – професійне свято в Україні, яке відзначається щороку 17 квітня. Свято встановлено указом Президента України № 555/2013 від 11 жовтня 2013 року *«ураховуючи вагомий внесок працівників пожежної охорони України у справу боротьби з вогняною стихією, захисту життя і здоров'я людей, майна від пожеж, на підтримку ініціативи громадських об'єднань та Державної служби України з надзвичайних ситуацій»*.

7.1. Державний пожежний нагляд

Центральним органом виконавчої влади, уповноваженим організовувати та здійснювати державний нагляд (контроль) щодо виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів з питань техногенної та пожежної безпеки, є Державна служба України з надзвичайних ситуацій – ДСНС (відповідно до *Положення про державну службу України з надзвичайних ситуацій*, затвердженого указом Президента України від 16 січня 2013 року № 20/2013). ДСНС реалізує повноваження безпосередньо, а також через свої територіальні органи в областях, районах, містах тощо.

ДСНС здійснює державний нагляд (контроль) шляхом проведення планових та позапланових перевірок. У разі встановлення факту порушення вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки посадові особи ДСНС можуть звертатися до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих ділянок, агрегатів, експлуатації будівель, споруд, окремих приміщень, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту. Приписи, постанови, розпорядження ДСНС щодо усунення порушень встановлених законодавством вимог з питань

техногенної та пожежної безпеки можуть бути оскаржені до суду в установлений законом строк.

► Перші правові документи з питань організації пожежного нагляду в Україні припадають на кінець XIV ст. Так, у привілеї польського короля Казимира III львівським міщанам у 1360 р. зазначалося, щоб міщани допомагали один одному при виникненні пожежі та руйнації будинків. Вказівки щодо обережності в поводженні з вогнем отримували від польської та литовської влади й інші міста України, на які розповсюджувалося Магдебурзьке право. У багатьох випадках нагляд за дотриманням протипожежних вимог виконували війти.

Була сформована й система штрафних санкцій за порушення правил пожежної безпеки. Зокрема, з жалуваної грамоти литовського князя Сигізмунда київським міщанам 1506 р. відомо, що за порушення вимоги не розпалювати вогонь серед ночі київський воєвода брав штраф 12 кіп грошей.

7.2. Класифікація пожеж та характеристика їх шкідливих та небезпечних факторів

Згідно з ГОСТ 27331-87 «*Пожарная техника. Классификация пожаров*» встановлено 4 класи пожеж та їх відповідні символи (рис. 7.1).

У кожен клас об'єднані пожежі, пов'язані з горінням речовин, які мають подібні характеристики. Знання класів пожеж дозволяє правильно обрати ефективний спосіб гасіння та відповідні вогнегасні засоби.

Клас А – горіння твердих горючих речовин, переважно органічного походження, горіння яких супроводжується тлінням (деревина, текстиль, папір).

Клас В – горіння рідких речовин або твердих речовин, які розтоплюються.

Клас С – горіння газоподібних речовин.

Клас D – горіння металів та їх сплавів.

Крім зазначених класів, *Правилами пожежної безпеки в Україні* (наказ МНС України від 19 жовтня 2004 року № 126) введено додатковий п'ятий **клас (Е)**, прийнятий для позначення пожеж, пов'язаних із горінням електроустановок.

Рис. 7.1. Символи класів пожеж

До *небезпечних та шкідливих факторів*, що впливають на людей та матеріальні цінності під час пожежі, належать:

- **Полум'я та іскри.** Відкрите полум'я під час горіння – це наслідок розжарення вогнетривких продуктів. Полум'я являє собою оболонку зі змінною температурою. У найбільш гарячій частині полум'я температура становить 1100–1300 °С.

- **Підвищена температура навколишнього середовища.** Небезпека підвищеної температури середовища полягає у тому, що вдихання розігрітого повітря разом із продуктами горіння може призвести до ураження органів дихання людини та летального наслідку. Зокрема, підвищення температури середовища до 60 °С в умовах пожежі є небезпечним для життя людини.

- **Токсичні продукти горіння та термічного розкладання.** Токсичні продукти горіння становлять найбільшу загрозу для життя людини, особливо при пожежах у будівлях. Найчастіше при пожежах відзначається високий вміст у повітрі оксиду вуглецю. У сучасних виробничих, адміністративних та побутових приміщеннях наявна значна кількість синтетичних матеріалів, що є основними джерелами токсичних продуктів горіння.

- **Дим** являє собою велику кількість видимих найдрібніших твердих та рідинних часточок речовин, що не згоріли і перебувають у завислому стані. Дим викликає інтенсивне подразнення органів дихання та слизових оболонок. Крім того, у задимлених приміщеннях внаслідок погіршення видимості сповільнюється, а інколи і унеможлиблюється евакуація людей.

• **Знижена концентрація кисню.** Недостатність кисню спричинюється хімічною реакцією окиснення горючих речовин та матеріалів під час горіння. Небезпечним для життя людини вважається зниження вмісту кисню в повітрі до 14 % (за норми 21 %), за якого втрачається координація рухів, з'являється слабкість, запаморочення. При концентрації кисню 9–11 % летальні наслідки настають через декілька хвилин перебування людини у середовищі.

Вторинними проявами небезпечних факторів пожежі вважаються:

- уламки, частини зруйнованих апаратів, агрегатів, установок, конструкцій;
- викиди радіоактивних та токсичних речовин з пошкоджених апаратів та установок;
- електричний струм;
- небезпечні фактори вибухів, що виникли внаслідок пожежі;
- вогнегасні речовини.

Основними способами припинення горіння є:

- охолодження зони горіння або речовин, що горять, до певного рівня температури;
- ізоляція осередку горіння від кисню;
- зниження концентрації кисню в повітрі шляхом розбавлення його негорючими газами;
- хімічне гальмування (інгібування) швидкості реакцій окиснення в полум'ї;
- механічне пригнічення полум'я сильним струменем води, порошку чи газу;
- створення перешкод для вогню, за яких полум'я не має можливості поширюватися.

Практична реалізація способів припинення горіння досягається за допомогою вогнегасних речовин та технічних засобів. Вибір вогнегасної речовини та способу її подачі визначається умовами виникнення й розвитку пожежі. Кожному способу припинення горіння відповідає конкретний вид вогнегасних засобів (охолоджувальні, розбавлювальні, ізолювальні, засоби хімічного гальмування горіння тощо).

7.3. Поняття про вибухо- та пожежонебезпечність об'єктів

7.3.1. Категорії будівель і приміщень за вибуховою та пожежною небезпекою

За категоріями з вибухопожежної та пожежної небезпеки класифікують лише будинки та приміщення виробничого і складського призначення відповідно до НАПБ Б.03.002-2007 «*Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою*», затверджених наказом МНС від 03.12.2007 р. № 833. Норми є обов'язковими для юридичних і фізичних осіб незалежно від форм власності та виду діяльності.

Ступінь вогнестійкості будинку встановлюють залежно від його призначення, категорії з вибухопожежної та пожежної небезпеки, висоти (поверховості), площі поверху в межах протипожежного відсіку. Виділяють п'ять ступенів вогнестійкості будівель. Конструктивні характеристики будинків залежно від їхнього ступеня вогнестійкості наведено в додатку 3.

За вибухопожежною та пожежною небезпекою приміщення та будинки поділяють на категорії А, Б, В, Г та Д. При визначенні категорій зовнішніх установок до відповідних символів додається в нижньому індексі літера «з» (зовнішні) – А_з, Б_з, В_з, Г_з та Д_з. Категорії приміщень за вибухопожежною та пожежною небезпекою приймаються відповідно до додатка 4, категорії зовнішніх установок – відповідно до додатка 5. Визначення категорій об'єктів здійснюють шляхом послідовної перевірки належності до категорій, які наведені у відповідних додатках, від найвищої (категорія А) до найнижчої (категорія Д).

7.3.2. Вогнестійкість будівельних матеріалів і конструкцій

Пожежно-технічна класифікація будівельних матеріалів, конструкцій, протипожежних перешкод, зовнішніх пожежних драбин, сходів та сходових клітин, будинків і споруд, приміщень, а також загальні вимоги щодо забезпечення безпеки людей у разі

виникнення пожежі, пожежної безпеки конструктивних та об'ємно-планувальних рішень, обладнання будинків, приміщень інженерно-технічними засобами захисту від пожежі визначається ДБН В.1.1.7-2002 «*Пожежна безпека об'єктів будівництва*», затвердженими наказом Держбуду України від 03.12. 2002 року № 88.

Класифікацію будівельних матеріалів здійснюють за такими показниками пожежної небезпеки, як:

- горючість;
- займистість;
- поширення полум'я поверхнею;
- димоутворювальна здатність;
- токсичність продуктів горіння.

За горючістю будівельні матеріали поділяють на негорючі (НГ) та горючі (Г). Негорючі будівельні матеріали за іншими показниками пожежної небезпеки не класифікують. Горючі будівельні матеріали поділяють на чотири групи:

- Г1 (низької горючості);
- Г2 (помірної горючості);
- Г3 (середньої горючості);
- Г4 (підвищеної горючості).

Горючі будівельні матеріали за займистістю поділяють на три групи:

- В1 (важкозаймисті);
- В2 (помірнозаймисті);
- В3 (легкозаймисті).

Горючі будівельні матеріали за поширенням полум'я поверхнею поділяють на чотири групи:

- РП1 (не поширюють);
- РП2 (локально поширюють);
- РП3 (помірно поширюють);
- РП4 (значно поширюють).

Горючі будівельні матеріали за димоутворювальною здатністю поділяють на три групи:

- Д1 (з малою димоутворювальною здатністю);
- Д2 (з помірною димоутворювальною здатністю);

- ДЗ (з високою димоутворювальною здатністю).

Горючі будівельні матеріали за токсичністю продуктів горіння поділяють на чотири групи:

- Т1 (малонебезпечні);
- Т2 (помірnoneбезпечні);
- Т3 (високoneбезпечні);
- Т4 (надзвичайно небезпечні).

Будівельні конструкції характеризують за вогнестійкістю та здатністю поширювати вогонь

За вогнестійкістю будівельні конструкції залежно від нормативних граничних станів (граничний стан за ознакою втрати несучої здатності – R , за ознакою втрати цілісності – E , за ознакою втрати теплоізолювальної здатності – I) та межі вогнестійкості поділяють на класи вогнестійкості. Позначення класу вогнестійкості будівельних конструкцій складається з умовних літерних позначень граничних станів і числа, що відповідає нормованій межі вогнестійкості у хвилинах, з ряду 15, 30, 45, 60, 90, 120, 150, 180, 240, 360.

► Клас вогнестійкості **R120** означає, що за ознакою втрати несучої здатності значення межі вогнестійкості конструкції має бути не менше 120 хв і менше ніж 150 хв.

Клас вогнестійкості **RE60** означає, що за ознаками втрати несучої здатності і втрати цілісності значення межі вогнестійкості має бути не менше 60 хв і менше 90 хв незалежно від того, який з цих двох граничних станів настане раніше.

Клас вогнестійкості **REI30** означає, що за ознаками втрати несучої здатності, втрати цілісності і втрати теплоізолювальної здатності значення межі вогнестійкості має бути не менше 30 хв і менше 45 хв незалежно від того, який з цих трьох граничних станів настане раніше.

Здатність будівельних конструкцій поширювати вогонь визначається межею поширення вогню. Будівельні конструкції за межею поширення вогню поділяють на три групи:

- М0 (межа поширення вогню дорівнює 0 см);
- М1 ($M \leq 25$ см – для горизонтальних конструкцій; $M \leq 40$ см – для вертикальних і похилих конструкцій);

- М2 ($M > 25$ см – для горизонтальних конструкцій; $M > 40$ см – для вертикальних і похилих конструкцій).

Якщо будівельні конструкції складаються тільки з негорючих матеріалів (НГ), то їх відносять до групи М0 без проведення випробувань.

7.3.3. Класи приміщень за вибухо- та пожежонебезпекою

Згідно з Правилами улаштування електроустановок (ПУЕ) приміщення поділяються на вибухонебезпечні (В-I, В-Ia, В-Iб, В-Iг, В-II, В-IIa) і пожежонебезпечні (П-I, П-II, П-IIa, П-III) зони.

Вибухонебезпечна зона – це простір, в якому є або можуть з'явитися вибухонебезпечні суміші.

Клас В-I – зони приміщень, в яких виділяються горючі гази і пари в такій кількості та з такими властивостями, що можуть створювати з повітрям або іншими окисниками вибухонебезпечні суміші при нормальних нетривалих режимах роботи.

Клас В-Ia – зони приміщень, в яких вибухонебезпечна концентрація газів і парів можлива лише внаслідок аварії або несправності.

Клас В-Iб – ті ж самі зони, що й класу В-Ia, але мають такі особливості:

- горючі гази мають високу нижню концентраційну межу поширення полум'я (15 % і більше) та різкий запах;
- при аварії в цих зонах можливе утворення лише місцевої вибухонебезпечної концентрації, яка поширюється на об'єм, не більший 5 % загального об'єму приміщення (зони);
- горючі гази і легкозаймисті рідини (ЛЗР) використовуються у невеликих кількостях без застосування відкритого полум'я, у витяжних шафах або під витяжними зонтами.

Клас В-Iг – простір навколо зовнішніх установок, які містять горючі гази або ЛЗР (наземних і підземних резервуарів з ЛЗР або горючими газами, естакад для зливання і наливання ЛЗР тощо).

Клас В-II – зони приміщень, де можливе утворення вибухонебезпечних концентрацій пилу або волокон з повітрям або іншим окисником при нормальних режимах роботи.

Клас В-Па – зони, аналогічні зонам класу В-П, де вибухонебезпечна концентрація пилу і волокон може утворюватися лише внаслідок аварії або несправності.

Якщо об'єм вибухонебезпечної суміші перевищує 5 % вільного об'єму приміщення, то все приміщення належить до відповідного класу вибухонебезпеки.

Пожежонебезпечна зона – це простір, де є або можуть бути горючі речовини як при нормальному технологічному процесі, так і при можливих його порушеннях, а також при їх складуванні.

Клас П-I – зони приміщень, в яких застосовуються або зберігаються горючі рідини з температурою спалаху вище 61°C.

Клас П-II – зони приміщень, де виділяється горючий пил або волокна з нижньою концентраційною межею поширення полум'я понад 65 г/м³ об'єму повітря, або вибухонебезпечного пилу, вміст якого в повітрі приміщень не досягає вибухонебезпечних концентрацій.

Клас П-Па – зони приміщень, в яких є тверді горючі речовини, що нездатні переходити у завислий стан.

Клас П-III – зони, що розташовані ззовні та зовнішні установки, де застосовуються або зберігаються горючі рідини з температурою спалаху понад 61°C, або тверді горючі речовини.

Категорія вибухопожежної та пожежної небезпеки приміщення, а також клас його вибухопожежонебезпеки за ПУЕ повинні бути позначені відповідно табличкою згідно зі встановленими нормами на входних дверях виробничих та складських приміщень.

7.4. Основи пожежної профілактики на об'єктах господарської діяльності

Керівник підприємства, організації, установи зобов'язаний володіти знаннями щодо основних вимог, організаційних та інженерно-технічних заходів щодо забезпечення пожежної безпеки на об'єкті, зокрема тих, від яких безпосередньо залежить безпека трудового колективу, майна, видача дозволу на початок роботи тощо.

Комплекс заходів та засобів щодо забезпечення пожежної безпеки об'єкта, відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 «*Пожарная безопасность. Общие требования*», включає три основні групи:

- систему запобігання пожежі;
- систему протипожежного захисту;
- систему організаційно-технічних заходів.

Система запобігання пожежі. З метою запобігання пожежі здійснюють діяльність за двома напрямками, а саме: попередження утворення горючого середовища та попередження утворення в горючому середовищі джерел займання.

1. *Попередження утворення горючого середовища*, що забезпечується одним із таких способів або їх комбінацій: максимально можливим застосуванням негорючих і важкогорючих речовин і матеріалів; максимально можливим, за умовами технології та будівництва, обмеженням маси і (або) обсягу горючих речовин, матеріалів і найбільш безпечним способом їх розміщення; ізоляцією горючого середовища (застосуванням ізольованих відсіків, камер, кабін тощо); підтриманням температури і тиску середовища, при яких виключається поширення полум'я; максимальною механізацією і автоматизацією технологічних процесів, пов'язаних з використанням горючих речовин; установленням пожежонебезпечного устаткування за можливості в ізольованих приміщеннях або на відкритих майданчиках тощо.

2. *Попередження утворення в горючому середовищі (чи внесення до нього) джерел займання*, що досягається застосуванням таких способів: застосуванням машин, механізмів, устаткування, пристроїв, при експлуатації яких не утворюються джерела запалювання; застосуванням електрообладнання, що відповідає пожежонебезпечним і вибухонебезпечним зонам, групі й категорії вибухонебезпечної суміші, відповідно до вимог ГОСТ 12.1.011 «Смеси взрывоопасные. Классификация и методы испытаний» і Правил улаштування електроустановок; застосуванням у конструкції швидкодіючих засобів захисного відключення можливих джерел запалювання; застосуванням технологічного процесу та обладнання, що задовольняє вимоги електростатичної іскробезпеки,

згідно з ГОСТ 12.1.018 «Пожаровзрывобезопасность статического электричества»; пристроєм блискавкозахисту будівель, споруд та обладнання; підтриманням температури нагріву поверхні машин, механізмів, устаткування, пристроїв, речовин і матеріалів, які можуть увійти в контакт з горючим середовищем, нижче гранично допустимої, складовою 80 % найменшої температури самозаймання пального; виключенням можливості появи іскрового розряду в займистому середовищі з енергією, рівною і вище мінімальної енергії запалювання; застосуванням неіскристого інструмента при роботі з легкозаймистими рідинами та горючими газами; ліквідацією умов для теплового, хімічного та (або) мікробіологічного самозаймання використовуваних речовин, матеріалів, виробів і конструкцій тощо.

Система протипожежного захисту – це сукупність організаційних заходів, а також технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей небезпечних чинників пожежі та обмеження матеріальних збитків від неї. Система протипожежного захисту включає такі підсистеми:

1. Обмеження розмірів та розповсюдження пожежі.

2. Обмеження розвитку пожежі. Зазначені підсистеми передбачають застосування таких способів: улаштування протипожежних перешкод; встановлення гранично допустимих за техніко-економічними розрахунками площ протипожежних відсіків і секцій, а також поверховості будинків і споруд, але не більше визначених нормами; використання пристроїв аварійного відключення і перемикання установок і комунікацій; застосування засобів, що запобігають або обмежують розлив і розтікання рідин при пожежі; застосування вогнеобмежувальних пристроїв в обладнанні.

3. Забезпечення безпечної евакуації людей та майна. При проектуванні об'єкта повинно забезпечуватися таке об'ємно-планувальне і технічне виконання, за якого евакуація людей з нього має бути завершена до настання гранично допустимих значень небезпечних факторів пожежі. За умови недоцільності евакуації (у випадку локальних займань) має бути забезпечений захист персоналу на об'єкті.

4. *Створення умов для успішного гасіння пожежі.* У будинках і спорудах передбачають технічні засоби (сходові клітини, протипожежні стіни, ліфти, зовнішні пожежні драбини, аварійні люки тощо), показники стійкості при пожежі і вогнестійкості яких забезпечують визначений період, необхідний для порятунку людей і гасіння пожежі.

Система заходів організаційно-технічного характеру на об'єкті включає організаційні, технічні, режимні та експлуатаційні заходи.

Організаційні заходи пожежної безпеки передбачають:

- організацію пожежної охорони на об'єкті;
- проведення навчань з питань пожежної безпеки (включаючи інструктажі та пожежно-технічні мінімуми);
- застосування наочних засобів протипожежної пропаганди та агітації;
- проведення перевірок, оглядів стану пожежної безпеки приміщень, будівель, об'єкта в цілому тощо.

До *технічних заходів* належать: суворе дотримання правил і норм, визначених чинними нормативними документами при реконструкції приміщень, будівель та об'єктів, технічному переоснащенні виробництва, експлуатації чи можливому переобладнанні електромереж, опалення, вентиляції, освітлення і т. п. Загальні вимоги пожежної безпеки до територій, будівель, приміщень, споруд, інженерного обладнання (електроустановки, системи опалення, вентиляція і кондиціонування, каналізація, газове обладнання, теплові мережі, ліфти та підйомники), утримання технічних засобів протипожежного захисту, а також вимоги пожежної безпеки до об'єктів різного призначення, викладено в *Правилах пожежної безпеки в Україні*, затверджених наказом МНС від 19.10.2004 р. № 126.

Заходи режимного характеру передбачають:

- заборону паління та застосування відкритого вогню в недозволених місцях;
- недопущення появи сторонніх осіб у вибухонебезпечних приміщеннях чи об'єктах;

- регламентацію пожежної безпеки при проведенні вогневих робіт тощо.

Експлуатаційні заходи охоплюють своєчасне проведення профілактичних оглядів, випробувань, ремонтів технологічного та допоміжного устаткування, а також інженерного господарства (електромереж, електроустановок, опалення, вентиляції).

7.5. Забезпечення безпечної евакуації людей та майна

У системі протипожежного захисту об'єкта велика увага приділяється організаційно-технічним заходам щодо забезпечення безпечної евакуації людей та майна.

Відповідно до ДБН В.1.1.7-2002 *«Пожежна безпека об'єктів будівництва»* для забезпечення безпечної евакуації людей у будівлях і спорудах передбачаються заходи, спрямовані на:

- створення умов для своєчасної та безперешкодної евакуації людей у разі виникнення пожежі;
- захист людей на шляхах евакуації від дії небезпечних факторів пожежі.

Евакуація людей на випадок пожежі передбачається шляхами евакуації через евакуаційні виходи. Евакуаційні виходи, шляхи евакуації забезпечуються позначеннями з використанням знаків пожежної безпеки за ГОСТ 12.4.026-76 *«ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности»*. Проектування та влаштування евакуаційного освітлення здійснюють відповідно до вимог ДБН В.2.5-28-2006 *«Природне і штучне освітлення»*, ПУЕ, ДБН В.2.5-23-2010 *«Проектування електрообладнання об'єктів цивільного призначення»* та інших нормативних документів.

Для реалізації евакуаційних заходів на об'єкті необхідно забезпечити:

- нормативну кількість евакуаційних шляхів і виходів відповідно до урахування вимог щодо розмірів і конструктивного виконання;

- можливість безперешкодного руху людей евакуаційними шляхами;

- організацію управління рухом людей евакуаційними шляхами з використанням автоматичних засобів, зокрема – світлових покажчиків, пристроїв звукового та мовного оповіщення тощо.

З будинку, з кожного поверху та з приміщення передбачають не менше двох евакуаційних виходів. Кількість евакуаційних виходів з будинку повинна бути не меншою за кількість евакуаційних виходів з будь-якого його поверху. Евакуаційні виходи повинні розташовуватись розосереджено. Двері евакуаційних виходів і двері на шляхах евакуації повинні відчинятися у напрямку виходу людей з будинку.

Двері евакуаційних виходів з коридорів поверху, сходових кліток, вестибюлів (фойє) не повинні мати затворів, що перешкоджають їх вільному відкриванню зсередини без ключа. На шляхах евакуації дозволяється розміщувати шафи для пожежних кранів, які виступають за площину стіни, за умови, що ці шафи не зменшують нормовану ширину евакуаційного шляху.

Підприємства в обов'язковому порядку повинні забезпечуватися засобами зв'язку і системами пожежної сигналізації та сповіщення (СПС).

До основних функцій систем пожежної сигналізації належать:

- а) виявлення ознак пожежі на початковій стадії;

- б) передавання сигналів про виявлену небезпеку до пристроїв передавання пожежної тривоги;

- в) формування сигналів управління для систем проти пожежного захисту та іншого інженерного обладнання, що задіяне при пожежі;

- г) сигналізація про виявлену несправність, яка може негативно впливати на нормальну роботу СПС.

Для забезпечення надходження повідомлення про пожежу в будь-який час доби використовують технічні засоби, зокрема:

- телефони спеціального та загального призначення;

- радіозв'язок;
- централізовані установки пожежної сигналізації.

Управління евакуацією здійснюється одним із наступних способів:

- включенням евакуаційного освітлення та світлових покажчиків напрямку евакуації;
- передачею по системі оповіщення про пожежу спеціально розроблених текстів, спрямованих на попередження паніки та інших явищ, які ускладнюють процес евакуації (скупчення людей у проходах і т. ін.);
- трансляцією текстів, які містять інформацію про необхідний напрямок руху.

Кількість оповіщувачів, їх розміщення та потужність повинні забезпечувати необхідний рівень звукового сприйняття в усіх місцях постійного або тимчасового перебування людей. Оповіщення здійснюється у всіх приміщеннях будинків (споруд) з постійним та тимчасовим перебуванням людей, та, за необхідності, на прилеглій до будинку території. Сигнали оповіщення про пожежу повинні відрізнятися від сигналів іншого призначення.

При побудові, проектуванні, монтуванні, введенні до експлуатування і технічному обслуговуванні систем пожежної сигналізації керуються вимогами ДСТУ-Н CEN/TS 54-14 *«Системи пожежної сигналізації та оповіщення. Частина 14. Настанови щодо побудови, проектування, монтування, введення в експлуатацію, експлуатування і технічного обслуговування»* та ДБН В.2.5-56-2010 *«Інженерне обладнання будинків і споруд. Системи протипожежного захисту»*. Улаштування, експлуатування та технічне обслуговування систем оповіщення в будинках та спорудах здійснюють згідно з вимогами НАПБ А.01.003 *«Правила улаштування та експлуатації систем оповіщення про пожежу та управління евакуацією людей в будинках та спорудах»* та іншими чинними нормативними документами.

Найбільш швидким та надійним засобом виявлення та сповіщення про пожежу вважається *автоматична установка пожежної сигналізації (АУПС)*, яка повинна працювати цілодобово.

АУПС за способом передачі повідомлення (сповіщення) про пожежу підрозділяють на:

- *автономні*, в яких сигнал тривоги «Пожежа» від сповіщувача надходить на приймально-контрольний прилад, який встановлюється у приміщенні з цілодобовим перебуванням чергового персоналу, а далі черговий телефонує на приймальний пост пожежної охорони і передає необхідну інформацію;

- *централізовані*, в яких сповіщення про пожежу від приймально-контрольних приладів передається через канал зв'язку на пульт централізованого нагляду пожежної охорони.

► Виділяють п'ять типів систем оповіщення про пожежу.

Перший тип – звуковий сигнал, світлові пробліскові маяки, світлові написи «Вихід».

Другий тип – крім звукових і світлових способів, віднесених до першого типу, евакуаційні знаки пожежної небезпеки, покажчики напрямку руху.

Третій тип – всі способи, зазначені в першому, другому типах, а також забезпечує поділ будівлі або споруди на зони пожежного оповіщення; переговорні пристрої в зонах пожежного оповіщення з пожежним постом.

Четвертий тип – всі способи, зазначені в першому, другому і третьому типі, а також можливість здійснення декількох варіантів евакуації людей з кожної зони оповіщення.

П'ятий тип – всі типи, зазначені вище, а саме: звуковий сигнал, світлові пробліскові маяки, світлові написи «Вихід», евакуаційні знаки пожежної небезпеки, світлові покажчики напрямку руху із змінним значенням, поділ будівлі або споруди на зони пожежного оповіщення. Наявність переговорних пристроїв у зонах пожежного оповіщення з пожежним постом, можливість здійснення декількох варіантів евакуації людей з кожної зони оповіщення. Крім того, передбачається координоване, централізоване (з одного поста диспетчерської) управління всіма системами, що забезпечують безпеку людей при надзвичайній ситуації.

Вибір типу системи оповіщення (СО) та виду управління визначається проектною організацією, що має відповідну ліцензію залежно від функціонального призначення, конструктивних та об'ємно-планувальних рішень будинку (споруди), категорії вибухової та пожежної небезпеки, виходячи з умов забезпечення безпечної та своєчасної евакуації людей (додаток 6).

7.6. Загальна характеристика засобів пожежогасіння

7.6.1. Первинні засоби пожежогасіння

Для гасіння пожеж у початковій стадії розвитку до прибуття пожежних підрозділів використовують первинні засоби пожежогасіння. Відповідно до *Правил пожежної безпеки в Україні* до первинних засобів пожежогасіння належать:

- вогнегасники;
- пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини або повсті, ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати);
- пожежний інструмент (гаки, ломи, сокири тощо).

Під час визначення видів та кількості первинних засобів пожежогасіння враховують фізико-хімічні та пожежонебезпечні властивості горючих речовин, їх взаємодію з вогнегасними речовинами, а також розміри площ виробничих приміщень, відкритих майданчиків та установок. Необхідну кількість первинних засобів пожежогасіння визначають окремо для кожного поверху та приміщення, а також для етажерок відкритих установок.

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських, допоміжних приміщеннях, будівлях, спорудах, а також на території підприємств, як правило, встановлюються спеціальні пожежні щити (стенди), на яких розміщують первинні засоби гасіння пожежі, які можуть застосовуватися у даному приміщенні, споруді, установці. Пожежні щити та засоби пожежогасіння фарбують у відповідні кольори згідно з *ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности»*.

Кількість первинних засобів пожежогасіння для конкретних об'єктів встановлюється нормами технологічного проектування та галузевими правилами пожежної безпеки з урахуванням вимог щодо оснащення первинними засобами пожежогасіння (*Правила пожежної безпеки в Україні*).

Вогнегасник – технічний засіб, призначений для припинення горіння подаванням вогнегасної речовини, що міститься у його корпусі, під дією надлишкового тиску, за масою і конструктивним

виконанням придатний для транспортування і застосування людиною. Розрізняють вогнегасники:

- переносні, пересувні;
- водяні, водопінні, аерозольні водопінні, порошкові, вуглекислотні.

Будова та порядок приведення у дію вуглекислотного вогнегасника ОУ-6 наведені в додатку 7.

► Вогнегасник як технічний засіб для гасіння пожежі вперше запатентовано 7 лютого 1863 року в США. З часом вогнегасники знайшли широке застосування у світі.

Загальні вимоги до розміщення вогнегасників:

- розташування вогнегасників у легкодоступних і помітних місцях, а також поблизу місць, де найбільш ймовірна поява осередків пожежі, з урахуванням зручності їх обслуговування, огляду, використання, а також досягнення найкращої видимості з різних точок захищуваного простору. Підходи до місця розташування вогнегасників завжди зберігають вільними;
- забезпечення захисту вогнегасників від дії сонячних променів, опалювальних і нагрівальних приладів, а також хімічно агресивних речовин, які можуть негативно вплинути на їх придатність;
- унеможливлення створення перешкод під час евакуації людей у місцях розміщення вогнегасників (усередині будинків і приміщень, біля входів або виходів з них, у коридорах);
- у приміщеннях, де немає постійного перебування працівників, вогнегасники розміщують ззовні приміщень або біля входу до них.
- у приміщеннях, де працівники перебувають постійно, вогнегасники розміщують всередині приміщень.

Заходи безпеки, яких необхідно дотримуватись під час експлуатації вогнегасників, викладено у таких документах: ДНАОП 0.00-1.07-94 «Правила будови та безпечної експлуатації посудин, що працюють під тиском»; ДСТУ 3675-98 «Пожежна техніка. Вогнегасники переносні. Загальні технічні вимоги та методи випробувань»; ДСТУ 3734-98 (ГОСТ 30612-99) «Пожежна техніка.

Вогнегасники пересувні. Загальні технічні вимоги»; ГОСТ 12.2.037-78 «ССБТ. Техника пожарная. Требования безопасности»; інструкції з експлуатації вогнегасників.

Вогнегасники, допущені до введення в експлуатацію, повинні мати:

- облікові (інвентарні) номери за прийнятою на об'єкті системою нумерації;
- пломби на пристроях ручного пуску;
- бирки та маркувальні написи на корпусі, червоне сигнальне пофарбування згідно з державними стандартами.

Використані вогнегасники, а також вогнегасники із зірваними пломбами необхідно негайно направляти на технічне обслуговування.

На перезарядження (технічне обслуговування) з об'єкта дозволяється відправити не більше 50 % вогнегасників від їх загальної кількості.

7.6.2. Автоматичні засоби пожежогасіння. Протидимний захист

Класифікація систем протипожежного захисту, а також встановлення загальних вимог щодо них здійснюється згідно з ДБН В.2.5-56-2010 *«Інженерне обладнання будинків і споруд. Системи протипожежного захисту»*.

Автоматичні системи пожежогасіння (АСПГ), відповідно до ДСТУ 2273 *«Система стандартів безпеки праці. Пожежна техніка. Терміни та визначення основних понять»*, поділяють за такими ознаками:

- конструктивним виконанням (спринклерного, дренчерного, модульного типу);
- характером впливу на осередок пожежі або способом гасіння (поверхневе, об'ємне, локальне поверхневе пожежогасіння, блокування або локальне об'ємне пожежогасіння);
- способом пуску (з ручним, електричним, механічним, пневматичним, гідравлічним і комбінованим пуском (приводом)).

За типом вогнегасної речовини автоматичні системи пожежогасіння класифікують на:

- газове пожежогасіння (у системах застосовують аргон, хладон, азот, двоокис вуглецю, аргон тощо);
- водяну систему пожежогасіння (вода, водяна пара), пінне і водно-пінне автоматичне пожежогасіння, системи тонкодисперсного розпилення води;
- системи порошкового пожежогасіння;
- аерозольні автоматичні системи пожежогасіння;
- комбіновані автоматичні системи пожежогасіння.

Найбільш ефективними в боротьбі з вогнем є комбіновані системи пожежогасіння. До недоліків можна віднести складність даної системи. Автоматичні системи пожежогасіння, крім основної функції щодо гасіння вогню, повинні виконувати також функції пожежної сигналізації.

Протидимний захист – комплекс об'ємно-планувальних та інженерно-технічних рішень, основною метою якого є запобігання (при пожежі) задимленню шляхів евакуації з приміщень і будівель. Це дозволяє знизити ймовірність загибелі людей під час евакуації з будівлі, зменшити матеріальні втрати, підвищити безпечність та ефективність роботи пожежників щодо виявлення і ліквідації осередку пожежі.

Система протидимного захисту залежно від об'ємно-планувального рішення і поверховості будівлі може включати в себе:

- систему димовидалення з приміщень і коридорів;
- систему видалення диму і газів після пожежі;
- систему забезпечення незадимлюваності сходових прольотів;
- систему подачі повітря у шахти ліфтів, сходово-ліфтові, сходові і ліфтові холи.

Вимоги, що регламентують проектування, експлуатацію і ремонт систем протидимного захисту будівель і споруд, розміщені в системі нормативних і методичних документів, зокрема СНіП 21-01-97 *«Пожежна безпека будівель і споруд»*, СНіП 2.04.05-91 *«Опалення. Вентиляція та кондиціювання»*.

7.6.3. Протипожежне водопостачання

Населені пункти, підприємства, установи, організації, будинки в обов'язковому порядку забезпечуються протипожежним водопостачанням (протипожежними водопроводом, резервуарами, водоймами тощо) для зовнішнього пожежогасіння. Його проектування та улаштування здійснюють відповідно до вимог ДБН В.2.5-74:2013 *«Водопостачання. Зовнішні мережі та споруди. Основні положення проектування»*. Відповідно до зазначеного документа зовнішній протипожежний водопровід передбачається на території населених пунктів, на промислових та інших об'єктах. Як правило, зовнішній протипожежний водопровід об'єднується з питним або виробничим трубопроводом. Для деяких категорій підприємств та населених пунктів допускається зберігання пожежного об'єму води в спеціальних резервуарах або відкритих водоймах. Крім того, для окремих об'єктів не вимагається наявність протипожежного водопостачання.

Будівлі різного призначення забезпечуються також протипожежним водопостачанням для внутрішнього пожежогасіння, проектування та улаштування якого здійснюють відповідно до вимог ДБН В.2.5.64:2012 *«Внутрішній водопровід та каналізація»*. Характеристики систем протипожежного водопроводу для адміністративно-побутових будівель виробничих підприємств, громадських, житлових та багатофункціональних будівель наведено в додатку 8, для виробничих і складських будівель – у додатку 9.

Загальні вимоги до внутрішнього протипожежного водопостачання:

- пожежні кран-комплекти встановлюються біля входів, на площадках опалюваних сходових клітин (крім незадимлюваних), у вестибюлях, коридорах, проходах та в інших найбільш доступних місцях у спеціальних шафах (вбудованих або навісних);
- розміщення шаф, в яких розташовані пожежні кран-комплекти, не повинно зменшувати нормативної ширини шляхів евакуації, а також повинно забезпечувати вільний доступ для пожежно-рятувальних підрозділів та їх обладнання до системи протипожежного водопроводу;

- у шафах пожежних кран-комплектів у будинках, будівлях, спорудах будь-якого призначення, крім розміщення в них пожежного кран-комплекту діаметром 50 мм або 65 мм, як первинні засобів пожежогасіння слід передбачати: а) розташування пожежного кран-комплекту діаметром 25 мм (крім складських споруд); б) місце для розміщення двох ручних вогнегасників (крім житлових будинків);

- у шафах пожежних кран-комплектів повинна передбачатися можливість встановлення кнопок дистанційного запускання пожежних насосів, кнопок керування відкриванням запірної арматури та відповідних датчиків, кнопок відкривання клапанів димо- і тепловидалення та вмикання вентиляторів, датчика відчинення шафи пожежного кран-комплекту.

7.7. Забезпечення пожежної безпеки на об'єктах ДФС України

Для забезпечення дотримання вимог з пожежної безпеки на об'єктах ДФС розробляються загальнооб'єктові інструкції, в яких регламентуються питання щодо загальних положень пожежної безпеки на об'єкті, обов'язків та дій працівників у разі виникнення пожежі, порядку оповіщення людей про пожежу, виклику підрозділів пожежної охорони та евакуації людей і матеріальних цінностей.

Зазначені інструкції є внутрішніми нормативними актами з питань пожежної безпеки, а їх вимоги є обов'язковими до виконання всіма працівниками об'єкта (організацій, що орендують приміщення в його адміністративних будинках, відвідувачами тощо). У разі невиконання вимог інструкцій до порушників можуть бути застосовані заходи адміністративного і дисциплінарного впливу, а також притягнення до відповідальності згідно з нормативно-правовими актами України.

Як приклад, розглянемо вимоги Загальнооб'єктової інструкції з пожежної безпеки на території ДФС України (Міністерства доходів і зборів України), в якій викладено положення щодо

заходів пожежної безпеки. До змісту Інструкції включено такі розділи, як:

- вимоги пожежної безпеки до утримання території; будівель та споруд; евакуаційних шляхів і виходів;
- заходи пожежної безпеки під час застосування відкритого вогню;
- правила утримування технічних засобів протипожежного захисту; утримування інженерного обладнання;
- загальні обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі;
- порядок оповіщення людей про пожежу та виклик підрозділів міської пожежної охорони;
- порядок евакуації людей та матеріальних цінностей у разі виникнення пожежі.

Вимоги пожежної безпеки до утримання території. До всіх будівель і споруд має бути забезпечений вільний проїзд. Зокрема, не дозволяється захаращувати, використовувати для складання матеріалів, стоянок транспорту протипожежні розриви між будинками. Сміття та відходи необхідно складувати у спеціальну тару та регулярно вивозити. Дороги, проїзди й проходи до будівель, споруд, пожежних вододжерел, підступи до зовнішніх стаціонарних пожежних драбин, пожежного інвентарю, обладнання та засобів пожежогасіння мають бути вільними, утримуватися у справному стані, взимку очищатися від снігу.

На території на видних місцях мають бути встановлені таблички із зазначенням порядку виклику пожежної охорони та місць розміщення первинних засобів пожежогасіння. Ворота в'їзду на територію підприємства, які відчиняються за допомогою електроприводу, повинні мати пристосування, які дозволяють відчиняти їх вручну. Паління на території дозволяється у спеціально відведених та обладнаних для цього місцях.

Вимоги пожежної безпеки до утримання будівель та споруд. Для всіх будівель і споруд визначаються категорії та зони пожежної небезпеки, які вказують на табличках встановленої форми, що розміщуються на входних дверях приміщень. Усі будівлі,

споруди і приміщення повинні своєчасно прибиратися від горючого сміття та утримуватися у чистоті. Розміщення меблів та обладнання у приміщеннях потрібно здійснювати таким чином, щоб забезпечувався вільний евакуаційний прохід до виходу, який дорівнює ширині дверей, але не менше 1 м. На кожному поверсі вивішується план евакуації на випадок пожежі. Не допускається зберігати інвентар та різні матеріали у тамбурах виходів. У разі знаходження у приміщенні людей забороняється зачиняти зовнішні евакуаційні двері на замки та інші засови, що важко відчиняються. За необхідності встановлення решіток на вікнах приміщень, де перебувають люди, потрібно забезпечити конструктивну можливість їх відкривання або знімання.

За наявності у приміщенні одного виходу дозволяється розміщувати в ньому не більше 50 осіб. Якщо кількість людей перевищує 50 осіб, дозволяється використовувати приміщення, що мають не менше двох евакуаційних виходів, не містять на вікнах глухих решіток, а в будівлях з горючими перекриттями такі приміщення розташовані не вище другого поверху.

► Під час організації та проведення масових заходів слід дотримуватися окремих вимог:

- особи, яким доручено проведення заходів, зобов'язані оглянути приміщення з метою перевірки протипожежного стану, забезпечення первинними засобами пожежогасіння, засобами зв'язку, пожежної автоматики та сигналізації;

- забезпечення чергування в приміщенні відповідальних осіб;

- не дозволяється заповнення приміщень людьми понад установлену норму, зменшення ширини проходів між рядами, установка в проходах додаткових крісел, стільців тощо, повне відключення під час заходів світла, проведення вогневих, фарбувальних та інших пожежо-вибухонебезпечних робіт, застосування дугових прожекторів, свічок, відкритого вогню, феєрверків тощо.

Приміщення, де використовуються комп'ютери, слід оснащувати переносними вуглекислотними вогнегасниками. Персональні комп'ютери після закінчення роботи повинні відключатися від електромережі.

Усі працівники повинні вміти користуватися вогнегасниками та внутрішніми пожежними кранами.

Пожежні крани, розміщені в будинку, мають бути справними, доступними для використання та укомплектованими пожежними рукавами і стволами відповідного діаметра, а також важелем для полегшення відкривання вентиля. Не рідше одного разу на шість місяців система пожежних кранів перевіряється на працездатність службою, яка здійснює їх технічне обслуговування. Пожежні рукави утримуються сухими, складеними у «гармошку» або подвійну скатку і приєднаними до крана та ствола. Не допускається використання пожежних рукавів для господарчих чи інших потреб, не пов'язаних з пожежогасінням. Пожежні шафи для розміщення кранів опломбовують. На дверцятах із зовнішнього боку вказують після літерного індексу «ПК» порядковий номер крана та номер телефона виклику пожежної охорони.

Будинок та приміщення повинні бути забезпечені необхідною кількістю вогнегасників, згідно з Правилами пожежної безпеки в Україні (затвердженими наказом МНС України від 19.10.2004 № 126), за умови не менше двох пристроїв на поверх. Вогнегасники слід встановлювати у легкодоступних та видних місцях (коридорах, біля входів або виходів) таким чином, щоб вони не заважали під час евакуації. При розміщенні вогнегасників необхідно забезпечити можливість читання маркувальних написів на їх корпусі (інвентарний номер, пломби на пристроях ручного пуску, бирки, порядок приведення у дію). Шафи для їх зберігання розраховують з урахуванням розміщення двох вогнегасників. Відстань від можливого осередку пожежі (найбільш віддаленого місця у приміщенні) до місця розташування вогнегасника не повинна перевищувати 20 м. Місця знаходження вогнегасників слід позначати вказівними знаками згідно з чинними стандартами. Зарядження та перезарядження вогнегасників виконують відповідно до інструкції з експлуатації (не рідше одного разу на рік). Перезарядженню підлягають також вогнегасники із зірваними пломбами.

Горища, електрощитові та інші технічні приміщення не повинні використовуватися не за призначенням (для зберігання меблів, устаткування, інших сторонніх предметів). Двері горищ, електрощитових слід утримувати зачиненими. На дверях цих

приміщень повинно бути вказане місце знаходження ключів. Стан вогнезахисної обробки дерев'яних конструкцій перевіряється не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки. Організація, яка проводить вогнезахисну обробку, складає акт про виконану роботу.

Зберігання різних речовин та матеріалів у складських приміщеннях здійснюється з урахуванням їх пожежонебезпечних і фізико-хімічних властивостей. Об'єкти зберігання розміщують на стелажах або укладають у штабелі, залишаючи між ними проходи шириною не менше 1 м. Відстань між стінами та штабелями повинна бути не менше 0,8 м. Не дозволяється зберігання легкозаймистих та горючих рідин з іншими матеріалами.

Вимоги пожежної безпеки до утримання евакуаційних шляхів і виходів. Евакуаційні шляхи і виходи позначаються відповідним знаком пожежної безпеки та забезпечуються схематичним планом евакуації на шляхах і виходах.

Для організації утримання в належному протипожежному стані евакуаційних шляхів і виходів призначаються відповідальні служби (особи), до обов'язків яких входить щоденний контроль за:

- утриманням шляхів і виходів та забезпеченням евакуації людей у разі виникнення пожежі;
- належним кріпленням штучного покриття до підлоги на шляхах і виходах;
- справністю світлових покажчиків «Вихід» (білого кольору на зеленому фоні) та наявністю схематичних планів евакуації;
- справністю огорожі із поручнями на сходових маршах і площадках;
- забезпеченням евакуаційного освітлення сходових площадок, сходів, коридорів, проходів та інших шляхів евакуації.

Освітлення евакуаційних шляхів та виходів здійснюється автономною електричною мережею живлення.

Не допускається облаштування на шляхах евакуації порогів, виступів, турнікетів та інших пристроїв, які перешкоджають вільному та швидкому виходу людей. Двері на шляхах евакуації повинні відчинятися в напрямі виходу з будівель (приміщень) та

можуть замикатися лише на внутрішні запори, які легко відмикаються.

Заходи пожежної безпеки під час застосування відкритого вогню. У приміщеннях (на території) органів ДФС України може виникати потреба у проведенні будівельно-ремонтних робіт, пов'язаних із використанням відкритого вогню, що вимагає дотримання спеціальних заходів пожежної безпеки. Зокрема, електрозварювальні та інші роботи, пов'язані з застосуванням відкритого вогню, здійснюються тільки з письмового дозволу керівника або особи, яка виконує його обов'язки. Дозвіл на проведення вогневих робіт оформлюється напередодні проведення цих робіт. До проведення вогневих робіт допускаються тільки кваліфіковані працівники (за наявності посвідчення газоелектрозварника і талону про складання заліку з правил пожежної безпеки). Проведення вогневих робіт дозволяється тільки після виконання заходів щодо забезпечення пожежної безпеки та при справному газоелектрозварювальному обладнанні. У разі виникнення небезпечних ситуацій виконання вогневих робіт повинно негайно припинитися на вимогу особи, яка відповідальна за безпечне проведення робіт, або органів пожежного нагляду. На території забороняється розводити багаття, розігрівати бітумами, користуватися смолоскипами.

Правила утримування технічних засобів протипожежного захисту. Будівлі та приміщення повинні оснащуватися установками пожежної сигналізації та пожежогасіння (за наявності сертифіката їх відповідності) згідно з вимогами чинних нормативних документів. Для утримання засобів пожежної сигналізації та пожежогасіння у працездатному стані необхідно виконувати організаційно-технічні заходи щодо їх обслуговування та експлуатації.

Організації, які здійснюють технічне обслуговування, монтаж та наладку установок, повинні мати ліцензію на право виконання цих робіт. Мережі протипожежного водогону повинні забезпечувати потрібні за нормами витрати та напір води.

Правила утримування інженерного обладнання. До основних об'єктів інженерного обладнання, що експлуатується у будівлях

та приміщеннях органів ДФС, належать системи електрозабезпечення і вентиляції. Силове і освітлювальне електроустаткування, електропроводка повинні монтуватися та експлуатуватися відповідно до Правил улаштування електроустановок (ПУЕ) і до Правил технічної експлуатації (ПТЕ). Електропроводка, роздільні пристрої, апаратура, електрообладнання, вимірювальні прилади, а також запобіжні пристрої різного типу, рубильники та інші пускові апарати і пристрої повинні монтуватися на негорючих основах (текстоліт, гетинакс тощо). Розподільні електрощити, електродвигуни повинні періодично оглядатися і очищатися від пилу. Додаткове встановлення пристроїв та обладнання, що споживають електроенергію, повинно проводитися з відома особи, відповідальної за експлуатацію електрогосподарства. Електричне устаткування, пристрої та прилади, що вийшли з ладу, мають бути терміново відремонтовані або замінені. Переносні лампи, вентилятори, монітори, комп'ютери, принтери, холодильники та інші електроприлади повинні вмикатися у мережу тільки через справні штепсельні розетки і електрошнури. Експлуатація тимчасових електромереж не дозволяється. Забороняється встановлення електро побутових приладів (телевізорів, холодильників тощо) в нішах меблів.

У приміщеннях електроустановок повинні застосовуватися вуглекислотні вогнегасники. Під час вечірньої перевірки службових приміщень необхідно відключити електрообладнання, електроапаратуру та інші електроприлади, перебування яких у нічний час під напругою не є обов'язковим.

Система вентиляції повітря повинна відповідати протипожежним вимогам державних будівельних норм (ДБН). Дотримання вимог пожежної безпеки під час експлуатації вентиляційної системи забезпечує особа, призначена відповідальною за її технічний стан та справність.

Вентиляційні повітропроводи повинні очищатися не рідше ніж 2 рази на рік. Під час експлуатації вентиляційних систем забороняється: відключати або знімати вогнезатримні пристрої; випалювати накопичені в повітропроводах жирові відкладення та інші горючі речовини; закривати витяжні канали, отвори й решітки;

залишати двері вентиляційних камер відчиненими, зберігати в камерах різні матеріали, устаткування тощо; використовувати припливно-витяжні повітроводи й канали для відведення газів від приладів опалення, газових колонок, кип'ятильників та інших нагрівальних приладів; складувати впритул (на відстані менше 0,5 м) до повітроводів і устаткування горючі матеріали або негорючі матеріали в горючій упаковці.

Загальні обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі. Персональна відповідальність за пожежну безпеку в закріплених за підрозділами приміщеннях покладається на керівників самостійних структурних підрозділів.

Керівники структурних підрозділів забезпечують:

- дотримання підлеглими встановленого протипожежного режиму;
- доведення (під підпис) до відома підлеглих працівників вимог Загальнооб'єктової інструкції з пожежної безпеки на території ДФС України;
- проведення первинного, повторного, позапланового інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки безпосередньо на робочому місці працівників;
- організацію і проведення періодичної перевірки (не менше одного разу на місяць) стану пожежної безпеки у закріплених службових приміщеннях;
- контроль за утриманням, експлуатацією та дотриманням вимог розміщення первинних засобів пожежогасіння у службових приміщеннях очолюваних структурних підрозділів;
- контроль за своєчасним прибиранням робочих місць та приміщень;
- керівництво діями підлеглих у разі виникнення пожежі.

Крім того, у службових приміщеннях призначаються відповідальні особи за пожежну безпеку, які після закінчення роботи зобов'язані:

- оглянути приміщення, переконатись у відсутності порушень, що можуть призвести до пожежі;
- зачинити вікна та фрамуги;

– відключити освітлення, електроживлення приладів та обладнання (за винятком електрообладнання, яке згідно з вимогами технології повинно працювати цілодобово), закрити приміщення на замок.

Працівники органів ДФС зобов'язані:

- дотримуватися встановленого протипожежного режиму;
- палити лише в спеціально відведених місцях, позначених написом «Місце для паління»;
- не допускати застосування відкритого вогню та використання електропобутових приладів (особливо електронагрівачів з відкритою спіраллю);
- користуватися тільки справними електророзетками, електрошнурами та подовжувачами, не залишати без нагляду включене в електромережу електрообладнання;
- підтримувати порядок на робочих місцях (не захаращувати приміщення сміттям, горючим пилом та відходами);
- стежити за справністю електроприладів та вживати негайних заходів щодо усунення виявлених недоліків, що можуть призвести до пожежі;
- не залишати без нагляду увімкненими в електромережу кондиціонери, комп'ютери тощо;
- після закінчення роботи знеструмлювати всі електричні прилади, електрообладнання та електроустаткування, перебування яких під напругою у нічний час не обов'язкове;
- знати місця постійного розташування діючих засобів первинного пожежогасіння;

У разі виникнення пожежі кожен працівник зобов'язаний:

- негайно повідомити чергового (коменданта), вказавши при цьому місце виникнення пожежі, масштаб, наявність людей та своє прізвище;
- сповістити людей, які перебувають на поверсі, про виникнення пожежі;
- повідомити керівника про пожежу;
- відімкнути всі наявні у приміщенні електроприлади та офісну техніку від електромережі;

- вжити (за можливості) заходів щодо евакуації людей та збереження матеріальних цінностей;

- вжити (за можливості) заходів щодо гасіння (локалізації) пожежі наявними первинними засобами пожежогасіння.

У разі виникнення пожежі не дозволяється відкривати вікна в приміщенні, оскільки внаслідок притоку повітря збільшується інтенсивність горіння.

Перед використанням внутрішнього пожежного крану для пожежогасіння необхідно переконатися у знеструмленні електромережі на ділянці, де виникла пожежа (у групових електричних щитках).

Важливо знати, що у випадках гасіння пожежі в електроустановках необхідно застосовувати вуглекислотні або порошкові вогнегасники за умови обов'язкового відключення електроустановки від електричної мережі.

Для гасіння м'якого інвентарю краще користуватися водою, якщо поряд немає оголених проводів. Крім того, при гасінні пожежі слід (за можливості) зберігати неушкодженими обладнання, офісну техніку та документи. Для цього позицію пожежного ствола необхідно вибирати таким чином, щоб водяні струмені були спрямовані назустріч розповсюдженню вогню.

Працівники охорони та комендантської служби зобов'язані:

- перевести у відкрите положення турнікети та загородження, які встановлені в фойє будинків;

- опустити ліфти на перший поверх;

- вжити заходів для звільнення прилеглої території від транспорту.

Порядок оповіщення людей про пожежу та виклик підрозділів пожежної охорони. Оповіщення здійснюється за допомогою голосових повідомлень та наявною в будинках системою оповіщення.

Для виклику державної пожежної охорони в автоматичній телефонній мережі встановлено єдиний номер – 101. При цьому особа, яка виявила пожежу і здійснює виклик пожежної охорони, повинна назвати адресу об'єкта, вказати кількість поверхів будівлі, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність

людей, а також повідомити своє прізвище. Для забезпечення своєчасного виклику підрозділів пожежної охорони на місцях несення служби працівників охоронних структур розміщується інформація у вигляді табличок із зазначенням телефонних номерів термінового виклику пожежної охорони.

Кожен працівник повинен знати порядок та способи виклику пожежної охорони (у разі виникнення пожежі), інформація про які надається під час проведення протипожежних інструктажів.

Порядок евакуації людей та матеріальних цінностей у разі виникнення пожежі. Забезпечення організованої (швидкої) евакуації людей покладається на керівників структурних підрозділів та працівників чергових змін структур, що забезпечують охорону та комендантську службу.

Евакуація людей з небезпечної зони здійснюється тільки визначеними (вказаними) шляхами евакуації. Категорично забороняється використовувати наявні ліфти як засіб евакуації.

Маршрут руху при евакуації людей проходить від виходу зі службового приміщення на сходову клітку, далі по сходах до виходу з адміністративних будинків. У першу чергу, евакуації підлягають працівники з приміщень, охоплених полум'ям, та з надмірною концентрацією токсичних газів і диму. В подальшому евакуйовуються працівники, службові приміщення яких розміщуються на верхніх поверхах будинків (у послідовності з вищих поверхів до нижчих). Останніми залишають будинки працівники охоронних структур.

Для забезпечення належного порядку під час евакуації людей у разі виникнення пожежі здійснюються попередні організаційно-технічні заходи, зокрема:

- розміщення на шляхах евакуації та виходах з поверхів і будинків світлових покажчиків «Вихід» та схематичних планів евакуації;
- забезпечення справності системи відкриття дверей на шляхах евакуації (двері повинні відкриватися в напрямку виходу з будинків та приміщень) та відкриття турнікетів;
- проведення періодичних тренувань працівників щодо порядку евакуації у разі виникнення пожежі.

Евакуація матеріальних цінностей здійснюється залежно від масштабів та місця виникнення пожежі. Дозвіл на евакуацію матеріальних цінностей надається керівником гасіння пожежі (до прибуття підрозділів міської пожежної охорони – старшими представниками ДФС, а з прибуттям пожежної охорони – старшим її підрозділу). До евакуації матеріальних цінностей залучаються працівники господарських структур. Першочерговість евакуації документів, обладнання, майна та інших матеріальних цінностей визначається спеціальними інструкціями, розробленими для конкретних категорій приміщень, де знаходяться, зберігаються вказані матеріальні цінності.

7.8. Навчання працівників ДФС з питань пожежної безпеки

Для забезпечення навчання з питань пожежної безпеки в органах ДФС (Міністерстві доходів і зборів України) діє *Положення про порядок проведення інструктажів з питань охорони праці та протипожежних інструктажів*. Положення визначає види та порядок проведення інструктажів з питань охорони праці та протипожежних інструктажів у територіальних органах ДФС, підприємствах, установах і організаціях, що належать до сфери управління ДФС, установлює вимоги до змісту й порядку затвердження відповідних програм та інструкцій.

Під час проведення первинного протипожежного інструктажу працівники ознайомлюються із загальною характеристикою щодо пожежної небезпечності устаткування, речовин та матеріалів, що використовуються під час роботи у певному приміщенні (будівлі); можливими причинами виникнення пожеж та запобіжними заходами і діями щодо них; правилами (інструкціями) з питань пожежної безпеки, встановленими для працівників певного приміщення (будівлі) із зазначенням місць для паління (якщо воно не забороняється); наявними в приміщенні (будівлі) засобами зв'язку; правилами утримання шляхів евакуації; місцезнаходженням первинних засобів пожежогасіння та правилами їх використання;

діями у разі виникнення пожежі (порядком виклику пожежної охорони, сповіщення про пожежу, проведення евакуації тощо). Повторний протипожежний інструктаж проводиться 1 раз на 6 місяців.

Питання для самоконтролю

1. На основі яких законодавчих та нормативних актів забезпечується пожежна безпека на території України?
2. Хто несе відповідальність за забезпечення пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях?
3. Назвіть види пожежної охорони.
4. Перерахуйте основні завдання пожежної охорони.
5. Яким органом здійснюється державний пожежний нагляд в Україні?
6. Які шкідливі та небезпечні фактори впливають на людей та матеріальні цінності під час пожежі?
7. На які групи поділяються матеріали за горючістю?
8. Назвіть класи пожеж відповідно до ГОСТ 27331-87 «Пожарная техника. Классификация пожаров».
9. Відповідно до якого документа здійснюється класифікація будинків та приміщень виробничого і складського призначення за вибухопожежною та пожежною небезпекою?
10. За якими показниками пожежної небезпеки класифікуються будівельні матеріали?
11. Які системи входять до комплексу заходів та засобів щодо забезпечення пожежної безпеки об'єкта відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 «Пожарная безопасность. Общие требования»?
12. Охарактеризуйте систему запобігання пожежі відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 «Пожарная безопасность. Общие требования».
13. Розкрийте сутність системи протипожежного захисту відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 «Пожарная безопасность. Общие требования».
14. Які заходи протипожежного захисту належать до заходів організаційно-технічного характеру?

15. Якими заходами забезпечується безпечна евакуація людей відповідно до ДБН В.1.1.7-2002 «Пожежна безпека об'єктів будівництва»?

16. У якому документі викладено загальні вимоги щодо безпеки технологічного устаткування, електрообладнання, систем опалення, вентиляції?

17. Вимоги до систем пожежної сигналізації.

18. Якими способами здійснюється оповіщення персоналу про пожежу?

19. Що належить до первинних засобів пожежогасіння?

20. Наведіть класифікацію вогнегасників за видом вогнегасної речовини.

Тестові завдання

1. Пожежа – це (...) горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується у часі та просторі:

- а) неконтрольоване;
- б) процес окислювального;
- в) дифузійне;
- г) контрольоване.

2. Втрати, зумовлені вимушеною тимчасовою зупинкою виробництва внаслідок пожежі на підприємстві, це збитки:

- а) прямі;
- б) побічні;
- в) моральні.

3. Проведення навчань з питань пожежної безпеки – це заходи:

- а) експлуатаційні;
- б) організаційні;
- в) режимні.

4. Пожежна безпека об'єкта – це (...) об'єкта, за яким з регламентованою імовірністю виключається можливість виникнення і розвитку пожежі та впливу на людей її небезпечних

факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей:

- а) функціонування;*
- б) захист;*
- в) стан;*
- г) пожежне улаштування.*

5. Неконтрольоване горіння поза межами спеціально відведеного вогнища, яке може призвести до загибелі людей та знищення матеріальних цінностей, – це:

- а) детонація;*
- б) загорання;*
- в) пожежа;*
- г) вибух.*

6. Запобігання утворенню горючого середовища належить до наступної групи заходів щодо забезпечення пожежної безпеки об'єкта:

- а) система запобігання пожежі;*
- б) система протипожежного захисту;*
- в) система організаційно-технічних заходів.*

7. До шкідливих і небезпечних факторів пожежі не належить:

- а) підвищена температура навколишнього середовища та іскри;*
- б) токсичні речовини і матеріали, викинуті зі зруйнованих апаратів та установок;*
- в) видиме світіння;*
- г) знижена концентрація кисню та дим.*

8. Загоряння матеріалу внаслідок статичної електрики, грозових розрядів відносять до причин пожежі:

- а) техногенного характеру;*
- б) електричного характеру;*
- в) неелектричного характеру.*

9. До смерті людини може призвести зниження концентрації кисню в повітряному середовищі до:

- а) 21 %;*

- б) 9–11 %;
- в) 14 %.

10. Що слід вважати пожежею?

- а) будь-які випадки горіння;
- б) неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розвивається у часі й просторі;
- в) інтенсивну взаємодію кисню з горючими речовинами.

11. Назвіть найбільш розповсюджену причину виникнення пожеж в Україні.

- а) необережне поводження з вогнем;
- б) підпали;
- в) порушення правил улаштування та експлуатації електроустановок.

12. Які основні умови виникнення горіння?

- а) окислювач + горюча речовина;
- б) горюча речовина + окислювач + джерело запалювання.
- в) горюча речовина + джерело запалювання.

13. Що є найпоширенішою причиною загибелі людей під час пожежі?

- а) отруєння токсичними продуктами горіння;
- б) теплові опіки;
- в) недостатність кисню.

14. Заборона паління та застосування відкритого вогню у недозволених місцях належить до заходів:

- а) організаційних;
- б) режимного характеру;
- в) технічних;
- г) експлуатаційних.

8. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ

Конституцією України (стаття 46) закріплено право громадян на соціальний захист, що гарантується «загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення». Основними складовими соціального захисту населення України є:

- соціальне забезпечення;
- соціальна допомога;
- соціальне страхування.

Основні положення щодо соціального захисту посадових осіб органів доходів і зборів визначено главою 83 Митного кодексу України. Зокрема статтею 590 передбачено норми щодо відшкодування державою шкоди, завданої посадовим особам органів доходів і зборів, зокрема:

- обов'язкове державне соціальне страхування всіх працівників органів доходів і зборів відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;

- виплата одноразової допомоги сім'ї або особам, які перебували на утриманні у разі загибелі працівника органів доходів і зборів у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

- виплата одноразової допомоги посадовій особі органів доходів і зборів у разі заподіяння їй тяжких тілесних ушкоджень під час виконання службових обов'язків, що перешкоджають зайняттю професійною діяльністю;

- виплата одноразової допомоги посадовій особі органів доходів і зборів у разі заподіяння легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень під час виконання нею службових обов'язків.

8.1. Соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві: основні поняття, принципи та завдання

Законом України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 14 січня 1998 року №16/98-ВР) визначено, що *загальнообов'язкове державне соціальне страхування* – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності. Законодавство про страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання складається із ЗУ «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про охорону праці», а також Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів.

Нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактору чи середовища, що сталися в процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховий випадок – нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг.

Страховими випадками вважаються, зокрема, й нещасні випадки або професійні захворювання, які сталися внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці самим застрахованим. Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується відповідно до вимог *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1232) відповідно до Закону України «Про охорону праці». Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Система соціального страхування від нещасного випадку побудована і функціонує з урахуванням таких принципів:

- паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- обов'язковість страхування від нещасного випадку найманих працівників, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічна зацікавленість суб'єктів страхування у поліпшенні умов і безпеки праці;

- цільове використання коштів від страхування від нещасного випадку.

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаних умовами праці;

- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих внаслідок нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань;

- відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті – здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

8.2. Права та обов'язки суб'єктів страхування від нещасних випадків

Суб'єктами страхування від нещасних випадків є застраховані громадяни (в окремих випадках – члени їх сімей), страховальники та страховик.

Застрахована особа – фізична особа, на користь якої здійснюється страхування (далі – працівник).

Страховальники – роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (Фонд).

Об'єкт страхування від нещасного випадку – життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Залежно від суб'єктів страхування та порядку сплати страхових внесків розрізняють два види страхування від нещасних випадків – індивідуальне та колективне (табл. 8.1).

Види страхування від нещасних випадків

Індивідуальне страхування	Колективне страхування
Страховальник – фізична особа, яка укладає договір стосовно самої себе або іншої фізичної особи. Сплата страхових платежів – за рахунок застрахованих. Із набранням чинності з 1 січня 2011 року Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» добровільно брати участь у загальнообов’язковому державному соціальному страхуванні від нещасного випадку можуть (стаття 11): 1) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов’язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності, члени фермерського господарства, особистого селянського господарства, якщо вони не є найманими працівниками; 2) громадяни – суб’єкти підприємницької діяльності	Страховальник – роботодавець – власник підприємства або уповноважений ним орган та фізична особа, яка використовує найману працю. Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі. Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків. Сплата страхових платежів – за рахунок організацій, з якими застраховані перебувають у трудових або інших передбачених законом відносинах

До обов’язків Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України належить:

- ведення обліку показників для визначення класу професійного ризику виробництва;
- укладення угод з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві;
- вивчення та використання досвіду управління охороною праці та страхування від нещасного випадку в зарубіжних країнах;

- співпраця з фондами з інших видів соціального страхування у фінансуванні заходів, пов'язаних із матеріальним забезпеченням та наданням соціальних послуг застрахованим.

Фонд має право:

- користуватися відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій;
- відносити страхувальника до класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду його економічної діяльності;
- проводити перевірки дотримання підприємствами, установами і організаціями порядку використання страхових коштів, перерахованих Фондом на фінансування заходів, передбачених статтею 25 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;
- проводити перевірки достовірності поданих страхувальниками відомостей про види економічної діяльності підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання для віднесення страхувальника до класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду його економічної діяльності;
- отримувати необхідні пояснення з питань, що виникають під час перевірки;
- застосовувати фінансові санкції та накладати адміністративні штрафи відповідно до закону.

Застрахований має право:

- брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;
- бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;
- брати участь у розслідуванні страхового випадку, зокрема з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

- у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду відповідні виплати та соціальні послуги;
- отримувати послуги медичної реабілітації;
- одержувати послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;
- отримувати під час медичної і професійної реабілітації відшкодування витрат на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;
- одержувати послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;
- отримувати безоплатно від Фонду роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

У разі смерті потерпілого члени його сім'ї мають право на одержання від Фонду страхових виплат одноразової допомоги (пенсії у зв'язку із втратою годувальника) та послуг, пов'язаних із похованням померлого.

Застрахований зобов'язаний:

- знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, а також дотримуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;
- у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:
 - лікуватися у лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд уклав угоди на медичне обслуговування;
 - дотримуватися правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями;
 - не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

– своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Роботодавець як страхувальник має право:

- брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;
- вимагати від Фонду виконання його обов'язків щодо організації профілактики нещасних випадків і професійних захворювань та соціального захисту потерпілих;
- оскаржувати рішення працівників Фонду у спеціальних комісіях з питань вирішення спорів при виконавчій дирекції Фонду та при її робочих органах;
- захищати свої права та законні інтереси, а також права та законні інтереси застрахованих, зокрема в суді.

Роботодавець як страхувальник зобов'язаний:

- інформувати робочий орган виконавчої дирекції Фонду про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві; зміну технології робіт або виду діяльності підприємства (для переведення його до відповідного класу професійного ризику);
- подавати робочому органу виконавчої дирекції Фонду відомість розподілу чисельності працівників, річного фактичного обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності на підприємстві за минулий календарний рік;
- безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду;
- повідомляти працівникам підприємства адресу та номери телефонів робочого органу виконавчої дирекції Фонду, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з Фондом обслуговують підприємство;
- подавати звітність робочому органу виконавчої дирекції Фонду у строки, в порядку та за формою, що встановлені цим Фондом.

8.3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Як було зазначено вище, страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України – некомерційна самоврядна організація.

До складу правління Фонду належать представники трьох сторін:

- держави (призначаються Кабінетом Міністрів України);
- застрахованих осіб;
- роботодавців.

Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання всіма страхувальниками та застрахованими.

Рішення правління Фонду, які, відповідно до закону, є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Рішення правління Фонду, нормативного характеру, що стосуються прав та обов'язків страхувальників і застрахованих осіб, підлягають обов'язковій державній реєстрації.

Постійно діючим виконавчим органом правління Фонду є **виконавча дирекція** Фонду соціального страхування від нещасних випадків України, яка є підзвітною правлінню Фонду і організовує та забезпечує виконання рішень правління Фонду. Виконавча дирекція Фонду здійснює матеріально-технічне забезпечення роботи наглядової ради та правління Фонду.

Робочими органами виконавчої дирекції Фонду є її територіальні управління в областях, відділення в районах і містах обласного значення.

Фонд у разі настання страхового випадку зобов'язаний у порядку, встановленому законодавством:

- своєчасно та в повному обсязі відшкодовувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в

разі його смерті, здійснюючи такі виплати: а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю; б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого; в) щомісячну грошову допомогу в разі часткової чи повної втрати працездатності; г) пенсію у зв'язку з інвалідністю; д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника; є) допомогу дитині відповідно до статті 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;

- організувати поховання померлого та відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг;

- сприяти створенню умов для надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

- організувати лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах;

- забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я повний обсяг медичної допомоги, згідно з призначенням лікарів, яка повинна включати: а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики; б) догляд медичних сестер; в) акушерський та інший догляд під час вагітності та пологів; г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі; д) забезпечення необхідними лікарськими засобами;

- вжити заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

- забезпечити, згідно з медичним висновком, домашній догляд, сприяти наданню потерпілому, який проживає у гуртожитку, ізолюваного житла;

- відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії або медико-соціальної експертної комісії проводити навчання та

перекваліфікацію потерпілого (якщо потерпілий не може виконувати попередню роботу); працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

- організовувати робочі місця для інвалідів, компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

- у разі невідкладної потреби надавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань;

- організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види зазначених соціальних послуг та виплат надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, перебуває на обліку підприємство, на якому стався страховий випадок, як платник страхових внесків, чи ні.

Крім того, Фонд здійснює заходи, спрямовані на профілактику нещасних випадків, усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці:

- надає страхувальникам необхідні консультації, сприяє у створенні та реалізації ефективної системи управління охороною праці;

- бере участь у розробленні та реалізації цільових та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища; у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників, які вирішують питання охорони праці; в організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників; у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

- перевіряє стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, бере участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві, а також професійних захворювань;

- веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці;

- бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

- вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва.

Функції та обов'язки Фонду у сфері запобігання нещасним випадкам, передбачені його Статутом, виконують **страхові експерти** з охорони праці.

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів здійснюються за рахунок коштів Фонду.

Фонд бере участь у фінансуванні заходів, передбачених:

- державними цільовими, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища;
- планами наукових досліджень з охорони, безпеки та гігієни праці;
- планами навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів з питань охорони праці;
- планами організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників;
- планами розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, спеціальної літератури та інших профілактичних заходів.

Фінансування Фонду здійснюється за рахунок:

- внесків роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;
- капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
- коштів, що надійшли від стягнення штрафів і пені із страхувальників та їх посадових осіб відповідно до закону;
- добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Кошти на здійснення страхування від нещасного випадку не належать до складу Державного бюджету України та використовуються за їх прямим призначенням.

8.4. Страхові тарифи та страхові виплати

Відповідно до Закону України «Про страхування» **страховий тариф** – це ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

З прийняттям Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» (від 08 липня 2010 року) страхувальники сплачують єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування.

Єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (єдиний внесок) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в обов’язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Організаційно-технічною системою, призначеною для накопичення, зберігання та використання інформації про збір та ведення обліку єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, його платників та застрахованих осіб, що складається з реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб, є **Державний реєстр загальнообов’язкового державного соціального страхування**.

Платниками єдиного внеску виступають:

- **роботодавці**, зокрема:

- підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб;

- фізичні особи-підприємці, зокрема ті, які використовують працю інших осіб;

- фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) тощо;

- **працівники – громадяни України, іноземці** (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України) та **особи без громадянства**, які працюють, зокрема:

- *на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб;*

- *у фізичних осіб-підприємців на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;*

- *у фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та в інших фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту);*

- **фізичні особи, які виконують роботи** (надають послуги) **на підприємствах, в установах та організаціях, у інших юридичних осіб чи у фізичних осіб-підприємців, які забезпечують себе роботою самостійно, за цивільно-правовими договорами** (крім фізичних осіб-підприємців, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності згідно з відомостями Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців);

- **фізичні особи-підприємці, зокрема ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени сімей цих осіб, які беруть участь у здійсненні ними підприємницької діяльності;**

- **особи, які забезпечують роботою самостійно, займаються незалежною професійною діяльністю** (науковою, літературною, артистичною, художньою, освітньою або викладацькою, а також медичною, юридичною практикою, зокрема адвокатською, нотаріальною діяльністю, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід безпосередньо від цієї діяльності, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями.

Процедура нарахування і сплати єдиного внеску страхувальниками, визначеними Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування», нарахування і сплати фінансових санкцій, стягнення заборгованості зі сплати страхових коштів органами доходів і зборів, регламентується *Інструкцією про порядок нарахування і*

сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (затв. наказом Міністерства доходів і зборів України від 09 вересня 2013 року № 455).

Базою нарахування єдиного внеску є суми:

- нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, зокрема в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці»;
- винагород фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами;
- грошового забезпечення, оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;
- допомоги або компенсацій відповідно до законодавства.

Визначення видів виплат, що відносяться до основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат, при нарахуванні єдиного внеску передбачено *Інструкцією зі статистики заробітної плати* (затв. наказом Держкомстату України від 13 січня 2004 року № 5).

Слід звернути увагу, що на деякі види виплат єдиний внесок **не нараховується** (Перелік видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2012 року № 1170).

Нарахування єдиного внеску здійснюється у межах максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

► У Грузії застосовується єдиний соціальний податок, що перераховується в Державний фонд соціального забезпечення і становить 20 % оподаткованої суми; крім того, громадяни перераховують податок у розмірі 1 % у Державний фонд зайнятості.

У Казахстані ставка єдиного соціального податку становить 21 %.

У Республіці Таджикистан єдиний внесок до Фонду соціального захисту населення встановлено в розмірі 25 % заробітної плати працівників.

Базова ставка податку на соціальне забезпечення в США становить 6,2 % від заробітної плати працівника (максимальна ставка податку – 76 200 дол. США), крім того, вноситься збір на медичну допомогу у розмірі 1,45 % і збір на соціальне страхування у зв'язку з безробіттям у розмірі 6,2 % (при максимальній сумі утримань 434 дол. США). Тобто загальна сума внесків у фонди соціального страхування становить 13,85 %.

Розмір єдиного внеску залежить від **класу професійного ризику виробництва** – рівня виробничого травматизму і професійних захворювань за видами економічної діяльності, що визначає ступінь вірогідності втрати професійної працездатності або смерті працівника під час виконання трудових обов'язків, з урахуванням результатів аналізу показників виробничого травматизму і професійних захворювань, а також обсягів видатків Фонду, пов'язаних із забезпеченням загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Види економічної діяльності визначаються згідно з *Національним класифікатором «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009:2010* (затв. наказом Держспоживстандарту України від 11 жовтня 2010 року № 457).

Визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності здійснюється Фондом відповідно до *Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності* (затв. постановою КМУ від 08 лютого 2012 р. № 237), який передбачає 67 класів професійного ризику.

Якщо страхувальник провадить свою діяльність за декількома видами економічної діяльності, віднесення підприємства до класу професійного ризику виробництва здійснюється за основним видом його економічної діяльності, що визначається за найбільшою питомою вагою обсягу реалізованої продукції та/або чисельністю зайнятих осіб за минулий календарний рік.

У разі зміни виду економічної діяльності підприємства Фонд відповідно змінює належність цього підприємства до класу професійного ризику виробництва. Зміна класу професійного ризику здійснюється один раз на рік за результатами роботи страховальника за минулий календарний рік. Новий клас професійного ризику встановлюється з початку поточного року.

У разі систематичного порушення нормативно-правових актів з охорони праці, що призводить до підвищення ризику настання нещасних випадків і професійних захворювань, а також у разі непроведення атестації робочих місць за умовами праці відповідно до законодавства підприємство у будь-який час за рішенням відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду може бути віднесено до іншого, вищого класу професійного ризику виробництва. Такий захід може мати і зворотну дію з початку фінансового року, зокрема, у разі проведення атестації та затвердження заходів щодо покращення умов праці.

► Найбільш поширеною у зарубіжних країнах є форма стимулювання у сфері охорони праці, пов'язана з розміром страхових внесків. Розміри страхових внесків, наприклад у Франції, можуть скорочуватися на 25 %, якщо здійснюються ефективні заходи з попередження травматизму, або збільшуватися на 25–200 % на термін до усунення порушень. У Бельгії внески можуть збільшуватися чи зменшуватися в межах 15 %. В Іспанії передбачено 10 % скорочення страхових внесків та 20 % надбавка до них залежно від стану охорони праці на підприємстві, в організації, установі.

Пропорції розподілу єдиного внеску за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються статтею 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати:

- застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків;

- створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам;
- покриття адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Відповідно до статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», **страхові виплати** – це грошові суми, які Фонд виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку. Зазначені грошові суми складаються із:

- 1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності;
- 2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);
- 3) страхової виплати пенсії у зв'язку з інвалідністю потерпілому;
- 4) страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;
- 5) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;
- 6) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Порядок відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'я, розгляду справ про страхові виплати, а також порядок і строки проведення страхових виплат визначено розділами V–VII Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

8.5. Державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності

Процедура здійснення державного нагляду у сфері соціального страхування від нещасного випадку визначається *Порядком здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2003 року № 1845).

Органами державного нагляду у сфері соціального страхування від нещасного випадку є Міністерство соціальної політики, Держгірпромнагляд, Держфінінспекція.

Державний нагляд здійснюється шляхом контролю за додержанням страхувальниками та Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (Фондом) законодавства про страхування від нещасного випадку.

Головним органом у системі органів державного нагляду щодо забезпечення здійснення державного нагляду за додержанням Фондом законодавства про страхування від нещасного випадку є Міністерство соціальної політики.

Контроль за додержанням Фондом законодавства про страхування від нещасного випадку здійснюється шляхом проведення планових і позапланових перевірок роботи правління, виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів.

Планова перевірка проводиться не частіше ніж один раз на рік за планом-графіком, який щороку затверджується Міністерством соціальної політики. Затверджений план-графік у десятиденний строк направляється органам державного нагляду та Кабінету Міністрів України.

Позапланова перевірка проводиться на вмотивовану письмову вимогу органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, прокуратури, за рішенням наглядової ради або правління

Фонду, а також за зверненнями громадян про порушення Фондом вимог законодавства про страхування від нещасного випадку або з метою перевірки виконання подання щодо усунення такого порушення.

Перевірка за зверненнями громадян проводиться відповідно до законодавства про розгляд звернень громадян з урахуванням вимог Порядку здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Перевірка може бути комплексною (проводиться одночасно всіма органами державного нагляду щодо додержання Фондом законодавства про страхування від нещасного випадку) чи цільовою (проводиться одним органом державного нагляду відповідно до його компетенції).

Планова або позапланова перевірка проводиться за розпорядженням керівника органу державного нагляду, в якому зазначається орган Фонду, що перевіряється, дата проведення, прізвища посадових осіб, які проводять перевірку, а також перелік питань, що підлягають перевірці, відповідно до компетенції органу державного нагляду.

Матеріали перевірок щокварталу узагальнюються і до кінця місяця, що настає за звітним періодом, інформація подається Міністерству соціальної політики, наглядовій раді та правлінню Фонду.

Міністерство соціальної політики щороку інформує Кабінет Міністрів України про роботу органів державного нагляду, зокрема щодо проведених перевірок, їх підсумків та вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні складові соціального захисту населення України.
2. Що таке соціальне страхування?
3. Охарактеризуйте колективний та індивідуальний вид страхування.

4. Назвіть види загальнообов'язкового державного соціального страхування залежно від страхового випадку.

5. У чому полягають основні завдання страхування від нещасного випадку?

6. Перерахуйте принципи страхування від нещасного випадку.

7. Дайте визначення суб'єктів та об'єкта страхування від нещасного випадку.

8. Хто є страхувальником та страховиком під час страхування від нещасного випадку?

9. Які розрізняють види страхування від нещасних випадків?

10. Дайте визначення понять «страховий ризик» і «страховий випадок».

11. Опишіть обов'язки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

12. Назвіть права застрахованих осіб.

13. Опишіть обов'язки застрахованих осіб.

14. Опишіть права роботодавця як страхувальника.

15. Перерахуйте обов'язки роботодавця.

16. Який орган здійснює страхування від нещасного випадку?

17. Представники яких сторін включаються до складу правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків?

18. Які послуги та виплати здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків у разі настання страхового випадку?

19. Які органи здійснюють державний нагляд у сфері соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання?

20. За рахунок яких джерел здійснюється фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України?

21. Що таке єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування?

22. Яким чином визначається розмір страхового внеску підприємства на загальнообов'язкове державне соціальне страхування?

23. Що таке клас професійного ризику виробництва?

24. Яким чином визначається клас професійного ризику виробництва?

25. З чого складаються грошові суми, які виплачує застрахованому Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України?

Тестові завдання

1. Хто здійснює відповідні відшкодування в разі загибелі працівника або ушкодження його здоров'я на виробництві?

- а) Пенсійний фонд;
- б) працедавець;
- в) профспілкова організація, членом якої є той, хто постраждав;
- г) Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України;
- д) загальнодержавні органи соціального страхування.

2. Що з наведеного не є завданням страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності?

а) профілактичні заходи, спрямовані на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю працівників;

б) відновлення здоров'я та працездатності тих, хто постраждав на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

в) відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей;

г) державний нагляд за станом охорони праці виробничих об'єктів.

3. *Що з наведеного не застосовують для фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань?*

- а) внески працедавців;
- б) прибуток, отриманий від тимчасово вільних коштів Фонду;
- в) внески застрахованих працівників;
- г) кошти, отримані від стягнення штрафів і пені;
- д) добровільні внески.

4. *Залежно від чого обчислюється розмір єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування?*

- а) прибутку підприємства;
- б) рівня продуктивності праці;
- в) класу професійного ризику підприємства;
- г) вартості виготовленої товарної продукції;
- д) середньорічної вартості основних виробничих фондів.

5. *Відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або в разі їх смерті здійснюється:*

- а) підприємством;
- б) Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України;
- в) Міністерством праці та соціальної політики України.

6. *Коли відбувається страхування працівника від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання?*

- а) під час прийняття на будь-яку роботу;
- б) лише під час прийняття на роботу зі шкідливими умовами праці;
- в) після подання працівником заяви про бажання застрахувати своє життя і здоров'я;
- г) після атестації робочого місця і виявлення на ньому хоча б одного небезпечного або шкідливого виробничого чинника.

7. *Система юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при настанні страхових випадків, передбачених законодавством, – це:*

- а) соціальне страхування;

- б) соціальна допомога;
- в) соціальне забезпечення.

8. Фізична особа, на користь якої здійснюється страхування від нещасного випадку, – це:

- а) страхувальник;
- б) страховик;
- в) об'єкт страхування;
- г) застрахована особа.

9. Страхування, при якому страхувальником виступає юридична особа (підприємство або організація), яка укладає договір страхування на користь своїх працівників, – це:

- а) індивідуальне страхування;
- б) масове страхування;
- в) колективне страхування;
- г) організаційне страхування.

10. До складу правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України включаються представники таких сторін:

- а) держави, міжнародних організацій;
- б) держави, застрахованих осіб, роботодавців, міжнародної організації праці;
- в) держави, застрахованих осіб, роботодавців;
- г) застрахованих осіб, роботодавців.

11. Виконання статутних функцій та обов'язків Фонду соціального страхування від нещасних випадків щодо запобігання нещасним випадкам покладається на:

- а) страхових експертів з охорони праці;
- б) службу охорони праці підприємства;
- в) посадових осіб Держгірпромнагляду;
- г) страхувальників.

12. Грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

України виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку, це:

- а) страховий тариф;*
- б) страхові виплати;*
- в) страхові внески;*
- г) податкові платежі.*

13. Клас професійного ризику виробництва залежить від:

- а) форми власності підприємства;*
- б) фонду оплати праці підприємства;*
- в) сфери діяльності підприємства;*
- г) місця розташування підприємства.*

14. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України виступає:

- а) страхувальником;*
- б) страховиком;*
- в) об'єктом страхування;*
- г) застрахованою особою.*

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Розрахунок штучного освітлення у приміщенні

Правильно спроектоване та раціонально виконане освітлення приміщень, в яких здійснюється трудова діяльність, позитивно впливає на психофізіологічний стан працюючих, сприяє підвищенню якості продукції та підвищенню продуктивності праці, забезпечує безпеку праці, знижує втомлюваність і травматизм на виробництві, зберігає високу працездатність у процесі праці.

Види освітлення:

- природне денне (пряме та відбите);
- штучне (за допомогою електричних та люмінесцентних ламп);
- комбіноване.

Природне освітлення поділяється на: бокове – через прорізи в зовнішніх стінах приміщення з одного або двох боків; верхнє – через прорізи в стелі; комбіноване (верхнє та бокове).

Штучне освітлення передбачається у всіх виробничих та побутових приміщеннях, де недостатньо природного світла, а також для освітлення приміщень у вечірній та нічний час.

Освітлення характеризується такими основними показниками:

Світловий потік (Φ) – частина променевого потоку, яка сприймається зором людини як світло, і характеризує потужність світлового випромінювання. Одиниця вимірювання – люмен (лм).

Сила світла (I) – просторова густина світлового потоку. За одиницю сили світла прийнято кандел (кд). Силу світла визначають як відношення світлового потоку (Φ) до тілесного кута (ω). Тілесний кут – це частина простору сфери, обмежена конусом, що спирається на поверхню сфери з вершиною в її центрі). Розрахункова формула:

$$I = \frac{\Phi}{\omega}.$$

Освітленість (E) – поверхнева густина світлового потоку. За одиницю освітленості прийнято люкс (лк). Розраховується

освітленість як відношення світлового потоку (Φ) до площі, що освітлюється (S):

$$\text{Å} = \frac{\hat{\text{O}}}{S}.$$

Мінімальна освітленість встановлюється з урахуванням розряду зорової роботи за найменшим розміром об'єкта розрізнення, контрастом об'єкта з фоном та характеристикою фону (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Значення освітленості на робочих поверхнях
при штучному освітленні**

Характеристика зорової роботи			Наймен- ший ро- змір об'єкта розрізне- ння, мм	Контраст об'єкта з фоном	Характеристика фону	Освітленість при штучному освітленні, лк	
Точність	Роз- ряд	Підрозряд				Комбі- нованому	Загаль- ному
Найвища	I	а	< 0,15	малий	темний	5 000	1 500
		б		малий	середній	4 000	1 250
		б		середній	темний	4 000	1 250
		в		малий	світлий	2 500	750
		в		середній	середній	2 500	750
		в		великий	темний	2 500	750
		г		середній	світлий	1 500	400
		г		великий	світлий	1 500	400
		г		великий	середній	1 500	400
Дуже висока	II	а	від 0,15 до 0,3	малий	темний	4 000	1 250
		б		малий	середній	3 000	750
		б		середній	темний	3 000	750
		в		малий	світлий	3 500	750
		в		середній	середній	2 000	500
		в		великий	темний	2 000	500
		г		середній	світлий	1 000	300
		г		великий	світлий	1 000	300
		г		великий	середній	1 000	300
Висока	III	а	від 0,3 до 0,5	малий	темний	2 000	500
		б		малий	середній	1 000	300
		б		середній	темний	1 000	300
		в		малий	світлий	750	300
		в		середній	середній	750	300
		в		великий	темний	750	300
		г		середній	світлий	400	200
		г		великий	світлий	400	200
		г		великий	середній	400	200

Продовження таблиці 1.1

Середня	IV	а	від 0,5 до 0,1	малий	темний	750	300
		б		малий	середній	500	200
		б		середній	темний	500	200
		в		малий	світлий	400	200
		в		середній	середній	400	200
		в		великий	темний	400	200
		г		середній	світлий	300	150
		г		великий	світлий	300	150
		г		великий	середній	300	150
Мала	V	а	від 1,0 до 5,0	малий	темний	300	200
		б		малий	середній	200	150
		б		середній	темний	200	150
		в		малий	світлий	--	150
		в		середній	середній	--	150
		в		великий	темний	--	150
		г		середній	світлий	--	200
		г		великий	світлий	--	200
		г		великий	середній	--	200
Дуже мала	VI		> 5,0	Незалежно від фону та контрасту об'єкта з фоном			150

Нормування виробничого освітлення здійснюється згідно з ДБН В.2.5-28-2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення». Норми штучного освітлення деяких робочих місць наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

**Нормовані показники освітленості основних приміщень
(витяг з ДБН В.2.5-28-2006)**

Приміщення	Освітленість при загальному освітленні
<i>Адміністративні будинки (міністерства, відомства, комітети, префектури, муніципалітети, управління, конструкторські та проектні організації, науково-дослідницькі установи тощо)</i>	
Кабінети й робочі кімнати	300
Книгосховища й архіви, приміщення фонду відкритого доступу	400
Приміщення для роботи з дисплеями й відеотерміналами, дисплейні зали	400

Продовження таблиці 1.2

Конференц-зали, зали засідання	300
Читальні зали	400
Банківські та страхові установи	
Операційний зал, кредитна група, касовий зал, приміщення для перерахування грошей	400
Навчальні заклади	
Аудиторії, навчальні кабінети, лабораторії	400
Актові зали, кіноаудиторії	200
Кабінети й кімнати викладачів	300

Приклади розв'язання задач

Приклад 1.1. У приміщенні довжиною **12** м, висотою **4** м і шириною **6** м виконуються облікові роботи, при яких мінімальний розмір об'єкта, що розпізнається, становить **0,4** мм. Приміщення освітлюється за допомогою **16** дволампових світильників типу **ШОД**, які розміщені у два ряди, в кожному з яких знаходяться люмінесцентні лампи ЛД потужністю **40** Вт. Стеля приміщення свіжопобілена $\rho_{cl} = 70$ %, стіни мають світло-сірий колір $\rho_{cn} = 50$ %.

Проведіть відповідні розрахунки та зробіть висновки щодо відповідності освітленості у цьому приміщенні нормативним значенням штучного освітлення робочої зони. Для розрахунку освітленості прийміть коефіцієнт запасу (k_z) рівним 1,5, а коефіцієнт нерівномірності (z) рівним 1,1.

За таблицею 1.1 визначаємо розряд зорових робіт. При мінімальному розмірі об'єкта розпізнавання 0,4 мм, середній яскравості фону і середньому контрасті об'єкта розпізнавання з фоном – розряд зорових робіт III, підрозряд в. Відповідно нормоване значення освітленості на робочому місці для IIIв розряду зорових робіт при системі штучного загального освітлення становить 300 лк ($E_n = 300$ лк).

За таблицею 1.3 визначаємо, що світловий потік, який створюється люмінесцентною лампою типу ЛД потужністю 40 Вт, становить 2 500 лм ($F_l = 2\,500$ лм).

Технічні дані деяких люмінесцентних ламп

(В – вакуумна, Б – біспіральна, БК – біспіральна криптонова,
Г – газонаповнена, ЛДЦ – денного світла з покращеним відтворенням
кольору, ЛД – денного світла, ЛБ – білого світла)

Люмінесцентні лампи загального призначення			
Потужність, Вт	Тип лампи	Світловий потік, лм	Довжина лампи, м
20	ЛДЦ	850	0,6
20	ЛД	1 000	0,6
20	ЛБ	1 200	0,6
30	ЛДЦ	1 500	0,9
30	ЛД	1 800	0,9
30	ЛБ	2 180	0,9
40	ЛДЦ	2 200	1,2
40	ЛД	2 500	1,2
40	ЛБ	3 200	1,2
80	ЛДЦ	3 800	1,5
80	ЛД	4 300	1,5
80	ЛБ	5 400	1,5

Розраховуємо індекс приміщення за формулою:

$$i = \frac{a \cdot b}{h \cdot (a + b)},$$

де a – довжина приміщення, м; b – ширина приміщення, м; h – висота приміщення, м.

Відповідно, індекс приміщення становить:

$$i = \frac{a \cdot b}{h \cdot (a + b)} = \frac{12 \cdot 6}{4 \cdot (12 + 6)} = 1.$$

За таблицею 1.4 визначаємо коефіцієнт використання світлового потоку. Враховуючи, що $\rho_{cl} = 70\%$, $\rho_{cn} = 50\%$, коефіцієнт використання світлового потоку (η) становить 41 %, або 0,41.

Таблиця 1.4

**Коефіцієнти використання світлового потоку світильників
з люмінесцентними лампами**

Тип сві- тильника	ПВЛМ-Р	ЛОУ	ШОД	ЛПО01	ЛСП01
1	2	3	4	5	6
$\rho_{\text{СТЕЛ}} \%$	70 50 30	70 50 30	70 50 50	70 50 50	70 50 50
$\rho_{\text{СТІН}} \%$	50 30 10	50 30 10	50 30 30	50 30 30	50 30 30
i	Коефіцієнти використання, %				
0,5	25 18 13	26 21 16	22 16 14	25 23 20	25 23 22
0,6	29 22 17	30 24 20	28 21 18	31 29 24	31 29 26
0,7	34 26 20	34 28 24	32 24 21	36 34 28	35 33 30
0,8	38 28 23	37 31 27	35 27 24	39 37 32	38 36 32
0,9	40 31 25	40 34 30	38 30 27	42 41 35	41 38 35
1,0	43 34 28	43 37 32	41 32 29	46 44 38	43 40 37
1,1	45 36 30	45 39 34	43 34 31	48 46 41	45 42 39
1,25	47 38 32	48 42 37	46 37 34	51 49 44	47 44 41
1,5	51 42 35	51 46 41	50 40 37	55 53 49	50 46 44
1,75	54 45 38	54 49 44	53 43 40	58 57 52	52 49 47
2,0	56 47 40	56 50 46	55 45 42	61 59 55	54 50 48
2,25	58 49 42	58 52 48	57 47 44	63 62 57	56 52 50
2,5	60 51 44	60 54 50	59 48 45	65 64 59	57 53 51
3,0	63 53 46	62 56 52	61 50 48	68 66 62	59 54 52
3,5	64 54 48	63 57 53	63 52 50	70 68 64	60 56 54
4,0	66 56 49	64 58 55	65 54 52	71 69 66	61 56 55
5,0	63 59 52	66 61 58	67 56 53	75 72 70	63 58 57

Визначаємо фактичну освітленість, що створюється заданою системою штучного загального освітлення у приміщенні за формулою:

$$A_{\delta} = \frac{F_{\delta} \cdot N \cdot n \cdot \eta}{S \cdot k_{\zeta} \cdot z},$$

де F_{δ} – необхідний світловий потік однієї лампи для створення у приміщенні нормованого освітлення, лм; N – кількість світильників, шт; n – кількість ламп у світильнику; η – коефіцієнт використання світлового потоку; S – площа приміщення, м²; k_{ζ} – коефіцієнт запасу; z – коефіцієнт нерівномірності освітлення.

Отже, фактична освітленість у приміщенні становить:

$$A_{\phi} = \frac{F_{\phi} \cdot N \cdot n \cdot \eta}{S \cdot k_{\zeta} \cdot z} = \frac{2500 \cdot 16 \cdot 2 \cdot 0,41}{72 \cdot 1,5 \cdot 1,1} = 276 \text{ лк.}$$

Порівнюючи значення нормативного показника освітленості ($E_n=300 \text{ лк}$) та фактичного його значення ($E_{\phi}=276 \text{ лк}$), робимо висновок, що фактична освітленість менша нормованої, але перебуває у межах допустимих значень (оскільки різниця між показниками не перевищує 10 %).

Приклад 1.2. Визначити необхідну кількість світильників загального призначення (укомплектованих: а) люмінесцентними лампами; б) лампами розжарювання) для створення в приміщенні для роботи з платниками податків розміром 4×5 м нормованого значення освітленості 200 лк. Світловий потік лампи дорівнює 2 300 лм, коефіцієнт запасу – 1,7, коефіцієнт нерівномірності освітлення – 1,15; коефіцієнт використання світлового потоку – 0,65. Система освітлення комбінована.

Основна розрахункова формула (за методом використання світлового потоку) має вигляд:

$$F = \frac{E \cdot S \cdot z \cdot K}{N \cdot \eta \cdot n},$$

де F – необхідний світловий потік однієї лампи для створення у приміщенні нормованого освітлення, лм; E – нормована освітленість, лк; S – площа приміщення, м²; z – коефіцієнт нерівномірності освітлення; K – коефіцієнт запасу; η – коефіцієнт використання світлового потоку; N – кількість світильників, шт.; n – кількість ламп у світильнику, як правило, $n = 2$.

З наведеної формули можемо визначити кількість світильників:

$$N = \frac{E \cdot S \cdot z \cdot K}{F \cdot \eta \cdot n}.$$

При розв'язанні задачі необхідно пам'ятати, що при комбінованій системі освітлення освітленість приміщення є сумою освітленості від загального освітлення і місцевого. Світильники загального призначення повинні створювати 10 % норми від комбінованого

освітлення, але не менше 150 лк при використанні люмінесцентних ламп та не менше 50 лк при використанні ламп розжарювання.

Розглядаючи варіант комплектації світильника люмінесцентними лампами, враховуємо, що 10 % норми комбінованого освітлення – це 20 лк, тому для подальшого розрахунку використовуємо показник – 150 лк:

$$N = \frac{150 * 4 * 5 * 1.15 * 1.7}{2300 * 0.65 * 2} \approx 2 \text{ шт.}$$

За умови комплектації світильника лампами розжарювання для подальшого розрахунку показник нормованої освітленості приймаємо рівним 50 лк:

$$N = \frac{50 * 4 * 5 * 1.15 * 1.7}{2300 * 0.65 * 2} \approx 1 \text{ шт.}$$

Таким чином, для забезпечення нормативного значення показника освітлення на рівні 200 лк у приміщенні слід встановити 2 світильники, укомплектовані люмінесцентними лампами або 1 світильник з лампами розжарювання.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1.1. В адміністративному приміщенні довжиною a м, шириною b м і висотою h м виконуються роботи, при яких мінімальний розмір об'єкта, що розпізнається, становить s мм. Приміщення освітлюється за допомогою N дволампових світильників типу X , які розміщені у два ряди і в кожному з яких є люмінесцентні лампи потужністю P Вт. Стеля приміщення свіжопобілена $\rho_{ст} = 70 \%$, стіни мають світло-сірий колір $\rho_{ст} = 50 \%$. Довжина, ширина і висота приміщення, мінімальний розмір об'єкта, що розпізнається, характеристика фону, на якому розпізнається об'єкт, контраст об'єкта з фоном, а також тип, кількість світильників і тип та потужність ламп наведені в табл. 1.5.

Визначте згідно з варіантом, чи відповідає освітленість у цьому приміщенні нормативним значенням штучного освітлення робочої зони і зробіть відповідні висновки. Для розрахунку освітленості прийміть коефіцієнт запасу (k_z) рівним 1,5, а коефіцієнт нерівномірності (z) рівним 1,1.

Таблиця 1.5

Вихідні дані для розв'язання задачі

Варіант	Параметри приміщення, м			Характеристика зорової роботи			Тип світильників	Кількість світильників	Тип ламп	Потужність лампи
	a	b	h	Мінімальний розмір об'єкта розпізнання, мм	Характеристика фону	Контраст об'єкта розпізнання з фоном				
0	8	10	3	0,2	Темний	Малий	ПВЛМ-Р	10	ЛБ	20
1	12	14	4	0,4	Середній	Середній	ЛОУ	16	ЛД	20
2	16	18	5	0,8	Світлий	Великий	ШОД	20	ЛДЦ	20
3	20	22	3	3,0	Темний	Великий	ЛПО01	32	ЛБ	30
4	8	10	4	0,2	Середній	Малий	ЛСП01	10	ЛД	30
5	12	14	5	0,4	Світлий	Малий	ПВЛМ-Р	16	ЛДЦ	30
6	16	18	3	0,8	Темний	Середній	ЛОУ	20	ЛБ	40
7	20	22	4	3,0	Середній	Великий	ШОД	32	ЛД	40
8	8	10	5	0,2	Світлий	Великий	ЛПО01	10	ЛДЦ	40
9	12	14	3	0,4	Темний	Малий	ЛСП01	16	ЛБ	80

Задача 1.2. Визначити необхідну кількість світильників загального призначення (укомплектованих: а) люмінесцентними лампами; б) лампами розжарювання) для створення в адміністративному приміщенні розміром $L \times C$ м нормованого показника освітленості E , лк. Світловий потік лампи дорівнює F , лм, коефіцієнт запасу – K , коефіцієнт нерівномірності освітлення – 1,15, коефіцієнт використання світлового потоку – η . Система освітлення комбінована (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Вихідні дані для розв'язання задачі

Вихідні дані	Варіант									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Розмір приміщення $L \times C$, м	8×16	4×6	6×8	8×10	5×6	4×16	12×16	8×12	6×10	5×8
Норма освітленості E , лк	200	300	1 000	2 000	2 500	1 500	4 000	3 000	200	400
Світловий потік лампи F , лм	2 300	1 100	1 380	1 500	1 740	1 960	2 250	3 440	3 840	4 320
Коеф. використання світлового потоку η	0,65	0,5	0,48	0,5	0,62	0,7	0,65	0,68	0,55	0,59

2. Розслідування нещасного випадку в галузі

Розслідування здійснюється відповідно до *Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві* (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232).

Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами під час навчально-виховного процесу, трудового і професійного навчання, регламентується *Положенням про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах* (затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 № 616).

Розслідування та облік нещасних випадків, що сталися з працівниками під час прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, що не належить підприємству і не використовується в інтересах підприємства, здійснюється згідно з *Порядком розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру* (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2001 р. № 270).

Своєчасність і якість проведення розслідування нещасного випадку на виробництві є основою адекватного вибору оптимальних профілактичних заходів, оскільки пошук та аналіз причин конкретного нещасного випадку одночасно є засобом запобігання травмуванню інших працівників за таких обставин і на аналогічних робочих місцях.

На початковому етапі розслідування нещасного випадку його слід кваліфікувати, тобто визначити, чи підпадає він під дію *Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві*. Це пов'язано з необхідністю прийняття рішення щодо направлення повідомлення в органи й організації, зазначені в *Порядку*, а також створення комісії з розслідування.

У *Порядку* наведено загальні принципові умови, виходячи з яких можна вважати, що нещасний випадок пов'язаний з виробництвом. Однією з таких умов є **місце отримання травми**. Переважно місцем отримання працівником травми, яка може пов'язуватися з виробництвом, є територія підприємства, причому не лише в межах огорожі, а визначена генеральним планом, тобто та ділянка, що надана йому для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель і споруд, під'їзних доріг, інженерних мереж, адміністративно-побутових будівель тощо. До них належить і робоче місце та інше місце, пов'язане з виконанням роботи.

Іншим важливим критерієм кваліфікації нещасних випадків є **часовий чинник**. Зокрема, час перебування працівника на виробництві, починаючи від часу прибуття до відбуття, разом з понаднормовим часом; час виконання завдання роботодавця у неробочий час, під час відпустки, в святкові, вихідні та неробочі дні.

Часто трапляються випадки **травмування працівників у громадському транспорті чи на зупинках**. Такі нещасні випадки слід пов'язувати з виробництвом, якщо їх настання стосується виконання потерпілим трудових обов'язків. А під час службових відряджень те саме стосується перебування у приміському чи міжміському транспорті.

Приклади кваліфікації нещасних випадків

Приклад 2.1. Під час обідньої перерви працівник митної служби прямував у їдальню, що належить до санітарно-побутового комплексу управління митної служби. Внаслідок падіння на мокрій підлозі обідньої зали працівник отримав вивих нижньої кінцівки.

Зазначений випадок підлягає розслідуванню з оформленням акта про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, оскільки причиною став незадовільний стан підлоги побутового приміщення.

Приклад 2.2. Електромонтери обстежували стан лінії електропередачі на території митниці. Один із електромонтерів зайшов на розташований там будівельний майданчик, де отримав травму.

Незважаючи на те, що перебування електромонтера на території будівельного майданчика не було пов'язане з його безпосередньою роботою, нещасний випадок пов'язаний з виробництвом і підлягає розслідуванню, оскільки стався з працівником у робочий час на території підприємства.

Приклад 2.3. Кур'єр прямував до поштового відділення, щоб відправити пошту організації. По дорозі його збив автомобіль, внаслідок чого кур'єра було травмовано.

Нещасний випадок стався поза виробничою територією, але він підлягає розслідуванню як такий, що пов'язаний з виробництвом, оскільки працівник у робочий час виконував свої службові обов'язки на встановленому йому маршруті пересування.

Приклад 2.4. Оператор ЕОМ скористався додатковою перервою для відпочинку та особистих потреб (згідно з Державними санітарними правилами і нормами роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин ДСанПіН 3.3.2.007-98). Під час прогулянки в дворі установи оператор дістав травму.

Нещасний випадок визнається пов'язаним із виробництвом, оскільки зазначений вид перерви включається до робочого часу.

Приклад 2.5. Викладач вищого навчального закладу II рівня акредитації отримав травму в медичному закладі під час проходження медичного огляду.

Даний нещасний випадок повинен бути розслідуваний згідно з Порядком розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві. Посада постраждалого входить до Переліку професій, виробництв і організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2001 року № 559). Роботодавець – директор цього закладу – уклав з медичним закладом договір на проведення

медичних оглядів своїх працівників, оскільки він, згідно зі статтею 17 Закону «Про охорону праці», зобов'язаний своїм коштом фінансувати й організовувати проведення медоглядів певних категорій працівників.

Приклад 2.6. Поблизу трансформаторної підстанції охороною виявлено травмованого електрика після закінчення його робочої зміни. Є відмітка, що працівник покидав територію установи. Під час розслідування встановлено, що електрик, згадавши про незамкнені двері підстанції, повернувся до установи, але через отвір в огорожі, де через необережність дістав травму.

Нещасний випадок вважається пов'язаним із виробництвом, оскільки працівник виконував дії в інтересах підприємства – запобігти електротравмуванню інших людей, а також виконував свої службові обов'язки, хоч і в позаробочий час.

Приклад 2.7. Податковий інспектор у громадському транспорті прямував після виконання перевірки на підприємстві зі звітною документацією до податкової адміністрації. Внаслідок дорожньо-транспортної події працівник дістав травму.

Нещасний випадок визнається таким, що пов'язаний із виробництвом, оскільки працівник виконував завдання головного бухгалтера. Незважаючи на те, що завдання спеціально не оформлювалося документально, це передбачено посадовою інструкцією працівника.

Приклад 2.8. Легковий автомобіль, яким керував водій у стані алкогольного сп'яніння, у вечірній час на автобусній зупинці травмував працівника фіскальної служби, якого цього дня було направлено у відрядження і він планував дістатись автобусом на залізничний вокзал, щоб поїздом направитись до пункту призначення.

Випадок розслідується як пов'язаний з виробництвом, оскільки працівник, якого з цієї дати відряджено до іншого міста, збирався маршрутним автобусом дістатися до залізничного вокзалу на нічний поїзд. Таким чином, працівник прямував за визначеним маршрутом до місця відрядження згідно з установленим йому завданням.

Приклад 2.9. Директор фірми виїхав на зустріч з діловими партнерами до іншого міста на власному автомобілі. У дорозі пізнього вечора він став винуватцем ДТП, внаслідок чого одержав травму.

Нещасний випадок є таким, що пов'язується з виробництвом, оскільки директор діяв в інтересах фірми, тобто прямував на переговори з партнерами. І хоч він не оформив свого відрядження відповідно до *Інструкції про службове відрядження в межах України та за кордон* (затв. наказом Міністерства фінансів України від 13.03.1998 року № 59), проте його дії в інтересах фірми підтверджено свідченнями партнерів та наявністю відповідних ділових паперів.

Коли нещасний випадок стався з працівником, який керував власним автомобілем, то для пов'язування цього нещасного випадку з виробництвом *Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві*, як нормативно-правовий акт прямої дії, вимагає, щоб використання власного транспортного засобу в інтересах виробництва здійснювалося з дозволу чи за дорученням роботодавця в установленому роботодавцем порядку.

Приклад 2.10. Охоронника митного складу знайшли без ознак життя. Медичне обстеження виявило в його крові значну частку алкоголю. Проте розслідування нещасного випадку, а також подальше слідство у відкритій кримінальній справі встановило, що на охоронника вчинили напад злочинці, які мали намір пограбувати склад. Навіть перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння (а це є порушенням трудової дисципліни), охоронник перешкоджав зловмисникам та дістав при цьому смертельну травму.

Зазначимо, що *Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві* не визнає пов'язаними з виробництвом нещасні випадки з працівником через отруєння алкоголем (а також наркотиками, токсичними чи отруйними речовинами), внаслідок їх дії (асфіксія, інсульт, зупинка серця тощо), якщо це не пов'язано із застосуванням таких речовин у виробничому процесі. Проте не завжди

алкогольне сп'яніння потерпілого є підставою не пов'язати нещасний випадок з виробництвом. Так, описаний у прикладі нещасний випадок слід пов'язати з виробництвом, оскільки він настав під час виконання працівником службових обов'язків.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомтесь з бланками та прикладами заповнення актів за формою Н-5, Н-1.

2. Відповідно до варіанта встановіть зв'язок нещасного випадку з виробництвом.

3. Проведіть розслідування нещасного випадку на виробництві від імені голови комісії, що призначена для проведення розслідування, з'ясуйте причини нещасного випадку, осіб, винних у порушенні вимог охорони праці, а також розробіть заходи щодо уникнення повторення подібних випадків.

4. Заповніть бланки за формами Н-5 та Н-1. Підприємство – гіпотетичне, будь-якої форми власності; прізвища осіб – вигадані; посади – наближені до реальної або типової організаційної структури обраного підприємства; умови настання нещасного випадку – наближені до реальних.

Таблиця 2.1

Вихідні дані для розслідування нещасного випадку

Варіант	Опис нещасного випадку
0	Працівники відділення фіскальної служби прямували на службовому автомобілі у відрядження. Рухаючись по автомобільному шляху, водій не впорався з керуванням, автомобіль виїхав на узбіччя і перекинувся. Один із працівників отримав травми
1	Керівник доручив працівникові принести з бібліотеки довідкову літературу. Бібліотека розташована за територією підприємства. Дорогою до бібліотеки працівник отримав травму
2	Працівник митниці під час обідньої перерви вирішив зайти в адміністративну будівлю до знайомого. Дорогою він наступив на погано закритий каналізаційний люк і травмував ногу
3	Після сеансу психологічного розвантаження співробітниці податкової інспекції виходили з кабінету. Одна з них спіткнулась об поріг і травмувала коліно

Продовження таблиці 2.1

4	На території митниці, не маючи засобів індивідуального захисту, слюсар-сантехнік вирішив прочистити в каналізаційному колодязі трубу. Спускаючись у колодязь, він вдихнув повітря з високою концентрацією сірководню, знепритомнів і впав на дно колодязя. Його напарник, вирішивши допомогти колезі, спустився в колодязь теж без засобів індивідуального захисту органів дихання, теж знепритомнів і впав на дно колодязя завглибшки 8 м. Обидва працівники померли, отруївшись сірководнем
5	Студентка проходила виробничу практику на митниці. Вона вийшла на обід і побачила відкриті ворота складського приміщення, охоронця поруч не виявилося. Дівчина стала закривати їх і травмувала руку
6	Дорогою до їдальні установи під час обідньої перерви працівник податкової інспекції отримав травму внаслідок падіння на мокрих сходах при вході до приміщення
7	Під час митного огляду залізничного вантажного вагона, працівник втратив рівновагу, впав і отримав травми
8	Під час виконання оздоблювальних робіт у приміщенні адміністративно-господарського управління митниці внаслідок падіння цегляної перегородки було травмовано муляра ЗАТ «ІНЖБУД»
9	Під час виконання ремонтних робіт на митному посту при передаванні арматури з верхнього поверху на нижній з рук робітника вислизнув прут і травмував іншого працівника, що перебував унизу

3. Визначення факторів, що впливають на розмір виплат у разі нещасного випадку на виробництві

Відповідно до статті 8 Закону України *«Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»* (від 23.09.1999 р.) обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) або на інших підставах, передбачених законодавством про працю;

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудових, виховно-трудових закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Щомісячні страхові виплати та інші витрати на відшкодування шкоди здійснюються відповідно до положень статті 34 Закону. Крім того, під час визначення сум страхових виплат на відшкодування шкоди керуються *Порядком призначення, перерахування та проведення страхових виплат* (затв. постановою Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 27.04.07 № 24).

Сума щомісячної страхової виплати встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

Таким чином, робітник отримує кожного місяця компенсацію у розмірі:

$$K = Z_{\text{сер}} \cdot \frac{\eta}{100},$$

де $Z_{\text{ср}}$ – середньомісячна заробітна плата, грн; η – ступінь втрати професійної працездатності, %.

Якщо потерпілому одночасно із щомісячною страховою виплатою призначено пенсію через інвалідність у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком, їх сума **не повинна перевищувати** середньомісячного заробітку (доходу), який потерпілий мав до ушкодження здоров'я. Визначені раніше суми щомісячної страхової виплати та пенсії у зв'язку з інвалідністю зменшенню не підлягають.

У разі стійкої втрати професійної працездатності Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює **одноразову страхову виплату потерпілому**, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду (17 прожиткових мінімумів):

$$Д = З_{сер} \cdot \eta ,$$

де $З_{сер}$ – середньомісячна заробітна плата, грн; η – ступінь втрати професійної працездатності, %.

У разі встановлення комісією з розслідування нещасного випадку, що ушкодження здоров'я настало не лише з причин, що залежать від роботодавця, а і внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги підлягає зменшенню, але не більше як на 50 відсотків.

Відсоток зменшення розміру одноразової допомоги визначається рішенням комісії з питань охорони праці підприємства, а якщо вона не створена – комісії з питань вирішення спорів при робочих органах виконавчої дирекції Фонду, виходячи з критеріїв, наведених у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порушення з боку потерпілого, які були однією з причин нещасного випадку

Вид порушення	Відсоток зменшення одноразової допомоги
Виконання роботи у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, токсикологічного отруєння	до 50
Порушення трудової і виробничої дисципліни, зокрема невиконання посадових обов'язків, невиконання інструкцій з охорони праці тощо	до 50
Порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів; порушення технологічного процесу; порушення під час експлуатації транспортних засобів; порушення правил дорожнього руху	до 50

Виконання робіт з відключеними, несправними засобами колективного захисту, системами сигналізації, вентиляції, освітлення тощо	до 40
Незастосування засобів індивідуального та колективного захисту	до 40

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю виплачується у розмірі 100 відсотків середнього заробітку (оподаткованого доходу). При цьому перші п'ять днів тимчасової непрацездатності оплачуються роботодавцем за рахунок коштів підприємства, установи, організації.

У разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання розмір одноразової допомоги його сім'ї повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого.

Право на одноразову допомогу мають особи, які перебували на утриманні потерпілого, зокрема:

- діти, які не досягли 16 років;
- діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти;
- діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;
- жінки, які досягли 55 років, і чоловіки, які досягли 60 років, якщо вони не працюють;
- інваліди – члени сім'ї потерпілого;
- неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти.

Право на одержання одноразової допомоги мають також дружина (чоловік) або один із батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли 8-річного віку.

У разі смерті потерпілого **суми страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого** за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати.

Сума страхових виплат кожній особі, яка має на це право, визначається шляхом ділення частини заробітку потерпілого, що припадає на зазначених осіб, на кількість цих осіб.

Під час обчислення середньомісячного заробітку враховуються всі види виплат, на які нараховувалися страхові внески. Середньомісячний заробіток, обчислений у такому порядку, береться для визначення розміру одноразової допомоги потерпілому або членам його сім'ї та особам, які перебували на його утриманні, у разі смерті потерпілого.

Приклади розв'язання задач

Приклад 3.1. Потерпілому встановлено стійку втрату професійної працездатності 60 % та III групу інвалідності. Середньомісячний заробіток (дохід) перед настанням страхового випадку становив 3 500 грн, а пенсія у зв'язку з інвалідністю – 1 200 грн.

Розраховуємо щомісячну страхову виплату:

$$3500 \cdot \frac{60}{100} = 2100 \text{ грн.}$$

Сума щомісячної страхової виплати та пенсії становить 3 300 грн (2 100 грн + 1 200 грн), що не перевищує середньомісячного заробітку потерпілого перед настанням страхового випадку (3 500 грн).

Відповідно, сума щомісячної страхової виплати потерпілому призначається у розмірі 2 100 грн.

Приклад 3.2. Потерпілому встановлено стійку втрату професійної працездатності 60 % та III групу інвалідності. Середньомісячний заробіток (дохід) перед настанням страхового випадку становив 1 900 грн, а пенсія у зв'язку з інвалідністю – 1 200 грн.

Розраховуємо щомісячну страхову виплату:

$$1900 \cdot \frac{60}{100} = 1140 \text{ грн.}$$

Сума щомісячної страхової виплати та пенсії становить 2 340 грн (1 140 грн + 1 200 грн), що перевищує середньомісячний заробіток потерпілого перед настанням страхового випадку (1 900 грн) на 440 грн (2 340 грн – 1 900 грн). Тому сума щомісячної страхової виплати призначається у розмірі 700 грн (1 140 грн – 440 грн).

Приклад 3.3. Заробітна плата померлого перед настанням страхового випадку становила 1 000 грн. Сім'я: дружина, яка не працює та доглядає дитину до 8 років, дитина 6 років, дитина 9 років, дитина 13 років. Мати загиблого, яка не працює та якій 55 років, батько загиблого, який не працює та якому 60 років, проживають окремо.

Розмір одноразової допомоги родині становить:

$$1\,000 \text{ грн} \cdot 12 \text{ місяців} \cdot 5 \text{ дітей} = 60\,000 \text{ грн}.$$

Розмір одноразової допомоги кожному утриманцю становить:

$$1\,000 \text{ грн} \cdot 12 \text{ місяців} = 12\,000 \text{ грн}.$$

У цьому випадку утриманцями є дружина, яка не працює та доглядає дитину до 8 років, дитина 6 років, дитина 9 років, дитина 13 років.

Приклад 3.4. Потерпілий помер від професійного захворювання, що підтверджено довідкою медико-соціальної експертної комісії про причинний зв'язок смерті з раніше одержаним професійним захворюванням. Він отримував щомісячну страхову виплату 1 000 грн та пенсію 1 007 грн.

Дохід потерпілого на день смерті становив:

$$1\,000 + 1\,007 = 2\,007 \text{ грн}.$$

Одноразова допомога родині становить:

$$2\,007 \text{ грн} \cdot 12 \text{ місяців} \cdot 5 \text{ дітей} = 120\,420 \text{ грн}.$$

Приклад 3.5. Працівник підприємства під час виконання службових обов'язків отримав травму. Під час обстеження медико-соціальною експертною комісією йому встановлено 27 % втрати працездатності. Середньомісячна заробітна плата працівника на

момент травмування становила 3 500 грн. Комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало, зокрема, і внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці. Тому комісією прийнято рішення щодо зменшення розміру одноразової допомоги на 30 %.

Розрахувати розмір одноразової страхової виплати потерпілому.

Як було зазначено вище, сума одноразової допомоги визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду:

$$\ddot{A} = 3\,500 \cdot 27 = 94\,500 \text{ грн.}$$

На 01.01.2014 року максимальна величина граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду, становила 20706 грн (17 прожиткових мінімумів), відповідно, потерпілий може отримати не більше ніж 82 824 грн. Враховуючи рішення комісії про зменшення розміру одноразової виплати, працівникові належить виплатити:

$$\ddot{A} = 82\,824 \cdot (1 - 0,3) = 57\,976,8 \text{ грн.}$$

Завдання для самостійного розв'язання

Задача 3.1. У результаті нещасного випадку на виробництві працівник втратив працездатність. Йому призначена пенсія 1300 грн. Встановлено, що нещасний випадок стався внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, у зв'язку з чим рішенням комісії з питань охорони праці підприємства розмір одноразової допомоги зменшено на x відсотків.

Розрахувати розмір щомісячної страхової виплати і розмір одноразової допомоги потерпілому за такими вихідними даними, наведеними в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Вихідні дані до завдання

Вихідні дані	Варіанти									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Середньомісячна заробітна плата $Z_{\text{ср.}}$, грн	1 800	2 150	1 900	2 250	2 000	2 350	2 100	2 450	2 200	2 550
Ступінь втрати професійної працездатності η , %	25	20	35	30	45	40	55	50	65	60
Відсоток зменшення розміру одноразової допомоги x , %	10	15	20	25	30	35	15	20	25	30

Завдання 3.2. У результаті нещасного випадку на виробництві працівник помер. Сім'я померлого годувальника складалася з 4-х осіб: самого годувальника, дружини, яка не працювала у зв'язку з доглядом за неповнолітніми дітьми (3-х і 7-ми років) і племінника 30 років (приватний підприємець).

Розрахувати розмір відшкодування на кожного утриманця померлого і розмір одноразової допомоги. Вихідні дані для розрахунку наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Вихідні дані до завдання

Вихідні дані	Варіанти									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
$Z_{\text{ср.}}$, грн	1 600	1 640	1 680	1 700	1 760	1 800	1 840	1 880	1 920	1 960

4. Оцінка впливу класу професійного ризику виробництва на розмір єдиного соціального внеску

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (єдиний внесок) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Максимальний розмір доходу, на який нараховують єдиний соціальний внесок, дорівнює 17 розмірам прожиткового мінімуму на працездатну особу. Щомісячні значення максимального розміру доходу (з урахуванням прожиткового мінімуму на 2014 рік в Україні, встановленого *Законом України «Про Державний бюджет на 2014 рік»*) наведено у таблиці 4.2.

Таблиця 4.1

Прожитковий мінімум на 2014 р

Місяць	Прожитковий мінімум	
	на працездатну особу	для непрацездатних
Січень–червень	1 218 грн	949 грн
Липень–вересень	1 250 грн	974 грн
Жовтень–грудень	1 301 грн	1 014 грн

Таблиця 4.2

Максимальна величина бази нарахування для єдиного внеску

Період	Величина бази нарахування ЄСВ
з 01 січня по 30 червня	20706 грн
з 01 липня по 30 вересня	21250 грн
з 01 жовтня по 31 грудня	22117 грн

Мінімальний розмір внеску для підприємців з січня по червень – $1\,218 \times 0,347 = 422,65$ гривень, з липня по вересень – $1\,250 \times 0,347 = 433,75$ гривень, з жовтня по грудень – $1\,301 \times 0,347 = 451,45$ гривень.

Максимальний розмір внеску для підприємців – не більше ніж внесок, нарахований на 17-разовий прожитковий мінімум на працездатну особу, тобто з січня по червень – $1\,218 \times 0,347 \times 17 = 7\,184,98$ гривень, з липня по вересень – $1\,250 \times 0,347 \times 17 = 7\,373,75$ гривень, з жовтня по грудень – $1\,301 \times 0,347 \times 17 = 7\,674,60$ гривень.

Нараховується ЄСВ за ставками, які залежать від класу професійного ризику виробництва (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Ставки єдиного соціального внеску залежно від класу професійного ризику

Клас ризику	Розмір ЄСВ	Клас ризику	Розмір ЄСВ	Клас ризику	Розмір ЄСВ	Клас ризику	Розмір ЄСВ	Клас ризику	Розмір ЄСВ
1	36,76	15	37,00	29	37,58	43	38,05	57	39,01
2	36,77	16	37,04	30	37,60	44	38,10	58	39,02
3	36,78	17	37,06	31	37,61	45	38,11	59	39,10
4	36,79	18	37,13	32	37,65	46	38,19	60	39,48
5	36,80	19	37,16	33	37,66	47	38,24	61	39,76
6	36,82	20	37,17	34	37,77	48	38,26	62	39,90
7	36,83	21	37,18	35	37,78	49	38,28	63	40,19
8	36,85	22	37,19	36	37,86	50	38,45	64	40,40
9	36,86	23	37,26	37	37,87	51	38,47	65	42,61
10	36,88	24	37,30	38	37,96	52	38,52	66	42,72
11	36,90	25	37,33	39	37,97	53	38,54	67	49,70
12	36,92	26	37,39	40	37,99	54	38,57		
13	36,93	27	37,45	41	38,00	55	38,66		
14	36,95	28	37,51	42	38,03	56	38,74		

Інформація щодо бази нарахування та ставки єдиного внеску для роботодавців та працівників наведена відповідно в таблицях 4.4, 4.5.

Таблиця 4.4

База нарахування та ставки єдиного внеску для роботодавців

База нарахування	Ставка єдиного внеску, %
Сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну й додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, зокрема в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці»	Від 36,76 до 49,7 залежно від класу професійного ризику (стаття 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»)
	36,3 – для бюджетних установ
	45,96 – для роботодавців, які використовують працю найманих працівників із числа льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації і борт-операторів, які виконують спеціальні роботи в польотах, а для інших працівників – від 36,76 до 49,7 залежно від класу професійного ризику
	33,2 (8,41 – за працюючих інвалідів) у період з 01.01.2013 р. до 01.01.2023 р. – для роботодавців, які є підприємствами суднобудівної промисловості
	8,41 – для працюючих інвалідів, а для інших працівників від 36,76 до 49,7 залежно від класу професійного ризику (крім роботодавців, які є підприємствами суднобудівної промисловості)
	5,3 – для підприємств та організацій всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ та УТОС, в яких кількість інвалідів становить не менше 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці
Суми допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, оплати перших п'яти днів	5,5 – для працюючих інвалідів, а для інших працівників – від 36,76 до 49,7 залежно від класу професійного ризику виробництва для підприємств та організацій всеукраїнських громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менше 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці
	33,2 (крім роботодавців, що є підприємствами суднобудівної промисловості, яких звільнено від сплати єдиного внеску до 01.01.2023 р. на зазначені суми, за винятком суми допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами)

Продовження таблиці 4.4

тимчасової непрацездатності, що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами	8,41 – для працюючих інвалідів, 33,2 – для інших працівників підприємств, установ і організацій, в яких працюють інваліди
	5,3 – для підприємств та організацій всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ та УТОС, в яких кількість інвалідів становить не менше 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці
	5,5 – для працюючих інвалідів, 33,2 – для інших працівників підприємств та організацій громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менше 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці
Сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами	34,7 33,2 – у період з 01.01.2013 р. до 01.01.2023 р. для роботодавців, які є підприємствами суднобудівної промисловості
Сума грошового забезпечення	34,7

Під час визначення максимальної величини бази нарахування єдиного внеску виплати враховуються у такій черговості (при цьому розмір єдиного внеску застосовують окремо для кожного виду виплати відповідної категорії платників):

- сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, що включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, зокрема в натуральній формі, які визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці»;
- сума винагороди за цивільно-правовими договорами;
- сума допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

**База нарахування та ставки єдиного внеску
для найманих працівників**

База нарахування	Ставка єдиного внеску, %
Сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну й додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці»	3,6
	2,85 – для найманих працівників – інвалідів, які працюють на підприємствах УТОГ, УТОС
	6,1 – для платників, які працюють на посадах, робота на яких зараховується до стажу, що дає право на одержання спеціальної пенсії (відповідно до Митного кодексу України, законів України «Про державну службу», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про прокуратуру», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», Положення про помічника-консультанта народного депутата України), а також осіб із числа льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації і борт-операторів, які виконують спеціальні роботи в польотах
Суми допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами	2
Сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами	2,6
Сума грошового забезпечення	2,6 (крім військовослужбовців строкової військової служби, які звільняються від сплати єдиного внеску із сум отриманого ними грошового забезпечення)

Приклади розв'язання задач

Приклад 4.1. Визначити суму єдиного внеску за рік з фізичної особи, яка забезпечує себе роботою самостійно – займається незалежною професійною діяльністю (адвокатською), якщо дохід, отриманий від цієї діяльності, що підлягає обкладенню податком з доходів фізичних осіб, становить 5 тис. грн на місяць.

Відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» фізичні особи-підприємці (крім тих, які обрали спрощену систему оподаткування) та особи, які забезпечують себе роботою самостійно та отримують дохід безпосередньо від цієї діяльності, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями, сплачують єдиний внесок у розмірі 34,7 % від суми доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожну особу за місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

Отже, сума єдиного внеску становитиме:

$$5000 \cdot 0,347 \cdot 12 = 20820 \text{ грн.}$$

Приклад 4.2. Обчислити суму єдиного соціального внеску для підприємства, якщо сформований на ньому фонд оплати праці становить 76 880 грн. При цьому на підприємстві зареєстровано 52 % інвалідів, фонд оплати праці інвалідів – 19070 грн. Підприємство віднесене до 3 класу професійного ризику.

Відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» єдиний внесок для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менш ніж 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш ніж 25 % суми витрат на оплату праці, встановлюється у розмірі 5,5 % бази нарахування єдиного внеску для працюючих інвалідів.

Відповідно до умови задачі фонд оплати праці інвалідів становить 24,8 % суми витрат на оплату праці ($19070/76880$), а отже, розмір єдиного внеску за працюючих інвалідів становитиме 8,41 %.

Оскільки підприємство віднесено до 3 класу професійного ризику, розмір єдиного внеску становитиме 36,78 % фонду оплати праці.

Таким чином, сума єдиного внеску становить:

$$(76880 - 19070) \cdot 0,3678 + 19070 \cdot 0,0841 = 21262,52 + 1603,79 = 22866,31 \text{ грн.}$$

Приклад 4.3. Бюджетна установа в січні 2014 року нарахувала державному службовцю 21 500 грн, а саме: заробітну плату в сумі 16 000 грн та лікарняні – 5 500 грн. Як необхідно нарахувати єдиний внесок на зазначені виплати?

Обчислюємо єдиний внесок із усієї суми нарахованої заробітної плати, оскільки вона не перевищує максимальної величини бази нарахування – 207 06 грн (табл. 4.2) єдиного внеску. При цьому ставка ЄСВ для бюджетних установ: 36,3 % – для роботодавців, 6,1 % – для працівників (табл. 4.4, 4.5):

$$16000 \cdot 0,363 = 5808 \text{ грн;}$$

$$16000 \cdot 0,061 = 976 \text{ грн.}$$

Загальна сума заробітної плати та допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю за січень перевищує максимальну величину бази нарахування єдиного внеску на 794 грн (21 500–20 706). Отже, сума допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, на яку нараховується єдиний внесок, становить 4 706 грн (5 500–794). Відповідно, нарахування єдиного внеску на зазначену суму становить:

$$4706 \cdot 0,332 = 1562,4 \text{ грн;}$$

$$4706 \cdot 0,02 = 94,12 \text{ грн.}$$

Таким чином, розмір єдиного внеску в частині нарахувань становить 7 370,4,24 грн, у частині утримань – 1 070,12 грн.

Завдання для самостійного розв'язання

Визначити розмір єдиного соціального внеску для відповідної категорії платників відповідно до вихідних даних, наведених у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Вихідні дані для розрахунку

Варіант	Платник	Клас професійного ризику виробництва	База нарахування	Величина бази нарахування, грн	Місяць нарахування	Примітка
0	Працівник	2	Грошове забезпечення	10 000	Січень	—
1	Роботодавець	15	Заробітна плата	80 000	Лютий	Бюджетна установа
2	Працівник	3	Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю	5 500	Березень	—
3	Роботодавець	2	Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю	52 000	Квітень	На підприємстві зареєстровано 51 % інвалідів. Фонд оплати праці інвалідів – 10 400 грн
4	Роботодавець	59	Винагорода фізичним особам за виконання робіт за цивільно-правовим договором	100 000	Травень	Підприємство суднобудівної промисловості
5	Роботодавець	5	Заробітна плата	75 000	Червень	На підприємстві зареєстровано 55 % інвалідів. Фонд оплати праці інвалідів – 22 500 грн
6	Працівник	37	Заробітна плата	3 500	Серпень	Працівник працює на посаді, робота на якій заховується до стажу, що дає право на одержання спеціальної пенсії
7	Працівник	49	Заробітна плата+лікарняні	3 500+ 1 000	Вересень	—
8	Роботодавець	33	Грошове забезпечення	15 000	Жовтень	—
9	Роботодавець	40	Винагорода фізичним особам за	80 000	Грудень	Підприємство надає послуги

			надання послуг за цивільно- правовим дого- вором			з перевезення вантажів
--	--	--	---	--	--	---------------------------

5. Аналіз заходів пожежної профілактики на галузевих об'єктах

Відповідно до *Кодексу цивільного захисту України* (від 02.10.12 р.) та *Правил пожежної безпеки в Україні* (затв. наказом МНС України від 19 жовтня 2004 року № 126) керівник підприємства визначає обов'язки посадових осіб (у тому числі заступників керівника) щодо забезпечення пожежної безпеки, призначає відповідальних за пожежну безпеку окремих будівель, споруд, приміщень, ділянок тощо, технологічного та інженерного устаткування, а також за утримання і експлуатацію технічних засобів протипожежного захисту.

Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту відображаються у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, посадових інструкціях, положеннях тощо).

На кожному підприємстві, з урахуванням його пожежної небезпеки, наказом (інструкцією) встановлюється відповідний протипожежний режим, у тому числі визначаються:

- можливість паління (місце для паління), застосування відкритого вогню, побутових нагрівальних приладів;
- порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт (у тому числі зварювальних);
- правила проїзду та стоянки транспортних засобів;
- місця для зберігання і допустима кількість сировини, напівфабрикатів та готової продукції, які можуть одночасно знаходитися у виробничих приміщеннях і на території (у місцях зберігання);
- порядок прибирання горючого пилу й відходів, зберігання промасленого спецодягу та ганчір'я, очищення повітроводів вентиляційних систем від горючих відкладень;

- порядок відключення від мережі електрообладнання у разі пожежі;
- порядок огляду й зачинення приміщень після закінчення роботи;
- порядок проходження посадовими особами навчання й перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;
- порядок організації експлуатації і обслуговування наявних технічних засобів протипожежного захисту (протипожежного водопроводу, насосних станцій, установок пожежної сигналізації, автоматичного пожежогасіння, димовидалення, вогнегасників тощо);
- порядок проведення планово-попереджувальних ремонтів та оглядів електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного та іншого інженерного обладнання;
- дії працівників у разі виявлення пожежі;
- порядок збирання членів добровільної пожежної дружини та відповідальних посадових осіб у разі виникнення пожежі, виклику вночі, у вихідні й святкові дні.

На кожному підприємстві розробляється загальнооб'єктова інструкція про заходи пожежної безпеки та інструкції для всіх вибухопожежонебезпечних та пожежонебезпечних приміщень (дільниць, цехів, складів, майстерень, лабораторій тощо). Ці інструкції вивчаються під час проведення протипожежних інструктажів, проходження пожежно-технічного мінімуму, а також у системі виробничого навчання і вивішуються у відведених місцях. Для будівель та споруд (крім житлових будинків), які мають два поверхи і більше, у разі одночасного перебування на поверсі більше 25 осіб розробляються і вивішуються у відповідних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі.

Завдання для самостійної роботи

На основі аналізу основних положень Інструкції з пожежної безпеки одного з галузевих об'єктів заповніть таблицю 5.1.

Таблиця 5.1

Результати аналізу Інструкції з пожежної безпеки

№ з/п	Розділ	Короткий зміст
1.	Основні вимоги пожежної безпеки до утримання території, будівель та споруд	
2.	Вимоги пожежної безпеки до утримання евакуаційних шляхів і виходів	
3.	Основні вимоги до утримання інженерного обладнання та засобів протипожежного захисту	
4.	Обов'язки керівників структурних підрозділів та відповідальних осіб за пожежну безпеку у службових приміщеннях щодо забезпечення пожежної безпеки	
5.	Обов'язки працівників щодо забезпечення пожежної безпеки	
6.	Порядок дій у разі виникнення пожежі	
7.	Порядок оповіщення персоналу про пожежу	
8.	Порядок евакуації людей і матеріальних цінностей у разі виникнення пожежі	

6. Опрацювання розділу «Охорона праці» колективного договору

Колективний договір – це правовий акт, що укладається між власником або уповноваженою ним особою і одним або кількома профспілковими чи іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом органами з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин на підприємстві та узгодження інтересів між найманими працівниками та роботодавцем.

Основою для укладання колективного договору (угоди) є чинне законодавство (*Кодекс законів про працю України*, Закон України «*Про колективні договори і угоди*» тощо) та прийняті сторонами зобов'язання.

Відповідно до законодавства колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають права юридичної особи. Крім того, колективний договір може бути укладений у структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів.

Колективна угода укладається на національному (генеральна угода), галузевому (галузева (міжгалузева) угода), територіальному (територіальна угода) рівнях на двосторонній або тристоронній основі.

Відповідно до Закону України *«Про колективні договори і угоди»* зміст колективного договору визначають сторони в межах своєї компетенції.

У колективному договорі сторони встановлюють взаємні зобов'язання у сфері регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин, а саме:

- зміни в організації виробництва і праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- нормування і оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.);
- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;
- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом);
- режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;
- умов і охорони праці;
- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;
- гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій працівників;
- умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- заборона дискримінації.

Крім того, у колективному договорі можуть бути зафіксовані додаткові (не передбачені чинним законодавством і угодами) гарантії, соціально-побутові пільги.

Колективний договір підлягає реєстрації місцевими органами державної виконавчої влади відповідно до порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України.

Колективний договір набирає чинності з дати підписання його сторонами або з дати, зазначеної в ньому, і діє до моменту укладання нового або перегляду чинного, якщо інше не передбачено договором. На новостворених підприємствах, в установах, організаціях колективний договір повинен бути укладеним не пізніше трьох місяців після їх реєстрації або після рішення про заснування, якщо реєстрація не передбачена.

Колективний договір поширюється на всіх працівників незалежно від того, чи є вони членами профспілки, і є обов'язковим як для власника або уповноваженого ним органу, так і для працівників. Контроль за виконанням колективного договору здійснюється безпосередньо сторонами, які його уклали, або уповноваженими ними представниками. Щорічно в строки, передбачені колективним договором, сторони, що його підписали, звітують про його виконання.

Завдання для самостійної роботи

Проаналізуйте основні положення розділу «Охорона праці» колективного договору одного з галузевих об'єктів. На основі аналізу заповніть таблицю 6.1.

Таблиця 6.1.

Результати аналізу розділу «Охорона праці» Колективного договору галузевого об'єкта

№ з/п	Об'єкт аналізу	Короткий зміст
1.	Обов'язки роботодавця	
2.	Обов'язки трудового колективу (профспілки)	
3.	Перелік посад з ненормованим робочим днем	
4.	Перелік посад з важкими і шкідливими умовами праці	
5.	Розміри пільг і компенсацій для працівників,	

	зайнятих на роботах з важкими і шкідливими умова праці	
6.	Порядок забезпечення працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту	
7.	Перелік заходів для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці	

ДОДАТКИ

Додаток 1

КЛАСИ

умов праці за показниками напруженості праці

(відповідно до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу»)

№ з/п	Показники напруженості трудового процесу	Класи умов праці			
		оптимальний (напруженість праці легкого ступеня)	допустимий (напруженість праці середнього ступеня)	шкідливий (напружена праця)	
		1	2	3.1	3.2
1	2	3	4	5	6
1*	Інтелектуальні навантаження				
1.1	Зміст роботи	Відсутня необхідність прийняття рішення	Рішення простих альтернативних завдань згідно з інструкцією	Рішення складних завдань з вибором за алгоритмом (робота за серією інструкцій)	Евристична (творча) діяльність, що вимагає вирішення складних завдань за відсутності алгоритму; особисте керівництво в складних ситуаціях
1.2	Сприймання сигналів (інформації) та їх оцінка	Сприймання сигналів, але немає потреби в корекції дій	Сприймання сигналів з наступною корекцією дій та операцій	Сприймання сигналів з наступним порівнянням фактичних значень параметрів з їх номінальними значеннями. Заключна оцінка фактичних значень параметрів	Сприймання сигналів з наступною комплексною оцінкою взаємопов'язаних параметрів. Комплексна оцінка всієї виробничої діяльності
1.3	Розподіл функцій за ступенем	Обробка та виконання завдання	Обробка, виконання завдання та	Обробка, перевірка і контроль за	Контроль та попередня ро-

	складності завдання		його перевірка	виконанням завдання	бота з розподілу завдань іншим особам
1.4	Характер виконуваної роботи	Робота за індивідуальним планом	Робота за встановленим графіком з можливим його коригуванням під час діяльності	Робота в умовах дефіциту часу	Робота в умовах дефіциту часу та інформації з підвищеною відповідальністю за кінцевий результат

Продовження додатка 1

2	Сенсорні навантаження	—	—	—	—
2.1	Тривалість зосередження уваги (у % від часу зміни)	До 50	51-75	Більше 75	—
2.2	Щільність сигналів (світлових, звукових) та повідомлень в середньому за 1 годину роботи	До 150	151-300	Більше 300	—
2.3	Навантаження на зоровий аналізатор	—	—	—	—
2.3.1	Розмір об'єкта розрізнення (при відстані від очей працюючого до об'єкта розрізнення не більше 0,5 м), мм, % часу зміни	Більше 5 мм 100 % часу	5,0–1,1 мм більше 50 % часу; 1,0–0,3 мм до 50 % часу; менше 0,3 мм до 25 % часу	1,0–0,3 мм більше 50 % часу; менше 0,3 мм 25-50 % часу	Менше 0,3 мм більше 50 % часу, у тому числі з використанням оптичних приладів
2.3.2	Спостереження за екранами відеотерміналів, годин на зміну	До 2	До 4	> 4, 1–6	Більше 6
2.4	Навантаження на слуховий аналізатор (при виробничій необхідності сприйняття мови чи диференційованих сигналів)	Розбірливість слів та сигналів від 100 % до 90 %	Розбірливість слів та сигналів від 90 % до 70 %	Розбірливість слів та сигналів від 50 % до 70 %	Розбірливість слів та сигналів менше 50 %
2.5	Навантаження на голосовий апарат, сумарна кількість годин, з напруженням голосового апа-	До 16	Від 16 до 20	Від 20 до 25	Більше 25

	рату протягом тижня				
3	Емоційне навантаження	–	–	–	–
3.1	Ступінь відповідальності за результат своєї діяльності. Значущість помилок	Є відповідальним за виконання окремих елементів	Є відповідальним за функціональну якість допоміжних робіт (завдань). Вимагає додаткових	Є відповідальним за функціональну якість основної роботи (завдання). Вимагає виправлень за рахунок	Є відповідальним за функціональну якість кінцевої продукції, роботи, завдання.

Продовження додатка 1

		завдання. Вимагає додаткових зусиль у роботі з боку працівника	зусиль з боку керівництва (бригади, майстра тощо)	додаткових зусиль всього колективу (групи, бригади тощо)	Неправильні рішення можуть призвести до пошкодження обладнання, зупинки технологічного процесу, можливої небезпеки для життя
3.2	Ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб	Виключений	–	–	Вірогідний
3.3	Ступінь відповідальності за безпеку інших осіб	Виключений	–	Є відповідальним за безпеку	–
4	Монотонність навантажень	–	–	–	–
4.1	Кількість елементів (приймів), необхідних для реалізації простого завдання або в операціях, які повторюються багаторазово	Більше 10	10–6	5–2	–
4.2	Тривалість виконання простих виробничих завдань чи операцій, що повторюються, с	Більше 100	100–25	24–2	–
4.3	Монотонність виробничої обстановки, час пасивного спостереження за технологічним процесом в % від часу зміни	Менше 75	76–90	91–95	–

5	Режим праці	—	—	—	—
5.1	Тривалість робочого дня, год.	6 або 7	8	Більше 8	—
5.2	Змінність роботи	Однозмінна робота (без нічної зміни)	Двозмінна робота (без нічної зміни)	Тризмінна робота (з роботою в нічну зміну)	Нерегулярна змінність з роботою в нічний час, робота виключно в нічну зміну**

Додаток 2

ВИЗНАЧЕННЯ

класу і ступеня важкості та напруженості

(відповідно до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу»)

Критерії визначення класу та ступеня	Клас та ступінь шкідливості
До 1,0	2 клас
Від 1,0 до 2,0 включно	3 клас, 1 ступінь
Від 2,0 до 3,0 включно	3 клас, 2 ступінь
Більше 3,0	3 клас, 3 ступінь

**Конструктивні характеристики будинків
залежно від ступеня їх вогнестійкості**

Ступінь вогнестійкості	КОНСТРУКТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
I, II	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізо-бетону із застосуванням листових і плитних негорючих матеріалів
III	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізо-бетону. Для перекриттів дозволяється застосовувати дерев'яні конструкції, захищені штукатуркою або негорючими листовими, плитними матеріалами, або матеріалами груп горючості Г1, Г2. До елементів покриттів не висовуються вимоги щодо межі вогнестійкості, поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку
IIIa	Будинки переважно з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огорожувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих листових матеріалів з негорючим утеплювачем або утеплювачем груп горючості Г1, Г2
IIIб	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з деревини, підданої вогнезахисній обробці. Огорожувальні конструкції виконують із застосуванням деревини або матеріалів на її основі. Деревина та інші матеріали групи горючості Г3, Г4 огорожувальних конструкцій мають бути піддані вогнезахисній обробці або захищені від дії вогню та високих температур
IV	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з деревини або інших горючих матеріалів, захищених від дії вогню та високих температур штукатуркою або іншими листовими, плитними матеріалами. До елементів покриттів не висовуються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку
IVa	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огорожувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих матеріалів з утеплювачем груп горючості Г3, Г4
V	Будинки, до несучих і огорожувальних конструкцій яких не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню

Категорії приміщень за вибухопожежною і пожежною небезпекою

Категорія приміщення	Характеристика речовин і матеріалів, що знаходяться (обертаються) у приміщенні
А Вибухопожежно-небезпечна	Горючі гази (ГГ), легкозаймисті рідини (ЛЗР) з температурою спалаху не більше 28°C у такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні газопароповітряні суміші, у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху у приміщенні, який перевищує 5 кПа. Речовини і матеріали, здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним, у такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5 кПа
Б Вибухопожежно-небезпечна	Горючий пил, волокна, легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28°C, горючі рідини (ГР) в такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні пилоповітряні або пароповітряні суміші, у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху у приміщенні, що перевищує 5 кПа
В Пожежонебезпечна	Горючі гази (ГГ), легкозаймисті, горючі і важкогорючі рідини, а також речовини та матеріали, які здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним вибухати і горіти або тільки горіти; горючий пил і волокна, тверді горючі та важкогорючі речовини і матеріали, за умови, що приміщення, в яких вони знаходяться (обертаються), не відносяться до категорій А, Б і питома пожежна навантага для твердих і рідких легкозаймистих та горючих речовин на окремих ділянках¹ площею не менше 10 м² кожна перевищує 180 МДж/м²²
Г	Негорючі речовини і матеріали у гарячому, розпеченому або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор та полум'я; горючі гази (ГГ), рідини та тверді речовини, що спалюються або утилізуються як паливо
Д	Речовини і матеріали, що вказані вище для категорій приміщень А, Б, В (крім горючих газів) у такій кількості, що їх питома пожежна навантага для твердих і рідких горючих речовин на окремих ділянках площею не менше 10 м² кожна не перевищує 180 МДж/м², а також, негорючі речовини і/або матеріали в холодному стані, за умови, що приміщення, в яких знаходяться (обертаються) вищевказані речовини і матеріали, не відносяться до категорій А, Б і В

**Категорії зовнішніх установок
за вибухопожежною та пожежною безпекою**

Категорія зовнішньої установки	Критерії віднесення зовнішньої установки до тієї або іншої категорії за вибухопожежною та пожежною безпекою
А_з Вибухопо- жежонебез- печна	Установка належить до категорії А _з , якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі гази (ГГ); легкозаймисті рідини з температурою спалаху не більше 28°C; речовини і/або матеріали, які здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря і/або один з одним. Горизонтальний розмір зони, що обмежує газо-, пароповітряні суміші із концентрацією горючої речовини вище нижньої концентраційної межі поширення полум'я (С _{НКМП}), перевищує 30 м (даний критерій застосовується тільки для горючих газів і парів) і/або розрахунковий надлишковий тиск у разі згоряння газо-, пароповітряної суміші, речовин і/або матеріалів, які здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря і/або один з одним на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 5 кПа
Б_з Вибухопо- жежонебез- печна	Установка належить до категорії Б _з , якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі пил і/або волокна; легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28°C; горючі рідини. Горизонтальний розмір зони, що обмежує пароповітряні суміші із концентрацією горючої речовини вище нижньої концентраційної межі поширення полум'я (С _{НКМП}), перевищує 30 м (даний критерій застосовується тільки для горючих парів) і/або розрахунковий надлишковий тиск у разі згоряння паро- або пилоповітряної суміші на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 5 кПа
В_з Пожежоне- безпечна	Установка належить до категорії В _з , якщо в ній знаходяться (обертаються) горючі гази, легкозаймисті, горючі і/або важкогорючі рідини, горючі пил і волокна, тверді горючі і/або важкогорючі речовини і матеріали, а також речовини і/або матеріали, які здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним вибухати і горіти або тільки горіти за умови, що установка не відноситься до категорій А _з або Б _з . Інтенсивність теплового випромінювання від осередку пожежі на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 4 кВт·м ⁻²
Г_з	Установка належить до категорії Г _з , якщо в ній знаходяться (обертаються) негорючі речовини і/або матеріали в гарячому, розпеченому і/або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор і/або полум'я, а також горючі гази, рідини і/або тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо
Д_з	Установка належить до категорії Д _з , якщо вона не належить до категорій А _з , Б _з , В _з , Г _з

Під час аналізу наведеної нижче таблиці слід враховувати:

1. Як самостійні зони оповіщення розглядаються:

- приміщення побутового обслуговування та банків площею понад 200 м² з постійним перебуванням людей, що не розташовані у будинках підприємств побутового обслуговування та банків;
- приміщення громадського харчування площею понад 200 м² з постійним перебуванням людей, що не розташовані у будинках громадського харчування;
- приміщення аудиторій, актових залів та інші зальні приміщення з кількістю місць понад 300, а також розташовані вище шостого поверху з кількістю місць менше 300;
- приміщення лікувальних, амбулаторно-поліклінічних закладів, не розташовані в будинках охорони здоров'я.

2. У житлових будинках дозволяється використання пожежних сповіщувачів автономної дії.

У виробничих будинках перший тип системи оповіщення (СО) дозволяється суміщати із селекторним зв'язком.

3. На об'єктах, де, відповідно до наведеної таблиці, дозволяється використання різних типів СО, остаточне рішення щодо вибору типу СО приймає проектна організація за узгодженням з органом державного пожежного нагляду.

4. У приміщеннях та будинках, де знаходяться (працюють, мешкають, проводять дозвілля) люди з фізичними вадами (сліпі, глухі), СО проектується з урахуванням цих особливостей.

5. Знак «*» означає нормований тип СО.

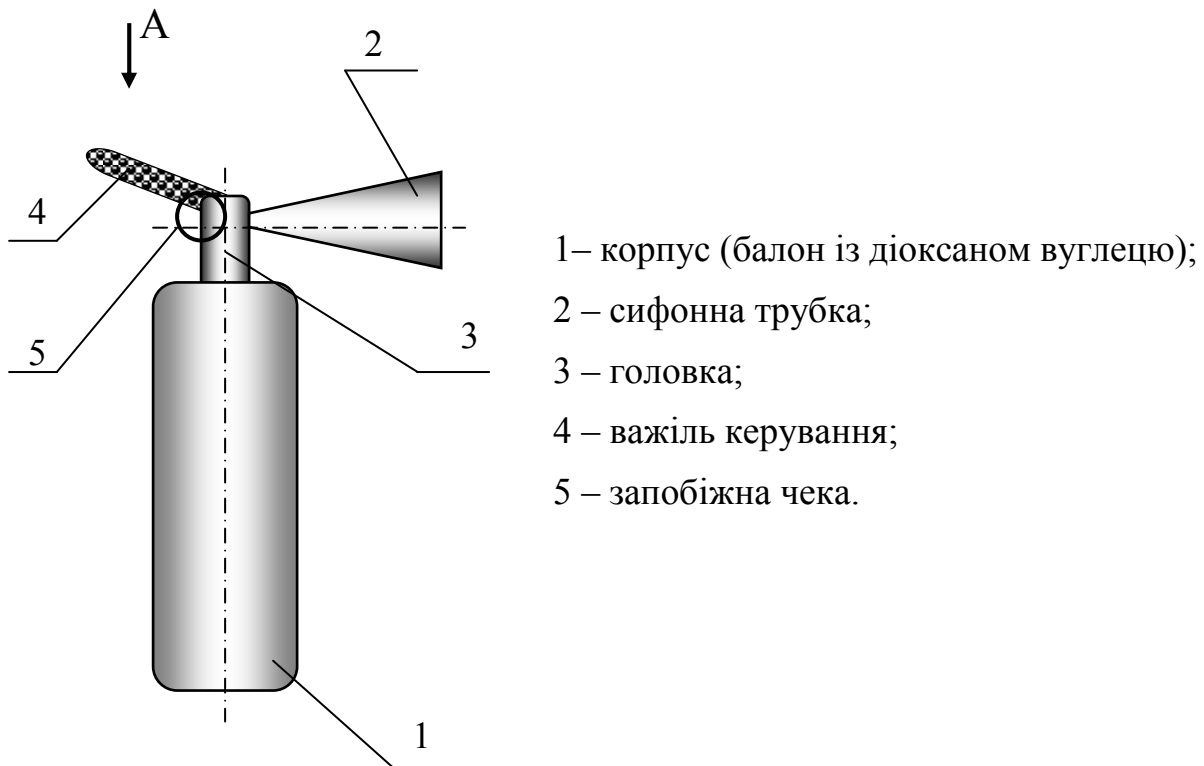
**Будинки та приміщення, що підлягають обладнанню
системами оповіщення про пожежу та управління евакуацією людей,
вибір типу системи оповіщення
(витяг з ДБН В.2.5-56:2010 «Системи протипожежного захисту»)**

Призначення будинку, приміщення (найменування нормативного показника)	Нормативний показник	Тип системи оповіщення				
		1	2	3	4	5
1. Підприємства побутового обслуговування та банки (кількість поверхів)	1	*				
	2		*			
	3–5			*		
	6–16				*	*

1.1. Приміщення побутового обслуговування та банків, що розташовані в будинках іншого призначення (загальна площа приміщень, м ²)	до 300	*				
	понад 300		*			
2. Підприємства громадського харчування (кількість місць, людей)	до 50	не вимагається				
	50–200		*			
	понад 200			*		
2.1. Приміщення громадського харчування, що розміщені у підвальному, цокольному поверхах	незалежно від кількості місць, людей		*			
3. Навчальні заклади: 3.1. Загальноосвітні та спеціалізовані школи, навчальні корпуси шкіл-інтернатів (кількість місць, людей)	до 270	*				
	270–350		*			
	351–1 600			*		
	понад 1 600				*	*
3.2. Спеціальні школи та спальні корпуси шкіл-інтернатів (кількість місць, людей)	до 100	*				
	101–200		*			
	понад 200			*		
3.3. Навчальні корпуси професійно-технічних і вищих навчальних закладів, інститутів підвищення кваліфікації спеціалістів (кількість поверхів)	до 4		*			
	4–9			*		
	понад 9				*	*
4. Бібліотеки та архіви	-		*			
4.1. За наявності читальних залів з кількістю місць понад 50	-			*		
4.2. Книгосховища, сховища	-	*				
5. Науково-дослідні установи, проектні і громадські організації, органи управління, заклади соціального захисту населення (кількість поверхів)	1–5		*			
	6–16			*		
6. Висотні житлові будинки	-	*				
7. Виробничі будинки (кількість поверхів):						
категорій А, Б, В	1	*				
	понад 1		*			
категорій Г, Д	2 і більше	*				

Будова та порядок приведення в дію вогнегасника

1. Будова вуглекислотного вогнегасника ОУ-6:

2. Порядок приведення в дію вуглекислотного вогнегасника ОУ-6:

- вогнегасник піднести до осередку пожежі;
- висмикнути запобіжну чеку;
- спрямувати розтруб у бік вогню;
- натиснути на важіль керування в напрямку стрілки А;
- розпочати гасіння з відстані 1,5 м.

Характеристики внутрішнього пожежного водопроводу для житлових, громадських, багатофункціональних будівель та адміністративно-побутових будівель виробничих підприємств

Тип будинку, будівлі, споруди	Кількість струменів	Мінімальна витрата води на внутрішнє пожежогасіння, л/с, на один струмінь
1. Житлові будинки		
підвищеної поверховості умовною висотою 26,5 м<H≤47 м	1	2,5
висотні умовною висотою 47 м<H≤73,5 м	2	2,5
висотні умовною висотою 73,5 м<H≤100 м	Відповідно до ДБН В2.2-24	
2. Гуртожитки, громадські будівлі і споруди (окрім п. 3,5,6,7,8)		
умовною висотою H≤26,5м, об'ємом від 5 000 м ³ до 25 000 м ³	1	2,5
те саме об'ємом більше 25 000 м ³	2	2,5
підвищеної поверховості умовною висотою 26,5 м<H≤47 м	2	2,5
те саме об'ємом більше 25 000 м ³	3	2,5
висотні умовною висотою 47 м<H≤73,5 м	4	2,5
те саме об'ємом більше 50 000 м ³	8	5
висотні умовною висотою 73,5 м<H≤100 м	Відповідно до ДБН В 2.2-24	
3. Культурно-видовищні та дозвільні заклади, актові та конференц-зали з кіноапаратурою	Відповідно до ДБН В 2.2-16	
4. Адміністративно-побутові будівлі виробничих підприємств		
об'ємом від 5 000 м ³ до 25 000 м ³	1	2,5
об'ємом більше 25 000 м ³	2	2,5
висотні умовною висотою H >47 м і об'ємом до 50 000 м ³	4	2,5
те саме об'ємом більше 50 000 м ³	8	2,5
5. Багатофункціональні будівлі		
багатоповерхові умовною висотою до 26,5 м об'ємом від 5 000 м ³ до 25 000 м ³	2	2,5
те саме об'ємом більше 25 000 м ³	3	2,5
підвищеної поверховості умовною висотою 26,5 м<H≤47 м, об'ємом до 25 000 м ³	3	2,5
те саме об'ємом більше 25 000 м ³	5	2,5
висотні умовною висотою 47 м<H≤73,5 м	4	5
те саме об'ємом більше 50 000 м ³	8	5
6. Культові будівлі та споруди різних конфесій	Відповідно до посібника з проектування культових будинків та споруд різних конфесій та ДБН В 2.2-9	
7. Підприємства торгівлі		
об'ємом від 5 000 м ³ до 25 000 м ³	2	2,5
об'ємом від 25 000 м ³ до 50 000 м ³	3	2,5
об'ємом більше 50 000 м ³	4	2,5
8. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди	Відповідно до ДБН В 2.2-13	

**Характеристики внутрішнього пожежного водопроводу
для виробничих і складських приміщень**

Ступінь вогнестійкості виробничих та складських будівель	Категорія будівлі за вибухопожежною та пожежною небезпекою	Кількість струменів і мінімальна витрата води, л/с, на один струмінь, на внутрішнє пожежогашіння у виробничих та складських будівлях висотою до 47 м і об'ємом, тис. м ³							
		0,5–5	від 5–10	від 10–50	від 50–100	від 100–200	від 200–300	від 300–400	від 400–500
I, II і IIIa	A, B, B	2×2,5	2×5	2×5	2×5	2×5	3×5	3×5	4×5
III	B	2×2,5	2×5	2×5	2×5	2×5	—	—	—
III	Г, Д	—	2×2,5	2×2,5	2×2,5	2×2,5	—	—	—
IIIб, IV, IVa, V	B	2×2,5	2×5	—	—	—	—	—	—
IIIб, IV, IVa, V	Г, Д	—	2×2,5	2×2,5	—	—	—	—	—

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, інженерних комунікацій, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Автоматична система пожежогасіння (АСПГ) – система пожежогасіння автоматично контролює стан працездатності та виконує функції виявлення ознак горіння, оповіщення про пожежу і несправність та подавання вогнегасної речовини без втручання людини.

Акт про нещасний випадок на виробництві – офіційний документ, що його складає комісія з розслідування нещасного випадку, внаслідок якого працівник згідно з медичним висновком втратив працездатність щонайменше на один день, або виникла необхідність перевести його на іншу (легшу) роботу терміном щонайменше на один день, або в разі його смерті.

Аудит охорони праці – це документально оформлене системне обстеження і аналіз стану умов та безпеки праці з метою визначення їх відповідності критеріям, встановленим законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці.

Безпека – стан захищеності суспільства від ризику зазнати шкоди.

Безпека праці – стан умов праці, за яких виключено дію на працівника небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Важкогорючі речовини і матеріали – речовини і матеріали, здатні горіти у повітрі під час дії зовнішнього джерела запалювання, але не здатні самотійно горіти після його видалення.

Вибух – швидке екзотермічне хімічне перетворення вибухонебезпечного середовища, що супроводжується виділенням енергії і утворенням стиснених газів, здатних виконувати роботу.

Вимоги безпеки праці – вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами та інструкціями до виробничого обладнання, виробничого середовища й організації трудового процесу.

Виробнича травма – травма, що сталася внаслідок дії виробничих факторів.

Виробниче приміщення – замкнений простір у спеціально призначених будинках та спорудах, в яких постійно (по змінах) або періодично (протягом частини робочого дня) здійснюється трудова діяльність людей.

Виробничий травматизм – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Вогнегасна речовина – речовина або однорідна суміш, яка за своїми фізико-хімічними властивостями придатна до застосування в технічних засобах задля припинення горіння.

Вогнегасник – технічний засіб, призначений для припинення горіння подаванням вогнегасної речовини, що міститься в його корпусі, під дією надлишкового тиску, за масою і конструктивним виконанням придатний для транспортування і застосування людиною. Розрізняють наступні види вогнегасників.

Вогнегасник аерозольний водопінний – водопінний вогнегасник одноразового використання, з якого вогнегасна речовина подається в розпиленому вигляді.

Вогнегасник водопінний – вогнегасник із зарядом водопінної вогнегасної речовини.

Вогнегасник водяний – вогнегасник із зарядом водної вогнегасної речовини.

Вогнегасник вуглекислотний – вогнегасник із зарядом діоксиду вуглецю.

Вогнегасник переносний – вогнегасник, за масою і конструктивним виконанням придатний для перенесення та застосування однією людиною. Маса спорядженого переносного вогнегасника не перевищує 20 кг.

Вогнегасник пересувний – вогнегасник, змонтований на колесах чи візку, придатний для переміщення та застосування людиною. Маса спорядженого пересувного вогнегасника не перевищує 450 кг.

Вогнегасник порошковий – вогнегасник із зарядом вогнегасного порошку.

Вогнестійкість конструкції – здатність конструкції зберігати свої функції в умовах пожежі.

Горіння – це екзотермічна реакція окислення речовини, яка супроводжується виділенням диму та (або) виникненням полум'я і (або) свічення.

Горюча речовина (горючий матеріал) – речовина (матеріал), здатна (здатний) до участі у горінні в ролі відновника.

Граничний стан – стан конструкції, при якому вона перестає задовольняти заданим вимогам виготовлення або експлуатації, тобто втрачає здатність чинити опір зовнішнім навантаженням і впливам або одержує неприпустимі переміщення або місцеві пошкодження.

Детонація – це горіння, яке поширюється зі швидкістю кілька тисяч метрів за секунду.

Добровільне страхування – страхування, що здійснюється на підставі договору між страхувальником і страховиком. Умови та порядок проведення страхування визначаються правилами, які встановлюються страховиком самостійно, але з урахуванням чинного законодавства.

Допустимі мікрокліматичні умови – поєднання параметрів мікроклімату, які при тривалому та систематичному впливі на людину можуть викликати зміни теплового стану організму, що швидко минають і нормалізуються та супроводжуються напруженням механізмів терморегуляції в межах фізіологічної адаптації. При цьому не виникає ушкоджень або порушень стану здоров'я, але можуть спостерігатися дискомфортні тепловідчуття, погіршення самопочуття та зниження працездатності.

Загроза пожежі – ситуація, що склалася на об'єкті, яка характеризується ймовірністю виникнення пожежі, що перевищує нормативну.

Займання – початок горіння під впливом джерела запалювання.

Засоби протипожежного захисту – технічні засоби, призначені для запобігання, виявлення, локалізації та ліквідації пожеж, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних факторів пожежі.

Застрахована особа – фізична особа, на користь якої здійснюється страхування (далі – працівник).

Зовнішня установка – установка, розміщена поза приміщеннями (ззовні будинків), просто неба або під дахом чи за сітчастими захисними конструкціями.

Категорія за вибухопожежною та пожежною небезпекою (будинку, приміщення) – класифікаційна характеристика вибухопожежної та пожежної небезпеки будинку (приміщення), що визначається кількістю та пожежовибухонебезпечними властивостями речовин і матеріалів, наявних у них, з урахуванням особливостей технологічних процесів.

Легкозаймиста рідина (ЛЗР) – горюча рідина з температурою спалаху не більше 61°C у закритому тиглі або 66°C у відкритому тиглі. Особливо небезпечними називають легкозаймисті рідини з температурою спалаху не більше 28°C.

Максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – максимальна сума доходу застрахованої особи, що дорівнює сімнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок.

Межа вогнестійкості конструкції – час (у хвилинах) від початку вогневого випробування за стандартним температурним режимом до настання одного з нормативних для даної конструкції граничних станів з вогнестійкості.

Мікроклімат виробничих приміщень – умови внутрішнього середовища цих приміщень, що впливають на тепловий обмін

працюючих з оточенням шляхом конвекції, кондукції, теплового випромінювання та випаровування вологи. Ці умови визначаються поєднанням температури, відносної вологості та швидкості руху повітря, температури оточуючих людину поверхонь та інтенсивністю теплового (інфрачервоного) опромінення.

Мінімальний страховий внесок – сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця.

Небезпечний вантаж – речовини і предмети, які під час транспортування, навантажувально-розвантажувальних робіт і зберігання можуть стати причиною вибуху, пожежі чи пошкодження транспортних засобів, будівель і споруд, а також загибелі, каліцтва, отруєння, опіків, опромінення чи захворювання людей.

Небезпечний чинник пожежі / небезпечний фактор пожежі – прояв пожежі, що призводить чи може призвести до опіків, отруєння леткими продуктами згоряння або піролізу, травмування чи загибелі людей та (або) до заподіяння матеріальних, соціальних, екологічних збитків.

Непостійне робоче місце – місце, на якому працюючий знаходиться менше 50 % робочого часу або менше 2-х годин безперервно.

Нещасний випадок – непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю або настала смерть людини.

Нещасний випадок на виробництві – раптове погіршення стану здоров'я чи настання смерті працівника під час виконання ним трудових обов'язків внаслідок короткочасного (тривалістю не довше однієї робочої зміни) впливу небезпечного або шкідливого чинника.

Нещасні випадки невиробничого характеру – це не пов'язані з виконанням трудових обов'язків травми, зокрема отримані внаслідок заподіяних тілесних ушкоджень іншою особою, отруєння, самогубства, опіки, обмороження, утоплення, ураження

електричним струмом, блискавкою, травми, отримані внаслідок стихійного лиха, контакту з тваринами тощо, які призвели до ушкодження здоров'я або смерті потерпілих.

Нижня (верхня) концентраційна межа поширення полум'я – мінімальний (максимальний) вміст горючої речовини в однорідній суміші з окислювальним середовищем, за якого можливе поширення полум'я по суміші на будь-яку відстань від джерела запалювання.

Об'єкт захисту вогнегасником (вогнегасниками) – рухоме або нерухоме майно юридичної або фізичної особи, до якого встановлено вимоги пожежної безпеки і яке потребує наявності вогнегасника (вогнегасників) як елемента системи його захисту від пожежної небезпеки.

Об'єкт страхування від нещасного випадку – життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Обов'язкове страхування запроваджується відповідно до законів України з метою захисту інтересів не лише окремих страхувальників, а й усього суспільства в цілому та його складових. Здійснюється в порядку та за умовами, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

Оптимальні мікрокліматичні умови – поєднання параметрів мікроклімату, які при тривалому та систематичному впливі на людину забезпечують зберігання нормального теплового стану організму без активізації механізмів терморегуляції. Вони забезпечують відчуття теплового комфорту та створюють передумови для високого рівня працездатності.

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатність людини в процесі трудової діяльності.

Пожежа – неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища.

Пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю.

Пожежна охорона – вид діяльності, який полягає у запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі.

Постійне робоче місце – місце, на якому працюючий перебуває понад 50 % робочого часу або більше 2-х годин безперервно. Якщо при цьому робота здійснюється у різних пунктах робочої зони, то вся ця зона вважається постійним робочим місцем.

Протипожежна перешкода – будівельна конструкція у вигляді протипожежної стіни, перегородки, перекриття, призначена для запобігання поширенню пожежі у прилеглі до неї приміщення або частини будинків протягом нормованого часу.

Протипожежний тамбур-шлюз – об'ємний елемент частини приміщення, відокремлений від інших частин приміщення протипожежними перешкодами та розташований безпосередньо в місцях входу (виходу) з приміщення, сходової клітки, ліфтової шахти. Призначенням протипожежного тамбур-шлюзу є запобігання поширенню пожежі та її небезпечних факторів за межі приміщення або в середину приміщення, сходової клітини, ліфтової шахти.

Професійна небезпека – небезпека, яка може виникнути під час виконувannya роботи та призвести до травми, хвороби або смерті.

Професійне захворювання – захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу.

Робоча зона – простір, в якому розташовані робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

Робоче місце – місце постійного або тимчасового перебування працюючого в процесі трудової діяльності.

Самозаймання – початок горіння внаслідок самоініційованих екзотермічних процесів. Розрізняють теплові, мікробіологічні та хімічні процеси самозаймання.

Самозаймання мікробіологічне – відбувається внаслідок самонагрівання, що спричинене життєдіяльністю мікроорганізмів у масі органічних волокнистих чи дисперсних матеріалів.

Самозаймання теплове – виникає при зовнішньому нагріванні матеріалу (речовини) контактним (внаслідок теплообміну при контакті з нагрітим предметом), радіаційним (внаслідок променистого тепла) або конвективним (внаслідок передачі тепла повітряним потоком) шляхом.

Самозаймання хімічне – виникає внаслідок дії на речовину повітря, води, а також хімічно-активних речовин.

Система управління охороною праці (СУОП) – частина загальної системи управління організацією, яка сприяє запобіганню нещасним випадкам та професійним захворюванням на виробництві, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання, і включає в себе комплекс взаємопов'язаних заходів на виконання вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці.

Спалах – короткочасне інтенсивне згоряння обмеженого об'єму газоповітряної суміші над поверхнею горючої речовини або пилоповітряної суміші, що супроводжується короткочасним видимим випромінюванням, але без ударної хвилі і стійкого горіння.

Спалахування – займання, що супроводжується появою полум'я.

Сповіщувачі пожежні – пристрої, що формують сигнал про пожежу.

Страховий випадок – нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму, з настанням

яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Страхові кошти – кошти, які формуються за рахунок сплати єдиного внеску та надходжень від фінансових санкцій (штрафів та пені), що застосовуються відповідно до закону.

Страхувальники – роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Суб'єкти страхування від нещасного випадку – застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Тління – безполуменеве горіння матеріалу (речовини) у твердій фазі з видимим випромінюванням світла із зони горіння.

Трудове каліцтво – втрата здоров'я працівником внаслідок виробничої травми.

Хронічне професійне захворювання – це захворювання, що виникло внаслідок провадження професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, пов'язаних з роботою. До хронічного професійного захворювання належить захворювання, що виникло після багатократного та (або) тривалого впливу шкідливих виробничих факторів.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України.
2. Європейська соціальна хартія.
3. Кодекс законів про працю (КЗпП) від 10.12.1971 р. № 322-VIII, затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 // Відомості Верховної Ради. – 1971. – Додаток до № 50. – С. 375.
4. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 34–35. – С. 458.
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 44–45, № 46–47, № 48. – С. 552
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – С.19.
7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – С. 121.
8. Про охорону праці: Закон України: від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49.– С. 668
9. Про використання ядерної енергії та радіоактивний захист: Закон України: від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 81.
10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України: від 24.02.1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – С. 218.
11. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України: від 23.09.1999 р. № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46–47. – С. 403.

12. Про соціальний діалог в Україні: Закон України: від 23.12.2010 р. № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – С. 255.
13. Про страхування: Закон України: від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – С. 78.
14. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України: від 08.07.2010 р. № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2–3. – С. 11.
15. Про колективні договори і угоди: Закон України: від 01.07.1993 р. № 3356-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – С. 361.
16. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України: від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – С. 397.
17. Про організації роботодавців їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України: від 22.06.2012 р. № 5026-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 22. – С. 216.
18. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України: від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – С. 227.
19. ГОСТ 27331-87 «Пожарная техника. Классификация пожаров».
20. ГОСТ 12.1.004-91 «Пожарная безопасность. Общие требования».
21. ДБН В.1.1.7-2002 «Пожежна безпека об'єктів будівництва».
22. ДБН В.2.5-28-2006 «Природне і штучне освітлення».
23. ДСТУ-Н CEN/TS 54-14 «Системи пожежної сигналізації та оповіщення. Частина 14. Настанови щодо побудови, проектування, монтування, введення в експлуатацію, експлуатування і технічного обслуговування».
24. ДБН В.2.5-56-2010 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Системи протипожежного захисту».

25. ДБН В.2.5.64:2012 «Внутрішній водопровід та каналізація».

26. ДБН В.2.5-74:2013 «Водопостачання. Зовнішні мережі та споруди. Основні положення проектування».

27. ДСАНПІН 3.3.2-007-98 «Гігієнічні вимоги до організації роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин».

28. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджених наказом МОЗ від 08.04.2014 р. № 248.

29. Класифікатор розподілу травм за ступенем тяжкості (затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 04 липня 2007 року № 370).

30. НАПБ А.01.003 «Правила улаштування та експлуатації систем оповіщення про пожежу та управління евакуацією людей в будинках та спорудах».

31. НАПБ Б.03.002-2007 «Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою».

32. Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом МНС України від 19.10. 2004 р. № 126.

33. Правила експлуатації вогнегасників, затверджені наказом МНС від 02.04.2004 № 152.

34. Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (НПАОП 0.00-4.33-99), затверджене наказом Держнаглядохоронпраці України від 17.06.99 № 112.

35. Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 № 616.

36. Положення про державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого указом Президента України від 16 січня 2013 року № 20/2013.

37. Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України (затв. наказом МНС України від 11.08.2011 № 826).

38. Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України від 06.04.2011 № 408/2011.

39. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232.

40. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків не-виробничого характеру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.03.2001 р. № 270.

41. Порядок визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності», затверджений постановою КМУ від 08 лютого 2012 р. № 237.

42. Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 442 від 01.08.92.

43. Типове положення про службу охорони праці (НПАОП 0.00-4.35-04), затверджене наказом Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 № 255.

44. Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства (НПАОП 0.00-4.09-07), затверджене наказом Держгірпромнагляду від 21.03.2007 № 55, зареєстрованому Мін'юстом 04.04.2007 за № 311/13578.

45. Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.11-07), затверджене наказом Держгірпромнагляду від 21.03.2007 № 56.

46. Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05), затверджене наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15.

47. Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджена наказом Міністерства доходів і зборів України від 09 вересня 2013 року № 455.

48. Довідник нормативних документів у сфері охорони праці, пожежної безпеки, гігієни праці та соціального страхування від нещасних випадків / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – К., 2009. – 244 с.

Навчальне видання

Гусятинська Наталія Альфредівна,
Чорна Тетяна Миколаївна,
Дашковська Олена Володимирівна

**ОХОРОНА ПРАЦІ
В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Редактор

І. Є. Бойко

Форматування та
комп'ютерна верстка

О. В. Лисенко

Здано до друку 09.06.2015. Формат 60×84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Ум. друк. арк. 16.3. Друк. арк. 17.1.
Тираж 300 прим. Замовлення № 512.

*Підготовлено до друку Видавничо-інформаційним центром
Національного університету ДПС України
08201, вул. К. Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна*

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4336 від 12.06.2012 р.*